

Աշոտ Բալայան

**ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ, ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ
ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

Երևան 2016

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ՔՈԹԱՆՑԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՇՈՏ ԲԱՅԱԴՅԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ, ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ
ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ԶՅ
ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ

ԶՅ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն

2016

ՀՏԴ 338.43
ԳՄԴ 65.32
Բ 145

Տպագրվել է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Բայադյան Ա. Հ., տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Խմբագիր՝

տ.գ.դ., պրոֆեսոր

Սարինյան Ռ. Ն.

ԲԱՅԱԴՅԱՆ Ա. Հ.

Բ 145 Ֆինանսական միջոցների կազմավորման, օգտագործման և
բարելավման ուղիները ՀՀ ագրարային ոլորտում / Ա. Հ. Բայադյան.
– Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2016. – 184 էջ:

Աշխատանքը նվիրված է ֆինանսական միջոցների կազմավորման,
օգտագործման և բարելավման ուղիներին ՀՀ ագրարային ոլորտում:
Ուսումնասիրվել է ագրարային, շուկայական ենթակառուցվածքների
զարգացման հեռանկարները, ֆինանսական նոր մեխանիզմների
դրսևորումները, ֆինանսական միջոցների հասանելիությունը՝ ՓՄՁ-
ների և գյուղացիական տնտեսությունների գործունեության բարելավման
համար: Վարկային միջոցների վիճակի ուսումնասիրությունը արվել է
վարկատուի և ագրարային ոլորտի փոխհարաբերությունների տեսան-
կյունից: Կատարվել են վարկի օգտագործման արդյունավետության
գնահատման մեթոդաբանական մոտեցումներ: Վերլուծվել է ներդրու-
մային քաղաքականությունը, սուբսիդավորման և վարկավորման շու-
կայական մեխանիզմների վիճակը, նորամուծության նախագծերի
ֆինանսավորման առանձնահատկությունները և արվել են համապա-
տասխան առաջարկություններ:

Մույն աշխատանքը նախատեսված է գիտական հաստատություն-
ների աշխատողների, ագրարային ոլորտի մասնագետների համար:

ՀՏԴ 338.43
ԳՄԴ 65.32

ISBN 978-5-8080-1212-7

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ..... 5

ԳԼՈՒԽ 1. ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՖԻՆԱՆՍԱՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

- 1.1. ՀՀ ագրարային ոլորտի ֆինանսատնտեսական գործունեության
զարգացման հիմնախնդիրներն ու դրանց լուծման ուղիները 7
- 1.2. Ագրարային ոլորտում պետության կողմից իրականացվող
ռազմավարության վերլուծությունը 37
- 1.3. Ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքների զարգացման
հեռանկարները 45

ԳԼՈՒԽ 2. ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

- 2.1. Ագրարային ոլորտի ներկայիս ֆինանսավորումը և կարգա-
վորման ուղիները 69
- 2.2. Ագրարային ոլորտի ֆինանսավորման նոր մեխանիզմների
դրսևորումները ՀՀ-ում 78
- 2.3. Ֆինանսական միջոցների հասանելիությունը ՓՄՁ-ների
գործունեության բարելավման համար 88
- 2.4. Ագրարային ոլորտի գործընթացների սուբսիդավորման և
վարկավորման հիմնահարցերը ՀՀ-ում 99
- 2.5. Վարկատուի և ագրարային ոլորտի փոխհարաբերություն-
ներն ու բարելավման ուղիները 112

2.6. Հայաստանում վարկային միջոցների արդյունավետության բարձրացման նպատակով գյուղական կոոպերատիվների անհրաժեշտությունը.....	124
---	-----

2.7. Ագրարային ոլորտում վարկի օգտագործման արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանական մոտեցումները...	132
---	-----

ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

3.1. ՀՀ ագրարային ոլորտի ներդրումային քաղաքականության բնորոշ գծերը.....	144
3.2. ՀՀ ագրարային ոլորտում նորամուծական նախագծերի կիրառման դերն ու նշանակությունը	150
3.3. Ներդրումանորամուծության ֆինանսավորման առանձնահատկությունները և գնահատումը.....	153
3.4. Ագրարային ոլորտում կլաստերների ձևավորման նպատակահարմարությունը.....	162
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	170
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	178

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Տնտեսվարման ժամանակակից պայմաններում էլ ավելի է կարևորվում Հայաստանի տնտեսության կարևորագույն ոլորտներից մեկի՝ գյուղատնտեսության ֆինանսավորման և գյուղատնտեսական ապրանքների իրացման հիմնահարցերի վերլուծության ու համապատասխան լուծումների ներկայացումը: Նպաստելով երկրի համախառն ներքին արդյունքի ավելի քան 20%-ին, ապահովելով այս ոլորտում զբաղվածների շուրջ 40%-ի ընդգրկվածությունը և, միաժամանակ, ունենալով արտահանման մեջ գյուղատնտեսական ու դրանց վերամշակման արդյունքում ստացվող ապրանքների ավելի քան 20% կշիռ, գյուղատնտեսությունը կարևոր դերակատարում ունի Հայաստանի տնտեսության զարգացման գործում: Պատկերն ամբողջանում է նշվածին ավելացնելով նաև գյուղատնտեսության կարևորությունը երկրի պարենային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից: Չնայած այս կարևորագույն դերի ոլորտի առջև ծառացած մի շարք խնդիրների լուծման, երկրում դեռևս բացակայում է համակարգված ու հետևողական քաղաքականության իրականացումը՝ ուղղված ոլորտի երկարաժամկետ և կայուն զարգացման ապահովմանը: Նշվածը վերաբերում է ոլորտի խնդիրների հիմքում ընկած թերևս կարևորագույն հարցի՝ գյուղատնտեսության ֆինանսավորմանը: Ընդ որում՝ գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը վերաբերում է ոչ միայն և ոչ այնքան պետական սուբսիդավորմանն ու պետական մասնակցությամբ տարբեր ֆինանսավորման և վարկավորման ծրագրերի իրականացմանը, որքան մասնավոր կապիտալի ընդգրկմանն այս գործում: Հասկանալի է, որ ոլորտի ֆինանսավորման պահանջն այնպիսի ծավալների է հասնում, որ պետական բոլոր տեսակի միջոցները, իրենց սահմանափակ ծավալներով չեն կարող ապահովել բա-

վարար մակարդակ: Այս առումով, խիստ կարևոր է դառնում այնպիսի մեխանիզմների ստեղծումը, որոնք կապահովեն մասնավոր կապիտալի առավել ակտիվ ներգրավվածությունը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման գործում: Վերջինս կարևոր է ոչ միայն պահանջարկին համարժեք ֆինանսավորման ծավալների ապահովման, այլև այդ գործընթացի անընդհատության ապահովման տեսանկյունից, ինչին չի կարող նպաստել պետական ֆինանսավորումը: Մյուս կարևոր հիմնահարցը արտահանման ոլորտում գյուղատնտեսության կարողությունների լիարժեք օգտագործումն է՝ նպաստելով ինչպես այդ ոլորտի, այնպես էլ՝ երկրի, ընդհանուր առմամբ, զարգացմանը: Այստեղ նույնպես կան բազմաթիվ ապրանքներ, որոնց մասով երկիրն ունի հարաբերական առավելություններ և այդ առավելությունների լիարժեք օգտագործումը որակապես նոր մակարդակի վրա կարող է բերել ոլորտի զարգացվածությունը՝ էապես նպաստելով նաև գյուղատնտեսությունում ընդգրկված զբաղվածների զգալի մասի եկամուտների ավելացմանն ու աղքատության հաղթահարմանը: Այստեղ նույնպես, հատկապես արտահանման կարողություններ ունեցող արտադրությունները պետք է օգտվեն ֆինանսավորման լայն հնարավորություններից՝ ինչպես նպատակադրված պետական միջոցառումների, այնպես էլ՝ մասնավոր կապիտալի կողմից:

Հանրապետության շրջանակներում ներկայացվելու է գյուղատնտեսության դերը Հայաստանի տնտեսության մեջ, վերլուծվել են գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ներկայիս մեխանիզմները, ոլորտի զարգացմանը և արտադրանքի արտահանման խթանմանն ուղղված պետական քաղաքականությունը, առկա միջազգային փորձը և դրա արդյունքում ներկայացվելու են գյուղատնտեսության ֆինանսավորման և արտահանման խթանման նոր առաջարկություններ:

ԳԼՈՒԽ 1.

ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՖԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

1.1. ՀՀ ագրարային ոլորտի ֆինանսատնտեսական գործունեության զարգացման հիմնախնդիրներն ու դրանց լուծման ուղիները

Գյուղատնտեսությունը հանդիսանում է ցանկացած երկրի տնտեսության զարգացման, զբաղվածության ապահովման, բնակչության կենսամակարդակը պայմանավորող կարևորագույն ոլորտներից մեկը: Հաշվի առնելով ագրարային ոլորտի շուկայական հարաբերությունների կատարելագործումը և դրան բնորոշ առանձնահատկությունները, ստեղծված իրավիճակում ոլորտի արդյունավետության բարձրացմանը խոչընդոտող գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերն ու մասնատված հողաբաժինները և կարևորելով երկրի պարենային անվտանգության ու ապահովության, ինչպես նաև գյուղական տարածքների զարգացման առաջնահերթությունը, էլ ավելի է կարևորվում գյուղատնտեսությանը և գյուղին պետության կողմից ակտիվ աջակցությունը: Իրենց էությամբ վերոնշյալներն ուղղված են լինելու ագրարային ոլորտում իրավական հիմքի ձևավորմանը, գյուղատնտեսության ենթակառուցվածքների և գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների համար գործունեության ներդրումների բարենպաստ պայմանների ապահովմանը, ագրոարդյունաբերության ոլորտում ինտեգրացիոն կապերի ընդլայնմանը, արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրության խթանմանը, արդիական տեխնոլոգիաների

ներդրմանը, սննդամթերքի անվտանգության և մասնագիտական խորհրդատվության համակարգերի զարգացմանը:

Հայաստանում գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող պետական քաղաքականությունը ամրագրված է երեք հիմնական փաստաթղթերով: Դրանք են.

- «ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը»՝ հաստատված ՀՀ կառավարության 04.11.2010թ. թիվ 1476 որոշմամբ (այսուհետև նաև՝ Զարգացման ռազմավարություն):
- «ՀՀ արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության ռազմավարությունը»՝ հաստատված ՀՀ կառավարության 15. 12. 2011թ. թիվ 49 որոշմամբ:
- «Կայուն զարգացման ծրագիրը»՝ հաստատված ՀՀ կառավարության 2008թ. հոկտեմբերի 30-ի թիվ 1207 որոշմամբ:

ՀՀ կառավարության ծրագրի ռազմավարական գերակայություններից են տնտեսական աճի կայուն տեմպերի ապահովումը, նպատակային սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունը, պետական կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացումը: Երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման տեսլականում կարևորվում է ոչ միայն աղքատության հաղթահարումը, այլև ֆինանսատնտեսական տևական աճի քաղաքականության իրականացման ապահովումը: Չնայած արձանագրված չափավոր աճին գյուղատնտեսությունը դեռևս հանդիսանում Հայաստանի տնտեսության առավել խոցելի տնտեսություններից մեկը, որը կարիք ունի հետևողական պետական քաղաքականության:

Հանրապետության ֆինանսատնտեսական զարգացման տեմպերն արագացնելու նպատակով անհրաժեշտ է իրականացնել մի շարք հիմնարար միջոցառումներ, որոնցում էական դեր ունեն թե՛ պետական, թե՛ մասնավոր ներդրումների վերադրումը դեպի մարզեր, ինչպես նաև դրանց միջմարզային բաշխ-

ման հավասարեցման խրախուսումը: Ընդհանուր առմամբ պետական քաղաքականությունը ֆինանսավորման ոլորտում պետք է ուղղվի մասնավոր կապիտալի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը, որոնք ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով կուղղվեն դեպի գյուղատնտեսական ֆինանսավորումը: Համատեղ ձեռնարկության կազմակերպման և մրցունակ շուկայի ձևավորման հարցը օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման ճանապարհով եղել և մնում է որպես առաջնահերթ խնդիր: Այստեղ կարևորվում է բարենպաստ պայմանների ստեղծումը և ներդրումային արդյունավետ քաղաքականության մշակումը, որտեղ կհիմնավորվեն լուծելու այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են ներդրումների բնույթը և դրանց վրա ազդող գործոնները:

Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման և ֆինանսատնտեսական գործունեության բարելավման ռազմավարության հիմնական խնդիրներն են՝

• **Հանրապետությունում գյուղացիական մանր տնտեսությունների խոշորացման խոչընդոտների վերացումը.** քանի որ գյուղատնտեսությունը ներկայացված է հիմնականում փոքր գյուղացիական տնտեսություններով, որոնք խոցելի են ոչ միայն շուկայից եկող տնտեսական շոկերից ինչպիսիք են, հատկապես, ապրանքի գինը, պահանջարկը, այլ նաև բնակլիմայական պայմաններից, ինչպես նաև պետական ֆինանսավորման և նպատակադրված սուբսիդավորման սխեմաների բացակայությունից՝ մասնավորապես մատչելի վարկային միջոցների անհասանելիությունից: Գյուղատնտեսության մեջ ֆինանսավորումը խիստ ռիսկային է, քանի որ բազմաթիվ ֆերմերային ընտանիքներ չունեն համապատասխան գրավ, որտեղ կարևորվում է երաշխիքային հիմնադրամների ապահովագրական ձևուն համակարգի մշակումը:

Այստեղ հիմնական գործոններն են՝

1. գյուղական վայրերում փոքր և միջին ձեռնարկությունը ոչ լիարժեք աջակցությունը՝ ոչ մատչելի պայմանների ստեղծումը (ցածր տոկոսադրույք, այն էլ երկարաժամկետ), վարկային ռեսուրսների սղությունը, միկրովարկային կազմակերպությունների անբավարար գործունեությունը և տնտեսությունում մրցակցային անբարենպաստ միջավայրի բացակայությունը,
2. գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության ցածր մակարդակը, ձեռքի աշխատանքի բարձր տեսակարար կշիռը և ընդլայնված վերարտադրության սահմանափակվածությունը,
3. գյուղական բնակավայրերում ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության ցածր մակարդակը,
4. գյուղատնտեսական արտադրության բարձր ռիսկայնությունը և գյուղատնտեսության ապահովագրության համակարգի բացակայությունը,
5. սննդամթերքի ներքին շուկայի փոքր լինելը, արտահանվող պարենային ապրանքների իրացման ու վերամշակող արտադրական կազմակերպությունների հետ կապված որոշ բարդությունների առկայությունը և այլն:

• **Ագրարային բարեփոխումների խորացումը.** գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացումը մեծապես կնպաստի գյուղատնտեսության ոլորտում էական առաջընթացի ապահովմանը, գյուղական բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը և գյուղական բնակավայրերի զարգացմանը:

Գյուղատնտեսության ոլորտում արտադրողականության բարձրացման, ընդլայնված վերարտադրության ապահովման, ապրանքայնության մակարդակի բարձրացման, ոլորտի ինտենսիվացման առումով գյուղացիական տնտեսությունների համատեղ գործունեությունն օրինաչափ գործընթաց է և բնորոշ է անցումային տնտեսության բոլոր երկրներին: Հաշվի առնելով

գյուղական աղքատության բարձր մակարդակը (31,7%), աշխատուժի շուկայում որոշակի անմրցունակությունը, գյուղի և գյուղատնտեսության առանձնահատկություններով պայմանավորված մի շարք խոչընդոտող գործոններ՝ գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացումն իրականում ժամանակատար գործընթաց է, որի իրականացման համար անհրաժեշտ է պետության նպաստակային քաղաքականությունը, որի կարևորագույն ուղղություններից են՝

1. Օրենսդրական հիմքերի կատարելագործումը և համալրումը:
2. Կոոպերատիվների ձևավորման տնտեսական խթանման մեխանիզմների կիրառումը:
3. Կոոպերացիայի սկզբունքների և առավելությունների վերաբերյալ գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների իրազեկության մակարդակի բարձրացումն ու գործող կոոպերատիվների հաջողությունների հանրայնացումը:
4. Գյուղատնտեսությունում կոոպերատիվների ձևավորմանը խթանող ինստիտուցիոնալ կառույցների ստեղծումը:

Ներկայումս հանրապետությունում գործում են շուրջ 220 **գյուղատնտեսական կոոպերատիվներ:**

Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի առանձնահատկություններով պայմանավորված նախընտրելի են կոոպերատիվների հետևյալ տեսակները՝

- գյուղատնտեսական ներդրանքների մատակարարման,
- գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման,
- գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության,
- արտադրված արտադրանքի կուտակման և պահպանման,
- արտադրված արտադրանքի իրացման,
- գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման,
- խորհրդատվական ծառայությունների մատուցման,
- ռեսուրսների կառավարման,
- փոխադարձ հիմքերով ֆինանսավարկային սպասարկման,

- նյութատեխնիկական մատակարարում, առանց շահույթի ակնկալման:

Պատճառները, որոնք խանգարում են կոոպերատիվներին հասնել հաջողության, ՀՀ-ում գործող կոոպերատիվներին առնչվող օրենքներն են, որոնք չեն կարգավորում նրանց ձևավորման, գործունեության և լուծարման գործընթացի հարաբերությունները և ունեն կատարելագործման ու համալրման անհրաժեշտություն:

Հանրապետության գյուղատնտեսությունում ստեղծված իրավիճակին համահունչ ուսումնասիրված արդյունքները ցույց են տալիս, որ իրականում գյուղատնտեսական ոլորտի խնդիրների որոշակի մեղմացմանը կարող են նպաստել ոլորտում կոոպերացման գործընթացի արմատավորումն ու զարգացումը՝ ունենալով նպաստավոր պայմաններ և ստեղծման մեխանիզմներ: Տնտեսական գործընթացների բարելավման առումով կարևորվում է ագրարային ռազմավարությունը, որի միջոցով կարելի է բացահայտել կոոպերացիայի ձևավորման պետական աջակցության անհրաժեշտությունը, քանի որ կոոպերատիվների գործընթացը կբարձրացնի գյուղական բնակչության զբաղվածության մակարդակը, կավելացնի գյուղատնտեսական մթերքների և դրանց վերամշակումից ստացվող արտադրանքի ծավալները, որի հիման վրա էլ կավելանան բնակչության եկամուտներն ու երկրի պարենային անվտանգության մակարդակը:

Ազգային անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչներից են պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացումը, սննդամթերքի անվտանգության ու հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովումը, քանի որ պարենային ապահովության իմաստը և՛ գյուղատնտեսական-արտադրական է, և՛ սոցիալ-տնտեսական՝ ընդգրկելով հարցերի լայն շրջանակ, որոնք կապված են գյուղացիական տնտեսությունների եկամուտների ու ռեսուրսների

ձևավորման հետ: Յուրաքանչյուր երկրի պարենային անվտանգությունը համարվում է ապահովված, եթե առկա է տնտեսության այնպիսի մակարդակ, որը երաշխավորում է բնակչության համար առողջապահական նորմերին համապատասխանող սննդամթերքի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիություն: Պարենի առկայության վրա ազդում են՝ գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակող արդյունաբերության զարգացման մակարդակն ու տեմպերը, գները, արտադրության և առևտրի խթանումը, գյուղատնտեսությանը սպասարկող արտադրական ենթակառուցվածքները, բնակլիմայական պայմանները: Անհրաժեշտ պայման է նաև ապահովելու բնակչության մեկ շնչի հաշվով օրական նվազագույնը՝ 2412,1 կկալ էներգետիկ արժեքով սննդամթերքի սպառումը՝ առաջնային պարենի (պարենային ցորեն, կարտոֆիլ, բանջարեղեն, բուսական և կենդանական յուղ, շաքար, կաթ, միս, ձու) ինքնաբավության նվազագույնը՝ 75-80%-ի չափով: Ըստ 2015թ. ազգային պարենային հաշվեկշռի վերլուծության, ցուցանիշները այսպիսին են. ցորեն՝ 46,8%, եգիպտացորեն՝ 20,3%, կարտոֆիլ՝ 102,6%, բանջարեղեն՝ 99,5%, միրգ՝ 99,6%, խաղող՝ 102,0%, շաքար՝ 92,6%, ձու՝ 96,3%, կաթ՝ 85,0%, բուսական յուղ՝ 15,1%, տավարի միս՝ 86,2%, խոզի միս՝ 46,3%, թռչնի միս՝ 19,8%, որոնց բարձրացման համար անհրաժեշտ է ներգրավել տնտեսական շրջանառության մեջ ոչ նպատակային նշանակությամբ օգտագործվող և տարիներ շարունակ չօգտագործվող հողերը, չխախտելով սեփականատերերի իրավունքները:

• **Գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռազիոնալ տեղաբաշխում.** այստեղ ակնհայտ է, որ գյուղական բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը պահանջում է բազմակողմանիորեն հիմնավորված գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռազիոնալ տեղաբաշխում, որոնք հիմնականում կարգավորվում են շուկայական գործոններով:

Մակայն, քանի որ խնդիրը ունի ռազմավարական նշանակություն, պետությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության շրջանակներում ուղղակիորեն և անուղղակիորեն տարբեր գործիքների կիրառմամբ կարող է նպաստել արտադրության մասնագիտացմանն ու արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխմանը, որտեղ անհրաժեշտ պայման է գյուղատնտեսության ճյուղերի կառուցվածքի բարելավումը, նախընտրելի մասնագիտացման ուղղությունների խթանումը, մատչելի վարկերի բարձրացման մեխանիզմների ապահովումը՝ բուսաբուծության և անասնաբուծության ոլորտում նպատակային սուբսիդավորման ծրագրերի իրականացման միջոցով:

Հաշվի առնելով մարզերի բնական և տնտեսական պայմանները, գոտիական մասնագիտացումը և տեղաբաշխումը, կառավարության տեսակետից, ներկայացված է ըստ մարզերի կտրվածքի: Խնդիր է դրված իրականացնել գյուղատնտեսության «Հետագա մասնագիտացումը և տեղաբաշխումը միջտնտեսային կոռպերացման, ագրարային արդյունաբերական միավորումներ ու կազմակերպություններ ստեղծելու հիման վրա», ինչպես նաև իրականացնել որոշ մթերքների արտադրության մասնագիտացումը:

Գյուղատնտեսության ռացիոնալ տեղաբաշխման և մասնագիտացման քաղաքականության հիմնական ուղղություններն են (տե՛ս աղյուսակ 1.1.1-ը)՝

- բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը և համեմատաբար առավելություններ ունեցող ապրանքների արտադրության խթանումը,
- ըստ տարածաշրջանային զարգացման գերակայությունների գյուղատնտեսական նպատակային սուբսիդավորման ծրագրերի իրականացման տարբերակված մոտեցումների իրականացումը,

- վարկավորման մատչելիության բարձրացման և մարկետինգային աջակցության միջոցով փոքր և միջին ձեռնարկությունների ընդլայնումը,
- գյուղատնտեսական համայնքների արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացման միջոցով ներդրումային պայմանների բարելավումը,
- միջմարզային տնտեսական ինտեգրացման խթանումը և զարգացումը:

Ներմուծվող պարենամթերքի փոխարինում տեղական արտադրանքով և արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսության զարգացում, որը նշանակում է բարձրացնել տեղական արտադրանքի մրցունակությունը, որին դիմակայելու համար անհրաժեշտ է տեղական արտադրողներին աջակցություն՝ նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, արտադրանքի որակի բարելավման, արտադրության ծախսերի կրճատման և այլ միջոցների կիրառում: Մրցունակության բարձրացմանը կնպաստեն նաև գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողներին տարբեր սուբսիդիաների տրամադրումը:

Գյուղատնտեսության մթերքի արտահանումը ապահովելու համար, բացի այն որ անհրաժեշտ են նպաստավոր պայմաններ և՛ արտադրության ծավալների աճի, և՛ ներքին ու արտաքին շուկայում մրցունակ լինելու համար, կարևորվում է նաև մթերման պայմանները՝ կապված արտադրողի և իրացման գների, գների տատանումների, արտադրության միջոցների հետ: Իրացման դժվարությունները պայմանավորված են տեղական շուկայում ցածր վճարունակ պահանջարկով և գյուղատնտեսական մթերքներ գնող-իրացնող ենթակառուցվածքների դանդաղ ձևավորմամբ:

**ՀՀ մարզերի նախընտրելի մասնագիտացումը և գլխավոր ճյուղերը
(համախառն արտադրանքի կառուցվածքով)**

Արագածոտն	Կաթնամսային, տավարաբուծական, պտղաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, ոչխարաբուծություն, կերարտադրություն
Արարատ	Խաղողագործություն, բանջարաբուծություն, կաթնային, տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, վաղահաս կարտոֆիլաբուծություն
Արմավիր	Խաղողագործություն, բանջարաբուծություն, կաթնային տավարաբուծություն, վաղահաս կարտոֆիլաբուծություն
Գեղարքունիք	Մսակաթնային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կերարտադրություն
Լոռի	Կաթնային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կերարտադրություն, ճակնդեղագործություն, պտղաբուծություն
Կոտայք	Կաթնային անասնապահություն, թռչնաբուծություն, պտղաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, բանջարաբուծություն, կերարտադրություն
Շիրակ	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կարտոֆիլաբուծություն, կերարտադրություն, բանջարաբուծություն, ճակնդեղագործություն
Սյունիք	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, կերարտադրություն, հացահատիկային տնտեսություն, մերձարևադարձային պտղաբուծություն
Վայոց ձոր	Մսակաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, մանր եղջերավոր անասնաբուծություն, խաղողագործություն, թռչնաբուծություն
Տավուշ	Մսակաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, խաղողագործություն, խոզաբուծություն, կերարտադրություն, ծխախոտագործություն

www.minagro.am

Մրցակցությանը դիմակայելու համար պահանջվում է՝

- նոր տեխնոլոգիաների ներդրում, արտադրանքի որակի բարձրացում և արտադրության ծախսերի կրճատում,
- բարձր ավելացած արժեք ապահովող, հանրապետության բնատնտեսական պայմաններին համապատասխանող և շուկայական պահանջարկ ունեցող մշակաբույսերի ներդրում,
- գյուղատնտեսական կենդանիների բարձր մթերատու ցեղերի ներմուծում,

- արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրատեսակների արտադրության և արտահանման խթանման համար վարկերի, դրամաշնորհների և տոկոսադրույքի սուբսիդավորում,
- շուկայում արտադրանքը ուղղակի վաճառքի միջոցով իրացման մեխանիզմների ներդրում և կիրառում,
- ջերմատնային տնտեսությունների գործունեության և զարգացման անհրաժեշտություն, որի համար պահանջվում են խոշոր ներդրումներ: Այժմ գործում են 145 հա ջերմատնային տնտեսություն՝ մասնագիտացված բանջարեղենի արտադրությամբ,
- պետական աջակցություն փոքր և միջին ջերմոցներին՝ տեխնիկա և տեխնոլոգիա ներդնելու ուղղությամբ,
- ուշադրության արժանացնել հանրապետության մրցունակության առավելություն ունեցող արտադրատեսակներին,
- ապահովել արտահանմամբ զբաղվող տնտեսվարող սուբյեկտներին հարկային և մաքսային արտոնություններ, ինչպես նաև տեղական արտադրողների պաշտպանությունը՝ ներմուծման մաքսատուրքերի միջոցով:

2014թ. հանրապետությունից արտահանվել է մոտ 46.5 հազ տոննա պտուղ-բանջարեղեն, խաղող և կարտոֆիլ, նախորդ տարվա 64.5 դիմաց: 2014թ. արտահանման ծավալների նվազումը՝ 2013թ. համեմատությամբ պայմանավորված է ծիրանի բերքի սակավությամբ, քանի որ նախորդ տարվա արտահանված թարմ պտուղ-բանջարեղենի ընդհանուր ծավալի ավելի քան 36 տոկոսը կազմել է ծիրանը:

• **Հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացում.** քանի որ հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման մակարդակը և արդյունավետության բարձրացումը պայմանավորված են գյուղատնտեսության ճյուղի ինտենսիվացման հիմնական գործոններով:

Գյուղատնտեսության հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործման մակարդակի բարձրացման առումով կարևորվում է գյուղատնտեսությունում վարկավորման բնագավառում քաղաքականության վերանայումը, մասնավորապես վարկերի մատչելիության բարձրացումը, վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագրի մեխանիզմների կատարելագործումը, ինչպես նաև արտադրատեխնիկական սպասարկումների վիճակի բարելավումը:

Ըստ վիճակագրության տվյալների հանրապետության 232,9 հազ. ռոտգելի հողատարածություններից փաստորեն ռոտգվում են մոտ 154,2 հազ. հա:

• **Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում.** այստեղ կարևորվում է հանրապետությունում օրգանական գյուղատնտեսության ձևավորման ու զարգացման համար կարևոր նախադրյալ հանդիսացող միջազգային չափանիշներին համապատասխան «Օրգանական գյուղատնտեսության մասին» ՀՀ օրենքի իրավական ակտերի առկայությունը, որտեղ ամփոփվում է օրգանական գյուղատնտեսության հարաբերությունների ձևավորված օրենսդրական դաշտը և տնտեսվարողների պարտականությունները գյուղատնտեսության զարգացման ուղղությամբ: Այսպես, 2009-2014թթ. «Թամարա ֆրու» ընկերության կողմից իրականացվել է 53 հա օրգանիկ այգիների հիմնում, տնտեսվարողներին հատկացվել է հաղարջենու, ազնվամորու, մոշենու տնկիներ և օրգանական պարարտանյութ գոմաղբ:

Օրգանական եղանակով կաթի և մսի արտադրությամբ զբաղվող տնտեսվարող սուբյեկտներին են տրամադրվել տավարի մսի և կաթի արտադրության համար կթվող կովերի և բովող տավարի կերաբաժիններ ու կերակրման նորմաներ: Օրգանական արտադրության խթանման համար անհրաժեշտ է ապահովել աջակցությունը խորհրդատվության, տեղեկատվության տրամադրման ուղղությամբ:

• **Բուսաբուծության զարգացում.** լինելով առաջատար ճյուղ ավանդաբար ապահովում է գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի 60%-ից ավելին, և շարունակելու է իր առանձնակի կարևոր տեղն ունենալ երկրի պարենային անապահովության, գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման, միջճյուղային փոխանակման, ճյուղում զբաղվածության ապահովման ու գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների եկամուտների ձևավորման գործում: Ըստ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների 2015թ. գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները կազմել են 345,0 հա, նախորդ տարվա 332,7 հա դիմաց: Համախառն արտադրանքը 651907,0 մլն դրամ, նախորդ տարվա 610680,2 մլն դիմաց: 2013-2015 թվականներին բուսաբուծական մթերքների արտադրության ծավալները բնութագրող տվյալները ըստ ԱՎԾ-ի տվյալների, ներկայացվում է ստորև (տե՛ս աղյուսակ 1.1.2-ը):

Աղյուսակ 1.1.2

Բուսաբուծության մթերքների համախառն արտադրանքի ծավալներն ըստ 2013-2015թթ.

հազ. տոննա

Անվանումները	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2015թ.-ը 2014թ.-ի նկատմամբ, %
Հացահատիկ և հատիկալնդեղենային մշակաբույսեր	548,6	590,6	637.9	108.0
Կարոտֆիլ	657,4	733,2	764.5	104.3
Բանջարեղեն	845,1	954.6	1.031.2	108.0
Բոստան	208,0	245,8	286.8	106.6
Պտուղ և հատապտուղ	338,1	291,0	386.5	132.8
Խաղող	240,8	261,3	309.3	118.4

ԱՎԾ Տեղեկագիրք 2014թ., Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2016թ.

Բուսաբուծության զարգացման համար պահանջվում է՝

- ագրոտեխնիկական առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրում,
- բարձր ավելացած արժեք ապահովող մշակաբույսերի մշակության խթանում,
- տնտեսվարողների համար սերմերի որակի հսկողության մատչելի մեխանիզմների ներդրում,
- տնտեսվարողներին խորհրդակցության տրամադրում:

Ըստ աղյուսակ 1.1.2-ի տվյալների՝ բացառությամբ կարտոֆիլի և բոստանի, նկատելի է պտղի և հատապտղի, ինչպես նաև խաղողի գծով համախառն արտադրանքի աճի միտում. 2014 թվականի համեմատ 2015 թվականին համապատասխանաբար կազմել են՝ 32.8% և 18.4%: Վերջին տարիներին իրականացվում են մի շարք ծրագրեր, որոնք նպատակաուղղված են հանրապետության գյուղատնտեսության հողային ռեսուրսների նպատակային օգտագործմանը, հացահատիկային տնտեսության զարգացմանը և հացահատիկային մշակաբույսերի ինքնաբավության մակարդակի բարձրացմանը:

• **Անասնաբուծության զարգացում.** այն հիմնական ճյուղերից է, որը ցածր ռիսկայնության, առկա բնատնտեսական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման և գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվության գենետիկական ներուժի լիարժեք դրսևորման շնորհիվ կարող է դառնալ որոշիչ գործոն՝ երկրի գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալներն էականորեն ընդլայնելու, կենդանական ծագման մթերքների առումով պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացման և անասնաբուծությամբ զբաղվող գյուղական ազգայնակցության եկամուտներն ավելացնելու գործընթացում:

Անասնաբուծության զարգացման համար անհրաժեշտ են՝

- աջակցություն անասնաբուծության ճյուղերի արդյունավետ գույքակցմանը և ռացիոնալ տեղաբաշխմանը,

- տոհմային գործի զարգացում և անասնահոտի վերարտադրության համալիր միջոցառումների իրականացում,
- անասնաբուծության համակարգի բարելավում և անասնաբուծական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում,
- անասնապահության կերի բազայի զարգացում, ՀՀ մարզերի տարածաշրջաններում խտացրած կերերի արտադրության փոքր արտադրամասերի ստեղծում,
- աջակցություն անասնաբուծական առևտրային կազմակերպությունների զարգացմանը,
- գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի գենետիկական բազմազանության պահպանության ապահովում:

Աղյուսակ 1.1.3

Անասնապահական մթերքների համախառն արտադրանքի ծավալներն ըստ 2012-2015թթ.

Անվանումները	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2014թ.՝ 2013թ. չափմաստությամբ, %
Միս (կենդանի քաշով), հազ. տ	133,0	144,0	163.3	176.1	107.8
Կաթ. հազ. տ	618,2	655,0	700.4	728.6	104.0
Չու. մլն հատ	658,1	680,0	641.8	659.8	102.8

ԱՎԾ Տեղեկագիրք 2014թ., Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2016թ.

Բարելավման միտում է նկատվել անասնաբուծության մեջ, ավելանալով անասնազիաբանակը, ավելացել են նաև համախառն արտադրանքի ծավալները: Այսպես՝ ըստ աղյուսակ 1.1.3-ի տվյալների 2014թ. նկատմամբ 2015թ. միսն ավելացել է 7.8%-ով, կամ 12.8 հազ. տոննայով, կաթը՝ 4.0%-ով, կամ 28.2 հազ լիտրով, իսկ ձուն 2.8%-ով կամ 68.0 մլն հատով:

• **Գյուղատնտեսության հումքի վերամշակում.** ոլորտում հումք վերամշակող արդյունաբերության զարգացման կարևորությունը կայանում է նրանում, որ բուսաբուծության և անասնաբուծության ոլորտների փուլային գործընթացների աճը որոշակիորեն ազդում է մթերք վերամշակող արդյունաբերության զարգացման վրա, քանի որ վերջինիս ակտիվացումն ու արտահանման ծավալների աստիճանական ավելացումը կնպաստի գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման հիմնախնդրի մեղմմանը և գյուղացիական տնտեսությունների *ապրանքայնության մակարդակի* բարձրացմանը, որը զգալիորեն ցածր է: Այն, ըստ վիճակագրական տվյալների կազմում է 40-45%, որը չի կարող ապահովել արդյունավետ վերարտադրություն, որով էլ պայմանավորվում է տնտեսությունների կայունությունը և գյուղական բնակավայրերում աղքատության հաղթահարման հնարավորությունները: Գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակող արդյունաբերության ոլորտի կազմակերպություններն աստիճանաբար հարմարվում են շուկայական տնտեսության պայմաններին՝ իրենց առաջ խնդիր դնելով բարձրացնելու աշխատանքի արդյունավետությունն ու թողարկվող արտադրանքի մրցունակությունը, ներդնելով արդիական տեխնոլոգիաներ և դիվերսիֆիկացնել արտադրությունը, ինչպես նաև ընդլայնել ու զարգացնել հումք արտադրողների հետ պայմանագրային հարաբերությունները:

ՀՀ-ում գործում են շուրջ 1000 սննդամթերքի արտադրական ձեռնարկություններ (կազմակերպություններ), այդ թվում՝ 35 պտուղբանջարեղենի, 50 խաղողի վերամշակման, 65 կաթի մշակման, 68 մսի վերամշակման, 20 փոքր սպանդանոցներ, 60 ալրաղաց, 8 ձկնամթերքի, 500 հացաթխման, 135 հրուշակեղենի և մակարոնեղենի, 7 գարեջրի, 3 բուսական յուղի և 2 շաքարի արտադրության: Արդեն կան ընկերություններ, որոնք հաջողությամբ մրցում են և՛ ներքին, և՛ միջազգային պարենային շուկա-

ներում, կատարելով ներդրումներ արտադրության հետագա զարգացման համար:

Աղյուսակ 1.1.4

Գյուղատնտեսական մթերք վերամշակող արդյունաբերությունում արտադրանքի ծավալը (համադրելի գներով) ըստ 2013-2015թթ.

մլրդ դրամ

Գործունեության տեսակ	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2015թ.-ը 2014-ի նկատմամբ %
Սննդամթերքի արտադրություն	275.1	298.2	307.9	103.3
Ծխախոտի արտադրություն	382.7	522.6	653.8	125.1
Խմիչքների արտադրություն	126.5	122.7	124.9	101.8

ԱՎԾ, Արդյունաբերական կազմակերպությունների հիմնական ցուցանիշներն ըստ տնտեսական գործունեության երկնիշ դասակարգման:

Ըստ աղյուսակ 1.1.4-ի տվյալների 2015թ. սննդամթերքի արտադրության ծավալները համադրելի գներով կազմել են 307.9 մլրդ դրամ և նախորդ տարվա նկատմամբ աճել 3.3%-ով, ծխախոտի արտադրությունը համապատասխանաբար աճել է 25.1%-ով, սակայն խմիչքների արտադրությունն աճել է նվազագույն չափով՝ 1.8%-ով:

ՀՀ գյուղատնտեսական հումքի վերամշակումից ստացված հիմնական արտադրատեսակների արտադրության, արտահանման, ներմուծման, ինքնաբավարարության մակարդակը և իրացման կառուցվածքում տեղական արտադրության մասնաբաժինը 2013-2015թթ., հաշվարկված են ըստ ՀՀ ԱՎԾ-ի տվյալների (տե՛ս աղյուսակ 1.1.5-ը):

Հանրապետության գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման ոլորտին վերաբերող հիմնախնդիրների լուծման, տեղական արտադրողների մրցունակության բարձրացման, տեղական արտադրողների շահերի պաշտպանության, ստեղծված աշխա-

տատեղերի պահպանման և նորերի ստեղծման միջազգային շուկային ինտեգրման և արտահանման ծավալների ավելացման նպատակով անհրաժեշտ միջոցառումները կարող են իրականացվել պետության կողմից հասույթ ծրագրերի շրջանակներում՝ առաջնային համաբերելով սննդամթերքի անվտանգության, ենթակառուցվածքների կառուցումների հզորացման, գյուղական համայնքների արտադրական և առցիպական ենթակառուցվածքների բարելավման, գիտական կայքերի պատրաստման և այլ հարցեր:

Ընդգնակարական նպատակն է՝ ՀՀ գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակող արդյունաբերության կազմակերպությունների կառուցումների հզորացման և մրցունակության բարձրացման միջոցով ապահովել հիմնական պարենամթերքի ներմուծման փոխարինում արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրանքով և ինքնաբերական մակարդակի բարձրացում:

ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի վերլուծության համաձայն, մի շարք անհրաժեշտ առաջնային պարենամթերքների ինքնաբերական մակարդակը բավականին ցածր է:

Գյուղատնտեսական մթերքների իրացման խնդրի լուծման համար նախատեսվում է՝

1. Գյուղատնտեսական մթերքների կանոնակարգված գործող մեծածախ շուկաների ձևավորումը, հավաքման կետերի, գյուղական մթերքների իրացման տեղեկատվական կենտրոնների գործունեության ապահովումը,
2. Հանրապետության մեծ քաղաքներում գյուղական մթերքների տնայնագործների ստեղծումը և դրանց գործունեության ապահովումը,
3. Գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակողների և արտադրողների միջև երկարաժամկետ փոխշահավետ պայմանագրային հարաբերությունների հաստատումը,
4. Գյուղատնտեսական մթերքների արտահանման խթանումը:

Աղյուսակ 1.1.5

ՀՀ գյուղատնտեսական իււմքի վերամշակումից ստացված հիմնական արտադրատեսակների արտադրության արտադանման, ներմուծման, ինքնաբերության մակարդակը և իրացման կառուցվածքում տեղական արտադրության մասնաբաժինն ըստ 2013-2014թթ.

Արտադրատեսակը	Զափի միավոր	Տեղական արտադրություն		Արտահանում		Ներմուծում		Ինքնաբերության մակարդակը		Իրացման կառուցվածքում տեղական արտադրության մասնաբաժինը, %	
		2013թ.	2014թ..	2013թ.	2014թ.	2013թ.	2014թ.	2013թ.	2014թ.	2013թ.	2014թ.
Մսամթերք, ներառյալ երշիկեղեն	տոննա	4943,8	5718,3	368	412,3	5388	5942,7	49,6	50,8	45,9	47,2
Պանիր	տոննա	17375,4	18317,3	1541,2	1542,4	1243,7	1187,9	101,7	102,0	92,7	93,4
Պտուղ բանջարանոցային պահածոներ	տոննա	9989,6	11714,2	7954,5	9600,3	8174,9	8519,8	97,8	110,2	19,9	19,9
Հյութեր	հազ. լիտր	19544,2	21106,2	2013,3	2942,3	4429,6	2992,2	89,0	99,8	79,8	85,9
Հրուշակեղեն	տոննա	16543,6	18092,6	1118,7	1536,3	16374,3	16764,8	52,0	54,3	48,5	49,7
Մակարոնեղեն	տոննա	4093,1	4467,6	155,6	128,4	4825,4	5337,6	46,7	46,2	44,9	44,8
Կոնյակ	հազ. լիտր	20383,3	18725,5	18188	18556	911,6	4925,9	140,8	210,8	98,2	44,6
Գինի	հազ. լիտր	7216,7	6765,3	1398,5	2120,7	379,7	288,7	116,4	137,1	93,9	94,1
Գարեջուր	հազ. լիտր	19847,8	23716,5	2346,4	1987,8	2731,1	2837,5	98,1	96,5	86,5	88,4
Բուսական յուղ	տոննա	4650,3	3967,7	1,8	0,9	26430,7	26204,8	15,0	13,2	15,0	13,1
Շաքարավազ	տոննա	69625	89189	899,2	200,0	4851,2	5643,8	94,6	94,2	93,4	94,0

ԱՎԾ-ի տվյալներ

Մի շարք գործոններով պայմանավորված դեռևս խնդիր է գյուղատնտեսական մթերքների իրացումը: Գյուղատնտեսական մթերքների ապրանքայնության մակարդակը վերջին տարիներին տատանվում է 56%-ի սահմաններում: Մտեղծված իրավիճակը հետևանք է նաև գյուղատնտեսական մթերքներ իրացնող կառույցների բացակայության և եղածների անկատարության:

**ՀՀ գյուղատնտեսական մթերքների իրացումը (օգտագործումը)
գյուղացիական տնտեսությունների կողմից 2013-2014թթ.**

Անվանումները և տարիները	Ընդամենը %	այդ թվում՝					
		վաճառվել է	տրվել է ապրան- քափոխանակման	տրվել է մթերքով ծառայություն- ների դիմաց	օգտագործվել է տնտեսությունում	դրանից վերա- մշակվել է	մնացորդ տնտե- սությունում
1	2	3	4	5	6	7	8
Հացահատիկ և հատիկաբնույթի							
2013թ.	100.0	21,9	7,4	3,8	37,8	60,2	29,1
2014թ.	100.0						
Կարտոֆիլ							
2013թ.	100.0	38.0	6.0	1.9	29.9	-	24.2
2014թ.	100.0						
Բանջարեղեն							
2013թ.	100.0	71.3	6.4	0.5	18.7	31.6	3.1
2014թ.	100.0						
Բոստան							
2013թ.	100.0	84.2	5.3	-	10.5	-	-
2014թ.	100.0						
Պտուղ և հատապտուղ							
2013թ.	100.0	58.0	8.3	1.1	27.0	33.2	5.6
2014թ.	100.0						
Խաղող							
2013թ.	100.0	76.5	3.5	0.3	17.1	32.8	2.6
2014թ.	100.0						
Միս							
2013թ.	100.0	80.9	3.0	0.2	15.1	4.1	0.8
2014թ.	100.0						
Կաթ և կաթնամթերք							
2013թ.	100.0	44.7	9.1	0.8	42.0	69.7	3.4
2014թ.	100.0						

1	2	3	4	5	6	7	8
Զուլ							
2013թ.	100.0	37.8	9.4	0.1	52.5	-	0.2
2014թ.	100.0						
Բուրդ							
2013թ.	100.0	26.2	13.3	1.2	21.6	10.5	37.7
2014թ.	100.0						
Մեղր							
2013թ.	100.0	49,7	6.2	0.9	29.0	-	14.2
2014թ.	100.0						

Պարենային սպահովություն և աղբատություն 2015թ.

**ՀՀ վերամշակող արդյունաբերության ընկերությունների կողմից
2012-2014 թթ. պտղի, բանջարեղենի և խաղողի գնումների ծավալները**

Հումքի անվանումը	2012թ.		2013թ.		2014թ.	
	հազ. դրամ	տես կշիռ. %	հազ. դրամ	տես կշիռ. %	հազ. դրամ	տես կշիռ. %
1	2	3	4	5	6	7
Պտուղ ընդամենը	25620,0	100,0	28791,5	100,0	13875,8	100,0
այդ թվում՝						
Խնձոր	4767,0	18,6	5187,8	18,0	3084,1	22,2
Դեղձ	6163,4	24,1	1921,0	6,7	2917,0	21,0
Ծիրան	8854,1	34,6	13038,6	45,3	710,0	5,2
Կեռաս, սալոր, բալ	1454,9	5,7	2079,6	7,2	2776,9	20,0
Ընկույզ	213,0	0,8	232,7	0,8	165,0	1,1
Հատապտուղ	752,0	2,9	1714,4	6,0	1145,3	8,2
այլ պտուղ	3416,0	13,3	4617,4	16,0	3077,5	2,3
Բանջարեղեն ընդամենը	33645,8	15,6 100,0	27970,1	12,5 100,0	34076,9	14,7 100,0
այդ թվում՝						

Աղյուսակ 1.1.7-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7
Լուրիկ	26229,0	77,9	18970,0	67,7	23252,0	68,2
Վարդանիկ	355,5	1,0	468,5	1,7	598,7	1,7
Սմբուկ	2021,0	6,0	2324,0	8,5	3477,4	10,2
Պրպեկ	2313,0	6,9	2455,0	8,8	2801,0	8,3
Լուրի	831,0	2,5	1612,0	5,7	1644,0	4,8
այլ բանջարեղեն	1896,8	5,7	2140,6	7,8	2303,8	6,8
Խաղող	156590,2	72,5	167184,7	74,7	184149,0	79,3
Ընդամենը	215856,0	100,0	223946,3	100,0	232101,7	100,0

ԱՎԾ-ի տիպակերն ըստ 2012-2014թթ.:

Հանրապետությունում մոտ 250,0 հազ. տոննա է կազմում պտուղ-բանջարեղեն վերամշակող ընկերությունների մթերման հզորությունները, որից բանջարեղենային պահածոների բաժինը կազմում է 154,5 հազ. տոննա, պտուղ-խառապտղային պահածոներինը և հյութերինը՝ 94,5 հազ. տոննա: Հզորությունները օգտագործվում են ոչ ծանրաբեռնված, քանի որ ընդհանուր մթերման հզորությունների 23,9%-ն է օգտագործվել, որից բանջարեղենային պահածոներինը՝ 21,2%-ը, իսկ պտուղ-խառապտղայինը և հյութերինը՝ 28,6%-ը:

Աղյուսակ 1.1.8

22 ցուցանիշների մթերքների վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակների արտադրության ծավալները 2010-2015թթ.

Արտադրատեսակները	Չափի միավոր	Արտադրությունը					
		2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
1	2	3	4	5	6	7	8
Միս՝ ներառյալ գյուղացիական տնտեսությունների կողմից վերամշակող (ներառյալ ներքին սպառումը)	տոննա	54497,3	60987,1	65895,7	72334,6	82257,1	85.800,1
Մսամթերք, ներառյալ երշիկեղեն	տոննա	3953,5	4488,8	4757,0	4943,8	5718,3	5.996,9
Պանիր	տոննա	17050,0	17525,0	17658,0	17375,4	18317,3	18592,5
Կաթ, կաթնամթերք (վերահաշվարկված կաթի)՝ ներառյալ գյուղացիական տնտեսությունների կողմից վերահաշվարկումը (բացառությամբ ներքին սպառումը)	տոննա	279400,0	315800,0	319800,0	362700,0	386500,0	16.977,3
Պաղպաղակ	հազ. լիտր	3312,9	3480,8	3628,6	4265,1	6345,0	9.639,5
Հրուշակեղեն	տոննա	11589,4	13013,2	14319,8	16543,6	18092,6	16.226,3
Սակարոնեղեն	տոննա	2614,8	3247,9	3563,0	4093,1	4467,6	2.815,4
Բուսական յուղ	տոննա	1034,3	696,5	2656,1	4650,3	3967,7	1949,3
Կենդանական յուղ	տոննա	950,4	812,8	645,5	518,0	1092,5	483,6

Աղյուսակ 1.1.8-ի շարունակությունը

1	2	3	4	5	6	7	8
Պահածոներ ընդամենը	տոննա	8025,0	11772,6	9134,2	9989,6	11714,7	11163,4
այդ թվում՝ բանջարեղեն	տոննա	4558,7	4248,2	2951,2	2814,2	4856,3	4876,8
Կոնյակ, օղի	հազ. լիտր	24535,8	24568,0	28586,6	30222,6	28231,6	26.296,3
Բնական հյութեր	հազ. լիտր	11689,5	14615,2	116741,6	19544,2	21106,2	17.080,0
Գինի և շամպայն	հազ. լիտր	6430,2	6814,6	6192,5	7216,7	6765,3	6.590,0
Գարեջուր	հազ. լիտր	15352,7	14744,3	13668,2	19847,8	23716,5	20.686,5
Ոչ ալկոհոլային	հազ. լիտր	38232,1	45756,0	45320,8	63400,0	79972,6	81.718,5
Հանքային ջուր	հազ. լիտր	30000,0	29232,8	32977,3	43215,3	58618,3	45.066,3
Շաքարավազ	տոննա	32508,4	72159,4	69267,0	69625,0	89189,0	53225

ԱՎԾ-ի տվյալներն ըստ 2010-2015թթ.:

Ըստ աղյուսակ 1.1.8-ի տվյալների գրանցվել է որոշակի աճ՝ հումքի վերամշակումից ստացվող որոշ արտադրատեսակների ծավալներում, այսպես՝ մսամթերքը ավելացել է 14.7%-ով, կաթն ու կաթնամթերքը՝ 6.6%-ով, բնական հյութերը՝ 8%-ով, գարեջուրը՝ 19.5%-ով, հրուշակեղենը՝ 9.4%-ով:

Այս առաջընթացը պայմանավորված է ի հաշիվ գործող և նոր ստեղծվող գործարաններում արդիական տեխնոլոգիաների կիրառման, արդյունավետ մենեջմենթի ու մարքեթինգային ծառայությունների զարգացման հաշվին: Ներկա վիճակում գյուղացիական տնտեսությունների վարկավորման, տեխնոլոգիաների կատարելագործման, նյութատեխնիկական միջոցների մատակարարման, որակի ստանդարտների կիրառման հիմնահարցերը կարող են լուծել հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև շատ կարևոր՝ պայմանագրային հարաբերությունները, որոնք նպաստում են փոխշահավետ համագործակցության զարգացմանը, որի հիմնական նպատակն է արտադրական հզորությունների և տեսականու ընդլայնումը, արտադրանքի մրցունակության բարձրացումը:

• **Գյուղատնտեսական արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացում և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում.** գյուղատնտեսության արդյունավետ զարգացումը կարիք ունի ժամանակակից տեխնիկայով և սարքավորումներով ապահովվածության, որն էլ պահանջում է զգալի ներդրումներ, քանի որ սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում առաջավոր տեխնոլոգիաների օգտագործումն անխուսափելի է արտադրողականության բարձրացման համար: Տեխնիկական վերազինմանը և գյուղացիական տնտեսությունների կողմից դրանց առավել ինտենսիվ օգտագործմանը խոչընդոտող գործոններից մեկը դա համապատասխան վարկային միջոցների անհասանելիությունն է փոքր գյուղացիական տնտեսությունների համար, որը պահանջում է գյուղատնտեսության տեխնիկական

հավաքակազմի նորացման, արտադրատեխնիկական սպասարկումների մատչելի մեխանիզմների ներդրում:

Հանրապետության գյուղատնտեսական տեխնիկայի ներմուծմանն ու դրանց հավաքակազմի աստիճանաբար նորացմանն ուղղված աշխատանքների իրականացման առումով անհրաժեշտ է՝

- գյուղատնտեսական տեխնիկայի ներմուծման նպատակով դրանք մատակարարող լիզինգային ընկերությունների և արտերկրյա արտադրողների հետ բանակցությունների վարում,
- գյուղատնտեսական տեխնիկայի նկատմամբ գյուղացիական տնտեսությունների պահանջարկը բավարարելու նպատակով նախատեսվում է հանրապետություն ներկրել փոքր և մեծ հզորության տրակտորներ, հացահատիկահավաք ու կերհավաք կոմբայններ,
- դրամաշնորհների և այլ աղբյուրների հաշվին գյուղատնտեսական տեխնիկայի ներմուծման հնարավորությունների օգտագործում,
- օժանդակություն լիզինգային ընկերություններին՝ ՀՀ-ում դուստր կազմակերպություններ ստեղծելու և գործունեություն ծավալելու գործում,
- գյուղացիական տնտեսություններին լիզինգային եղանակով գյուղատնտեսական տեխնիկա ձեռք բերելու վերաբերյալ՝ համապատասխան տեղեկատվության տրամադրում:

• **Գյուղի սոցիալական և այլ ենթակառուցվածքների զարգացում.** այստեղ կարևորվում է գյուղատնտեսության արտադրանքի արդյունավետությունը, որտեղ առաջնային է հատկապես սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը, և կարևորվում են գյուղի զարգացման հետևյալ ուղղությունները՝

- կրթամշակութային,

- առողջապահական օբյեկտների բարեկարգման, վերազինման և նորերի կառուցման, ագրոտուրիզմի զարգացման հնարավորությունների իրականացում, հիմնականում տեխնիկական աջակցություն,
- գյուղական բնակավայրերում զբաղվածության ընդլայնում՝ ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության խթանման իրականացման արդյունքում,
- գյուղում աղքատության հաղթահարման միջոցառումների իրականացում և այլն:

• **Գյուղատնտեսական ռիսկերի մեղմացում.** հաշվի առնելով շուկայական բարձր ռիսկերը՝ կապված կայուն պահանջարկի բացակայության և գների տատանողականության հետ, միաժամանակ շատ փոքր տնտեսություններ չեն կարող սեփական միջոցներով նպաստել կամ խթանել իրենց զարգացումը և արդյունքում հենվում են պետության կողմից բյուջեով նախատեսված ֆինանսավորման վրա: Կարևորվում է նաև հնարավոր կորուստների ռիսկը նվազեցնելը և զարգացման ներուժը պահպանելը, ռիսկերի մեղմացման միջոցառումների իրականացումը՝ կապված կլիմայի փոփոխությունների, կարկտահարությունների, բույսերի վնասատուների, կենդանիների հիվանդությունների, շուկայական իրավիճակի փոփոխության և ապահովագրական համակարգի ներդրման հետ, այն էլ այնպիսի մեխանիզմների ներդրում, որոնք թույլ կտան գյուղացիական տնտեսություններին ստանալու գոնե մասնակի փոխհատուցում բնակլիմայական պայմաններով պայմանավորված արտադրական վնասների համար: Ռիսկերի կառավարման և զսպման համար մեծ է պետության՝ որպես ռիսկերի կառավարման համապատասխան մեխանիզմներ ձևավորող ու ներդրող կառույցի դերը:

Ագրարային ռըուրտի վարկավորման բարելավում. ոլորտի զարգացման լրջագույն խնդիր է ֆինանսական միջոցների նվազ մատչելիությունը, որը պայմանավորված է վարկերի բարձր

տոկոսադրույքով և տրամադրման ոչ բավարար ժամկետներով, քանի որ գյուղատնտեսական ոլորտի առանձնահատկություններով պայմանավորված, գյուղացիական տնտեսություններն արտադրական գործընթացում ունենում են և՛ շրջանառու միջոցների համալրման, և՛ խոշոր ներդրումների անհրաժեշտություն: Վերջիններիս ապահովման հիմնական ձևը վարկավորումն է, որն իրականացվում է առևտրային բանկերի, միկրովարկավորման ձեռնարկությունների միջոցով: Վերջին տարիներին (2013-2015թթ.) գյուղատնտեսության վարկավորման տեսակարար կշիռը կազմել է առևտրային բանկերի վարկային ներդրումների ընդամենը 5,9-6,0%-ը, որը մի քանի անգամ փոքր է գյուղատնտեսությունում պահանջվող ներդրումներ կատարելու ծավալից, ռեսուրսային անբավարարվածությունն ապահովելու համար: Խնդիրը շարունակում է կապված մնալ՝ կարճաժամկետության, տոկոսադրույքի և բանկերում գրավադրման պայմանների հետ: Շատ աղքատ գյուղացիական տնտեսություններ չեն դիմում վարկատու կազմակերպություններին, քանի որ ապահովված չէ հասանելիությունը:

Պետական աջակցությամբ իրականացվող ագրարային ոլորտի ռազմավարության խնդիրներին համապատասխանող ծրագրերի իրականացումը նպաստելու են գյուղատնտեսության կենսունակության և արտադրողների մրցունակության բարձրացմանը, հասկապես՝ սննդամթերքի անվտանգությանը, ենթակառուցվածքների կարողությունների հզորացմանը, գյուղական համայնքների արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների էկոլոգիական վիճակի բարելավմանը, ինչպես նաև գյուղատնտեսական հողատեսքերի բերքիության բարձրացմանը:

Գյուղատնտեսությունը հանդիսանում է երկրի տնտեսության առանցքային ոլորտներից մեկը, և ըստ աղյուսակ 1.1.9-ի տվյալների երկրի համախառն ներքին արդյունքի ձևավորման գործում 2014թ. գյուղատնտեսությանը բաժին է ընկնում 19,3%-ը:

Գյուղատնտեսությունը զգալի բաժին ունի Հայաստանի ՀՆԱ-ի մեջ, որն էլ էապես կարող է նպաստել երկրի սոցիալ-տնտեսական հետագա զարգացմանը: Համախառն արտադրանքի աճը բավականին նկատելի է. 2014թ.-ին 2013թ.-ի նկատմամբ այն ավելացել է 8%-ով և կազմում է 993,4 մլրդ դրամ: Համախառն արտադրանքի մեծ մասը՝ շուրջ 97%-ը, արտադրվում է գյուղացիական տնտեսություններում, իսկ մնացածը՝ գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող առևտրային կազմակերպությունների կողմից:

Աղյուսակ 1.1.9

ՀՀ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը և համախառն ներքին արդյունքն ըստ 2010-2014թթ. տվյալների

	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.
Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքն ընթացիկ գներով, մլրդ դրամ	636,7	795,0	841,1	919,1	993,4
Գյուղատնտեսության համախառն ներքին արդյունքը (ավելացված արժեքը), մլրդ դրամ	588,2	767,9	764,0	826,3	872,0
Հանրապետության համախառն ներքին արդյունքի գյուղատնտեսության մասնաբաժինը, %	17,0	20,3	19,1	19,3	19,3

Տվյալները՝ գյուղնախարարություն:

Գյուղատնտեսության ոլորտի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական նպատակն է ավելացնել գյուղատնտեսական տնտեսությունների եկամուտները և կրճատել աղքատությունը գյուղական բնակավայրերում, որի համար անհրաժեշտ են՝

- ապահովվել աշխատանքի արդյունավետ օգտագործումը գյուղատնտեսության և վերամշակող արդյունաբերության ոլորտներում,

- քայլեր անել գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման ուղղությամբ՝ գյուղատնտեսական արտադրության կազմակերպման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով,
- ձևավորել կոոպերատիվի սկզբունքներով գործող կառույցների միասնական գործունեություն՝ լուծելով արտադրության սպասարկման, նյութատեխնիկական բնագավառի խնդիրները:
- ստեղծել և զարգացնել ապահովագրական համակարգը,
- բարձրացնել գյուղմթերքների ապրանքայնության մակարդակը, որով էլ պայմանավորվում է տնտեսությունների կայունությունը և գյուղական բնակավայրերում աղքատության հաղթահարման հնարավորությունները,
- ապահովել վարկերի հասանելիությունը:

ՀՀ մի շարք ֆինանսատնտեսական գործընթացների զարգացման բազմաշերտ և լուծման անհրաժեշտություն պահանջող հիմնախնդիրների լուծման համար պետք է ստեղծել բարենպաստ պայմաններ, որոնք մասնավոր կապիտալը, ֆինանսական շուկայի ու շուկայական մեխանիզմների միջոցով կուղղեն դեպի գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը՝ ապահովելով ոլորտի զարգացման համար վարկավորման ծավալների աճ և, միևնույն ժամանակ, ձևավորել փոխադարձ շահավետ պայմաններ ինչպես ֆինանսական կազմակերպությունների, այնպես էլ գյուղացիական տնտեսությունների համար: Չնայած վերջին տարիներին մշակվել և իրագործվում են տարբեր բնույթի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրեր, սակայն դեռևս չի ակնկալվում հանրապետության ագրարային ոլորտի կայունության ապահովում, որը պետք է դրսևորվի ֆինանսատնտեսական գործունեության արդյունքում:

1.2. Ագրարային ոլորտում պետության կողմից իրականացվող ռազմավարության վերլուծությունը

Գյուղատնտեսության բնագավառում կազմակերպված քաղաքականություն իրականացնելու նպատակով 2010թ. նոյեմբերին ՀՀ կառավարությունը հաստատեց «ՀՀ գյուղի ու գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը»: Ռազմավարությամբ սահմանված է նպատակների իրականացման 17 խումբ, որոնք, մասնավորապես ներառում են հակաճգնաժամային մեխանիզմներ՝ գյուղատնտեսական արտադրության հզորություն, գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացում, պարենային անվտանգության ապահովում, հողօգտագործման արդյունավետության բարելավում, օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում և ոլորտի բարելավման այլ առաջնահերթ ուղղություններ: Գյուղատնտեսության զարգացման վերաբերյալ կանխատեսումները հիմնված են հետևյալ քաղաքականության իրականացման վրա.

- անցում դեպի գյուղատնտեսության առավել ինտենսիվ զարգացում,
- փոքր գյուղացիական տնտեսությունները մնում են արտադրական գործընթացների հիմքը, սակայն խրախուսվում է ավելի մեծ և առևտրային ընկերությունների հիմնումը,
- աջակցում ծառայություններ մատուցողներին՝ նպաստելով առաջնային վերամշակմանը և մատակարարման կոոպերացիաների զարգացմանը,

Վերոնշյալ նպատակներին հասնելու համար ՀՀ կառավարությունը շարունակում է ներդրումներ կատարել ոռոգման համակարգերում, ճանապարհների նորոգման, բուսաբուծության և անասնապահության ոլորտներում, քանի որ գյուղատնտեսությունը Հայաստանում համարվում է այն խոշոր տնտեսա-

կան ոլորտը, որի մասնաբաժինը ՀՆԱ-ի մեջ 2014թ. կազմում էր 19.3%:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գյուղատնտեսության աճի տեմպերն ըստ տարիների զգալիորեն տատանվել են, և արդյունքում այնուհանդերձ այդ ոլորտը պահպանել է իր առանցքային նշանակությունը, ինչպես գյուղական բնակչության եկամուտների, այնպես էլ բնակչությանը սննդամթերքների ապահովման, պարենային ապրանքների արտադրության ու իրացման գծով:

Գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետ կազմակերպումը լրջորեն խոչընդոտվում է հողային բարեփոխումներից հետո ստեղծված տնտեսությունների փոքր չափերի ու գյուղատնտեսական վատ պրակտիկայի պատճառով:

ՀՀ-ի ագրարային ոլորտում կառավարության կողմից վարվող քաղաքականությունն, ինչպես նախատեսված է, պետք է նպատակաուղղել գյուղատնտեսության և նրան սպասարկող կառույցների, գյուղմթերքների իրացման ու վերամշակման ոլորտների գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը և վերոնշյալի հիման վրա նպաստավոր պայմաններ ստեղծել ագրոպարենային ոլորտի հետագա զարգացման ու ընդլայնված վերարտադրության կազմակերպմանը:

Դեռևս գործնական մոտեցումներ չեն մշակվել գյուղատնտեսական վարման համակարգի վերաբերյալ, լրիվ ձևավորված չեն կամ լրիվ չեն գործում գյուղատնտեսական արտադրության անհրաժեշտ ենթակառուցվածքը, դեռևս արժանվույն ուշադրություն չի դարձվում բազմափառ գյուղացիական տնտեսություններին՝ տեխնիկական սպասարկումների և նյութատեխնիկական մատակարարումների կազմակերպմանը:

Ինտեգրացման հեռանկարային տարբերակներից է վերջին տարիներին ստեղծված ագրոարդյունաբերական կլաստերները, որոնց կարելի է ներկայացնել որպես շուկայի տարածքային

սուբյեկտների զուգորդում և որոնց միացում է արտադրասպառողական գործունեությունը մրցունակության սկզբունքով՝ արտադրանքի մրցակցությունը բարձրացնելու նպատակով: Կլաստերների գլխավոր նշանակությունը կայանում է պարտադիր մրցակցության ու ինտեգրացման փոխկապակցության մեջ, իսկ մյուս կողմից, գյուղարտադրանքի, նրա վերամշակման, պատրաստի արտադրանքի իրացման, եկամուտների ստացման կենտրոնացումը թույլ է տալիս կանոնավորել շուկայի իրավիճակը տեղական ու տարածաշրջանային մակարդակներով, օգտագործելով մրցակցային առավելությունները, դրանով իսկ ապահովելով իրենց մրցակցությունը մեծածախ պարենային շուկաներում: Վերոհիշյալ միջոցառումների իրականացման, տնտեսական ճգնաժամից դուրս գալու, գյուղատնտեսական արտադրանքի վերականգման ու զարգացման համար անհրաժեշտ է ակտիվացնել ներդրումային միջավայրը: Պետք է նշել այն իրողությունը, որ ներդրումային գործունեության արդյունավետությունը գյուղատնտեսության մեջ կախված է ներդրումային քաղաքականության ձևավորումից: Այդ պատճառով, գյուղատնտեսության ներդրումային քաղաքականության հիմնավորումը, նրա զարգացման ուղիների ու ձևերի արդյունավետության ընտրությունը նպաստում են գյուղատնտեսական կազմակերպություններին հաղթահարելու ճգնաժամային վիճակը: Ներդրումային քաղաքականության ձևավորումը գյուղատնտեսության արտադրանքի զարգացման համար կարևորագույն ռազմավարական նախապայման է հանդիսանում: Գյուղատնտեսության մեջ ներդրումային քաղաքականության առաջնային ուղղություններն են ֆինանսավարկային քաղաքականությունը՝ մակրո ու միկրո մակարդակով, գյուղատնտեսական կազմակերպությունների կողմից իրականացվող արդյունավետ քաղաքականությունը, ներդրումների ֆինանսավորման ձևերը և մեթոդները: Գյուղատնտեսության տնտեսական վիճակի բարելավման առու-

մով նպատակահարմար է պետական աջակցությունը իրականացնել հետևյալ ուղղություններով.

- գյուղատնտեսությունում ներդրումային ընթացքը զարգացնելու համար ավելացնել բյուջեից տրամադրվող միջոցների ծավալը,
- բարձրացնել ագրոարտյունաբերական համալիրի մակարդակը մինչև 8-10% բյուջեի ծախսային մասից,
- պետական միջոցներն անհրաժեշտ է կենտրոնացնել գյուղատնտեսական արտադրանքի առաջնային ուղղությունների վրա,
- աջակցել ավելի արդյունավետ նոր տեխնոլոգիաներով արտադրության զարգացման ու պաշարների խնայողության ապահովմանը,
- իրականացնել դոտացիոն քաղաքականության շտկում՝ ելնելով պարանքային արտադրանքի ծավալից ու արտադրանքի արդյունավետության որակից,
- գյուղական արտադրողներին արտոնյալ վարկավորման տրամադրումը,
- սահմանել պետական երաշխավորումը՝ վարկերը ժամկետում վերադարձնելու համար:

Ելնելով վերոհիշյալից, կարելի է պնդել, որ գյուղատնտեսության ներդրումային գրավչությունը նկատելի է դառնում որակական ցուցանիշներն ապահովող արտադրանքի գոյության ժամանակ¹: Օրինակ, կաթնային անասնապահությունն ամենապահանջվածն է ներկա ժամանակաշրջանում, և որին տրամադրվում են վարկեր ոչ միայն մատղաշ անասուններ ու համապատասխան տեխնիկա ձեռք բերելու, այլ նաև սեզոնային

դաշտային աշխատանքներ կատարելու և անասնակերի մթերման նպատակով: Մակայն դրա հետ մեկտեղ կրճատվում են սուբսիդավորման ծավալները պետբյուջեից, ինչը ոչ դրական գործոն է հանդիսանում գյուղատնտեսության վարկավորումը զարգացնելու համար: Արդյունավետ վարկային գործընթացի մշակման անհրաժեշտությանը համահունչ հարկավոր է հատկացնել սուբսիդիաներ՝ սարքավորումների կատարելագործման համար: Միաժամանակ, կարևորագույն նախապայման որպես հիմք ներդրումային վարկերից երկրի մարզերի բյուջեների միջև սուբսիդիաների բաշխում կատարելուց բացի, նպատակահարմար է օգտագործել նաև ներդրումների գումարային ծավալը՝ գյուղատնտեսության ու վերամշակման արդյունաբերության հիմնական կապիտալից: Վերոհիշյալ փոփոխությունները թույլ կտան խթանելու ոչ միայն ներդրումային ակտիվությունը, այլ նաև գյուղատնտեսական արտադրությունում ավելացնելու արտադրանքի արտադրության ծավալները: Միաժամանակ, ըստ վարկային տոկոսադրույքի վճարման փոխհատուցման ծախսի՝ տրամադրվում է նպաստների կարգ, որը պետք է ապահովի բյուջետային ծախսերի խնայողությունը²: Մասնավորապես, համապատասխան ներդրումային վարկերի, այդ սկզբունքը կարող է իրականացվել բյուջետային միջոցների ստացողի համար, օրենքով ամրագրված պայմանով, որը նախատեսում է պարտադիր պետական փորձաքննության անցկացում շինարարական և գյուղատնտեսության օբյեկտների վերակառուցման ու արդիականացման աշխատանքների գնահատման արժեքի վերաբերյալ:

Այսպես՝ ՀՀ-ում, կառավարության որոշմամբ 1.04.2011 թվա-

¹ Гордеев А. Экономические механизмы регулирования агропромышленного производства. Экономист. 2008. №6. с. 90-93.

² Воловик Ю. Государственная поддержка – основа развития агрострахования. АПК:экономика, управление. 2010. №1. с. 42-47.

կանի դրությամբ՝ ֆերմերներին տրամադրվում են արտոնյալ գյուղատնտեսական վարկեր 14% տարեկան դրույքով, որոնցից 4%-ը տրամադրվում է պետության կողմից: Վարկերի արտոնյալ ժամանակաշրջանը կազմում է 6 ամիս, որից հետո մարվում են միայն տոկոսները, իսկ հաջորդ վճարումներին հատկացվում է ևս 6 ամիս: Ըստ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության տվյալների, 2014 թ. ծրագրի սահմաններում արդեն տրամադրվել է 20 հազարին հասնող գյուղատնտեսական վարկ: Եվ արդյունքում իրականացվող ծրագիրը վկայում է մթերատվության և միջոցների վերադարձման բարձր ցուցանիշներ: Մինևույն ժամանակ սպասվում է գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքների իջեցում: Այսպես, եթե դրույքաչափը կազմում էր 14%, ապա 2014թ. նա իջել էր մինչև 12-13%, ինչն իրենից ներկայացնում է բավականին հասանելի համարվող ֆինանսավորման միջոց՝ հաշվի առնելով 6% սուբսիդավորումը պետության կողմից: Պլանավորվում է նաև իրականացնել ևս մի քանի վարկային ծրագրեր արտասահմանյան ներդրումային բանկերի հետ համատեղ, իսկ այդ ծրագրերում կարող են մասնակցել նաև խոշոր ֆերմերներ: Հայաստանի կառավարությունը 2015թ. գյուղատնտեսական վարկերի սուբսիդավորմանը տրամադրել է 1.2 մլրդ դրամ և, բացի դրանից, ընդունել է որոշում՝ բարձրացնելու փոխհատուցումը մինչև 6% բոլոր վարկատեսակների գծով, ֆերմերային տնտեսություններին տրամադրելու համար: Ըստ պաշտոնական տվյալների, 2013թ. ֆերմերներին տրամադրված գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծախսերը կազմել էին 634,5 մլն դրամ, ինչը 9.8%-ով բարձր էր նախորդ տարվա նկատմամբ: Գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը կազմել էր 482.9 մլրդ դրամ, ավելանալով 4.9%-ով, համեմատած նախորդ տարվա հետ: ՀՀ-ի կառավարությունը կանխատեսել է սուբսիդավորել գյուղատնտեսական վարկերը 6%, նախկին 4%-ի փոխարեն: Ֆեր-

մերային վարկերի միջին դրույքը կազմում է 14%: Կառավարությունը մտադրություն ունի սուբսիդավորել 6%, այդ դեպքում գյուղացին կկարողանա ստանալ 8% վարկ:

Գյուղատնտեսության զարգացման համար անհրաժեշտ են երկարաժամկետ վարկեր ցածր տոկոսադրույքներով: ՀՀ-ի Կառավարությունը մտադրություն ունի 2015թ. գյուղվարկերի սուբսիդավորման համար հատկացնել 1163 մլրդ դրամ, որը 34%-ով բարձր է 2014թ. համանման ցուցանիշից:

Քանի որ գյուղատնտեսության վարկավորման աջակցությունը բյուջետային միջոցներից սահմանափակ է, հարկավոր է ներդրումային նախագծերի ընտրությունը անցկացնել արդեն մշակման փուլում, այլ ոչ թե վարկավորման պայմանագիրը կնքելու ժամանակ: Ագրոարդյունաբերության համալիրի վարկավորման հարցերով համաձայնեցման հանձնաժողովը իրականացնում է ներդրումային նախագծերի ընտրություն, ըստ ընդունված չափանիշների: Եթե նախագիծը չանցնի մրցակցությունը, ապա տվյալ նախագծի վարկի չվերադառնալու ռիսկը շատ ավելի կբարձրանա, քանի որ նրա արդյունավետության ու անհատուցելիության գնահատման ժամանակ հաշվի է առնվել պետության կողմից տրամադրված աջակցությունը: Այսպիսով, գործող կարգի համաձայն ներդրումային նախագծերի ընտրության ժամանակ տուժելու են ապրանք արտադրողները, որոնք չեն կարողանա անցկացնել արդյունավետության ու անհատուցելիության նախագծի իրական գնահատումը և բանկերը, որոնց վարկի անվերադարձման ռիսկը կբարձրանա, այդ պատճառով անհրաժեշտ է անցկացնել նախագծերի ընտրությունը արդեն մշակման փուլում, այսինքն, մինչև վարկային պայմանագրի կնքելը: Դրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է բարձրացնել սուբսիդավորման դերը գյուղատնտեսության այն ճյուղերի զարգաց-

ման նկատմամբ, որոնք ունեն ցածր մրցունակություն³:

Ուսումնասիրելով տարեկան աճի դինամիկան տեսնում ենք, որ տարեցտարի աճում է գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի գումարը: Մակայն, մինևույն ժամանակ, համախառն արտադրանքի աճի տեմպերում նկատվում է զգալի անհավասարություն: Դիտարկելով ներդրումային արդյունավետության ցուցանիշները կարելի է նշել, որ վերջին տարիներին ներդրումների ծավալը գյուղատնտեսության մեջ աճել է: Ներդրումների արդյունավետությունը գնահատելու համար կարևոր ուղղություն է հանդիսանում այն ներդրումների գնահատումը, որոնք ուղղված են նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը գյուղատնտեսությունում: Մեկ հեկտար գյուղատնտեսական հողատեսքի հաշվով ավելացնելով ներդրումների ծավալը, անհրաժեշտ է մշակել ու խիստ հետևել գյուղատնտեսության արտադրանքի արտադրության համար համապատասխան տեխնոլոգիաների ներդրմանը ու օգտագործմանը: Մեր կարծիքով, որպեսզի արտադրանքը լինի մրցակցային, հարկավոր է ապահովել հումքի բարձր որակը, մատակարարման կայունությունը, այսինքն, իրականացնելով ներդրումային գործընթացը չի կարելի անջատել գյուղատնտեսական հումքի արտադրողներին մշակող կազմակերպություններից: Այդ պատճառով ներդրումային նախագծերը քննարկելիս, մրցակցային հանձնաժողովը պետք է առաջությունը տա այն նախագծերին, որոնք ներկայացված են ագրոարդյունաբերական ինտեգրացված կազմակերպությունների կողմից, որպես ավելի ստաբիլ ու վճարունակ հավակնորդ:

Գյուղատնտեսությունում ներդրումների կարևոր աղբյուրներ

³ Зельднер А. Государственное регулирование агропромышленного сектора экономики. Вопросы экономики. 2007. №6. с. 63-90.

են համարվում բանկային վարկերը, որոնց հասանելի մասը տվյալ ժամանակաշրջանում շատ փոքր է և չի կարող բավարարել նույնիսկ գյուղական արտադրողների մինիմալ պահանջները: Հետևաբար, գյուղատնտեսության մեջ ներդրումային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի վարկերի մեխանիզմի վերականգման խթանմանը՝ որպես ոլորտի ներդրումային գործունեության իրականացման կարևոր ֆինանսական բազայի տարր:

1.3. Ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքների զարգացման հեռանկարները

Գյուղատնտեսության հաջող զարգացումը էապես պայմանավորված է ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքների զարգացմամբ: Լինելով հասարակության արտադրողական ուժերի անբաժանելի մասը, դրանք պետք է ապահովեն գյուղացիական տնտեսությունների գյուղատնտեսությամբ զբաղվող տնտեսվարողների արդյունավետ գործունեությունը և նպատակաուղղվեն վերջնական արտադրանքի ավելացմանը:

Ագրարային ոլորտում ձևավորված հարաբերությունների առանձնահատկությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այս ոլորտի կայունությունը և զարգացումը մեծապես պայմանավորված է նաև համապատասխան արտադրական ենթակառուցվածքների առկայությամբ ու դրանց որոշակի չափով արդյունավետ գործունեությամբ:

Ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքները բաժանվում են արտադրատեխնիկական սպասարկումների, շուկայական ենթակառուցվածքների, գիտական տեղեկատվական, խորհրդատվական ապահովման ենթակառուցվածքների որոնց սպասարկումների բարելավման գործում կարևոր դեր ունեն ոռոգման համակարգի ու տեխնիկական միջոցների արդյունավետ օգտա-

գործումը: Գյուղատնտեսությամբ զբաղվող սույն տնտեսությունների շուրջ 60%-ը մշտապես օգտվում է ոռոգման ջրից⁴: Մակայն ջրային ռեսուրսների սահմանափակ օգտագործումը, ոռոգման ջրի անկայուն մատակարարումները հանգեցրել են ոռոգման ռեժիմների խախտմանը, իսկ մելիորացված հողերում էլ չի կիրառվել ոռոգման – լվացման ռեժիմները, որը առաջ է բերել անցանկալի հետևանքներ:

Արարատյան հարթավայրը հազեցած է մեծ և փոքր ոռոգման համակարգերով, ինքնահոս և մեխանիկական սնման աղբյուրներով, ընդգրկելով շուրջ 82 հազ. հեկտար վարելահող⁵:

Արարատյան հարթավայրի հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավման խնդիրը անհնար է լուծել առանց կոլեկտորադրենաժային ջրերի հեռացման և մակարդակի իջեցման: Ոռոգելի հողերի շուրջ 43%-ը գտնվում է գերխոնավացած և տարբեր աստիճանի աղակալած վիճակում:

Ոռոգման դասի ծախսերին 2012թ. պետբյուջեից հատկացվել է 12 մլրդ դրամ, 2013թ.՝ 8,1 մլրդ դրամ և 2014թ.՝ 9,8 մլրդ դրամ⁶:

Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ և պետական համաֆինանսավորմամբ իրականացվել են ոռոգման համակարգերի մայր և միջտնտեսային ջրանցքներ Արագածոտնի, Կոտայքի, Շիրակի, Լոռու, Արարատի, Արմավիրի մարզերում:

Վերականգնման արդյունքում ոռոգման ջրի կորուստները կնվազեն տարեկան 44,2 մլն խորանարդ մետրով:

Գյուղական կարողությունների ստեղծման ծրագրի շրջանակներում Տավուշի, Վայոց ձորի վեցական համայնքներում իրականացվում են ոռոգման ցանցերի վերակառուցման աշխատանքներ:

⁴ www.minagro.am

⁵ Ջրային տնտեսության պետական կոմիտե:

⁶ www.mfe.am հաշվետվություն:

Հայաստանի Հանրապետության ոռոգման համակարգ է մտնում Եվրասիական Ջարգացման բանկը: Ծրագրի հիմնական ուղղվածությունը լինելու է մեխանիկական ոռոգման համակարգի փոխարինում ինքնահոս համակարգով, մայր ջրանցքների և երկրորդային ջրանցքների վերականգնում, ներտնտեսային բաշխիչ ցանցերի արդիականացում:

Պետական բյուջեի միջոցներով Արմավիրի մարզի Ակնալիճ, Շենիկ և Արարատի մարզի Ջրաշեն, Արմաշ համայնքներում 1-ական հեկտար հողատարածքում կիրականացվի ոռոգման կաթիլային համակարգի ներդրման փորձնական ծրագիր:

Ջարգացող երկրներում ագրարային բարեփոխումների գործընթացին զուգահեռ մշակվել և ձևավորվել են պետական ու սոցիալ-տնտեսական բնույթի խոշոր միջոցառումների ամբողջական համակարգեր, որոնք ուղղված են եղել ոռոգման կառույցների ստեղծմանն ու զարգացմանը:

2014թ. մեկնարկել է Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող ոռոգման համակարգի բարելավման քառամյա ծրագիր, որտեղ նախատեսվում է հանրապետության մի շարք տարածաշրջաններում կառուցել ինքնահոս համակարգեր, վերակառուցել ջրանցքներ, ջրամբարներ, ներառելով ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրումը նաև շահառուների հետ:

Վերակառուցման և զարգացման Եվրոպական և Եվրոպական ներդրումային բանկի ֆինանսավորմամբ ջրարբիացման և ենթակառուցվածքների արդիականացման ծրագրերի նախապատրաստման ուղղությամբ իրականացվել են համապատասխան աշխատանքներ Կապսի, Վեդիի, Մաստարայի, Եղվարդի ջրամբարների կառուցման համար:

Այս բոլորի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է համապատասխան աշխատանքներ տանել ջրի ինքնարժեքի նվազեցման ուղղությամբ, որի համար անհրաժեշտ է.

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի վիճակն ըստ 2013-2015թթ.

Հ/հ	Անվանումները	2013			2014			2015		
		որից	որից սարքին	Ներքին մակարդ, %	որից սարքին	Ներքին մակարդ, %	Առկա քանակ, հատ	որից սարքին	Ներքին մակարդ, %	Առկա քանակ, հատ
1	Տրակտորներ	14683	11625	79.2	15025	11862	78.9	15115	11.891	78.7
2	Բեռնատար ավտոմեքենաներ	15294	11610	75.9	15063	11383	75.6	15.066	11.583	76.9
3	Հացահատիկահավաք կոմբայներ	1362	1005	73.8	1356	1007	74.3	1.355	1.012	74.7
4	Տրակտորային կցասայլեր	6075	5284	87.0	6130	5337	87.1	6.142	5.336	86.9
5	Տրակտորային խոտ-հնձիչներ	1971	1693	85.9	2031	1714	84.4	2.080	1.756	84.4
6	Տրակտորային շարքացաններ	347	246	70.9	405	295	72.8	1.857	1.578	85.0
7	Կերահավաք կոմբայներ	432	364	84.3	425	362	85.2	407	303	74.4
8	Հատիկագտիչ մեքենաներ	1866	1615	86.5	1863	1547	85.7	423	361	85.3
9	Տրակտորային գութաններ	3809	3425	98.9	3904	3447	88.3	3.949	3.461	87.6
10	Կուլտիվատորներ	2210	1898	85.9	2279	1926	84.5	2.269	1.922	84.0
11	Հավաքիչ մամլիչներ	1524	1314	86.2	1664	1397	84.0	1.700	1.422	83.6

Տվյալները ԱՎԾ, գյուղ. նախ. 2014-2016թթ.:

Պետք է նշել այն իրողությունը, որ գոյություն ունեցող տեխնիկական միջոցները ֆիզիկապես և բարոյապես մաշված են, և տեխնիկայի հզորությունը չի համապատասխանում ներկայիս հողօգտագործման պայմաններին: Չնայած 2015թ. տրակտորների քանակը 2013թ. համեմատ ավելացել է 432-ով, այնուամենայնիվ օգտագործման աստիճանը նվազել է ընդամենը

- ոռոգման նպատակով օգտագործված ջրերի որակի վերահսկում, բարելավում և անխափան մատակարարում, ոռոգելի հողերի աղային հանույթի կատարում և քարտեզագրում,
- վերականգնել ավազահանքերի տարածքները, հիմնականում օգտագործելով ցածր ջրամակարդակի ձկնորսության լճակներ,
- բոլոր ձկնարդյունաբերության լճակների մակարդակները իջեցնել՝ վերացնելով ճնշումը շրջակա հողերի վրա,
- աղուտ հողերի մելիորացման տեխնոլոգիաների կատարելագործում, աղագերծման աշխատանքների տեխնիկական, ֆինանսական և էկոլոգիական մատչելիության ապահովում:

Վերոնշյալ խնդիրների իրականացումը հնարավորություն կտա նվազեցնելու Արարատյան հարթավայրի հողային պաշարների դեգրադացիայի հետևանքով առաջացած տնտեսական և էկոլոգիական վնասները:

Ագրարային ոլորտում մեքենայացված աշխատանքներով սպասարկումները իրականացվում են «Ագրոսպասարկում» և «Ագրոքիմիա» ՓԲԸ-ների միջոցով, որոնք մարգերում ունեն մասնավորեցված բաժնետիրական ընկերություններ, ինչպես նաև տեխնիկայի սեփականատեր հանդիսացող մասնավոր տնտեսվարողների հետ գյուղացիական տնտեսությունների ազատ պայմանագրային փոխհարաբերություններով: Վերոնշյալների վերաբերյալ պատկերացում են տալիս աղյուսակ 1.3.1-ում բերված վիճակագրական տվյալները:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տեխնիկական հագեցվածության համակարգը կատարելագործման կարիք ունի: Ագրարային ոլորտում իրականացված բարեփոխումների սկզբին հաջորդած ժամանակահատվածում տեխնիկական հավաքակազմը համալրվել է զանազան դրամաշնորհների՝ հատկապես չինականի և ճապոնականի հաշվին:

0,5%-ով, բեռնատար ավտոմեքենաների քանակը պակասել է 228-ով, իսկ օգտագործման աստիճանը բարձրացել է 1%-ով:

Վիճակն ավելի վատ է հացահատիկային կոմբայնների գծով. 2015 թվականին հացահատիկահավաք կոմբայնների առկա քանակը կազմել է 1355 կամ սարքին վիճակում 1012, որն ավելի ցածր է քան 2013 թվականին:

Մա ցույց է տալիս, որ գյուղացիական տնտեսությունների միջոցների սղության պատճառով նոր տեխնիկական միջոցների պահեստամասերի, վառելանյութերի և այլ ռեսուրսների ձեռքբերումը դժվարանում է: Ուստի այդ վիճակը բարելավելու համար գյուղական համայնքներում գյուղատնտեսական տեխնիկայի համատեղ օգտագործումը պայմաններ կստեղծի ձևավորելու գործուն մեխանիզմ գյուղատնտեսության մեխանիզացված աշխատանքների իրականացման համար:

Գյուղատնտեսական արտադրատեխնիկական սպասարկման բարելավումը պահանջում է բաժնետիրական հիմունքներով մասնագիտացված կենտրոնների ձևավորում, կոոպերացիայի խթանում և լիզինգային սկզբունքով գյուղատնտեսական տեխնիկայի ներկրումների ավելացում:

Գյուղատնտեսության տեխնիկական հագեցվածության գործում մեծ է պետության աջակցությունը: Գյուղատնտեսության նախարարության նախաձեռնությամբ 2013-2014թթ. հանրապետություն է ներկրվել ՓՄՁ ԶԱԿ-ի միջոցով ուղղակի վաճառքի ու լիզինգային եղանակով շուկայականից ցածր գներով տնտեսվարող սուբյեկտներին և անհատներին տրամադրվել է 288 միավոր տրակտոր ու 130 միավոր տարբեր գյուղատնտեսական գործիքներ, 4 միավոր հացահատիկահավաք կոմբայններ:

«Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման մրցունակության» վարկային ծրագրի շրջանակներում

ներկրվել է 481 միավոր գյուղտեխնիկա, որից 122 անվավոր տրակտոր⁷:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ագրարային ոլորտի արտադրության արդյունավետության ավելացումը պայմանավորված է արտադրական ենթակառուցվածքների առկայությամբ և նրանց գործունեության ապահովմամբ: Այդ ենթակառուցվածքներից են՝ գյուղատնտեսական մթերքներ արտադրողներին նյութատեխնիկական միջոցներ մատակարարող և մեքենայացված աշխատանքների սպասարկումներ իրականացնող ենթակառուցվածքները, այլ կերպ ասած արտադրական կոոպերատիվների ստեղծում, որոնց գործունեության շնորհիվ ոչ միայն կբարձրանա արտադրության արդյունավետությունը, այլև դրանով իսկ կավելանա գյուղական բնակչության զբաղվածությունը:

Գյուղատնտեսության ոլորտում տեխնիկական միջոցների օգտագործման ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գյուղատնտեսական տեխնիկայի մոտ 95%-ի շահագործման ժամկետը լրացել է, այդ պատճառով էլ ծախսերը շատ բարձր են:

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռքբերման գծով բիզնես ծրագրերը ֆինանսավորում է ագրոտեխնիկայի արժեքի 80%-ը, իսկ 20%-ը տրամադրում է կոոպերատիվը⁸:

Գյուղատնտեսության տեխնիկական միջոցներով ապահովվածության մակարդակը (տե՛ս աղյուսակ 1.3.2) ցածր է, յուրաքանչյուր 100 գյուղացիական տնտեսության հաշվով տրակտորների քանակը 2012-2014թթ. կազմում է 4,4, իսկ սարքին վիճակում գտնվողներինը՝ 3,4-3,5, բեռնատար ավտոմեքենաներինը համապատասխանաբար՝ 4,5 և 3,4: Միաժամանակ պետք է նշել

⁷ ԳԲԱԾԻԳ

⁸ www.minagro.am

այն իրողությունը, որ նոր տեխնիկական միջոցների գծով պահեստամասերի, վառելանյութերի և այլ ռեսուրսների ձեռքբերմանը խոչընդոտում են գյուղացիական տնտեսությունների վճարունակության ցածր մակարդակը, տեխնիկայի շահագործման, տեխնիկական սպասարկումների 6 նորությունների հետ կապված հարցերի անկանոնակարգվածությունը, գործող ընթացիկ գների չհիմնավորված բարձր գները և սպասարկող անհատների ցուցաբերած կամայականությունները:

Աղյուսակ 1.3.2

Գյուղացիական տնտեսությունների և առևտրային կազմակերպությունների տեխնիկական միջոցներով ապահովվածության մակարդակն ըստ 2012-2014թթ.

Գյուղատնտեսական տեխնիկայի տեսակները	Առկա քանակը 100 գյուղացիական տնտեսության և առևտրային կազմակերպության հաշվով			Սարքին վիճակում գտնվող քանակը 100 գյուղացիական տնտեսության և առևտրային կազմակերպության հաշվով		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Տրակտորներ	4.4	4.3	4.4	3.4	3.4	3.5
Բեռնատար ավտոմեքենաներ	4.6	4.5	4.4	3.5	3.4	3.3
Հացահատիկահավաք կոմբայներ	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3
Տրակտորային կցասայլեր	1.8	1.8	1.8	1.6	1.6	1.6
Տրակտորային խոտհնձիչներ	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5
Տրակտորային շարքացաններ	0.5	0.5	0.6	0.5	0.5	0.5
Տրակտորային գութաններ	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0
Կուլտիվատորներ	0.6	0.6	0.7	0.7	0.6	0.6

ԱՎԾ գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայության և սարքինության վիճակի մասին 2012-2014թթ.:

Գիտատեխնիկական առաջընթացը գյուղատնտեսության մեջ առանձնանում է երեք հիմնական ուղղություններով՝ ագրոտեխնիկական, տեխնոլոգիական և կազմակերպատնտեսական:

Ագրոտեխնիկական ուղղությունն իր մեջ ներառում է ին-

տենսիվ ցանքաշրջանառությունների կիրառումը, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բարձր բերքատու սորտերի և հիբրիդների կիրառումը, ռոտեյլի տարածությունների ընդարձակումը, պարարտանյութերի, բույսերի պաշտպանության քիմիական և կենսաբանական միջոցների կիրառումը:

«ՀՀ 2010-2014թթ. ցորենի սերմաբուծության և սերմարտադրության զարգացման» ծրագրի շրջանակներում, 2014թ. ՌԴ-ից ներկրվել է 440 տոննա էլիտային վերարտադրության սերմացու, ինչպես նաև շահառուներից հետ է վերադարձվել և գնվել 3809 տոննա առաջին վերարտադրության աշնանացան ցորենի սերմացու: Վերոնշյալները վկայում են իրականացվող ծրագրի հաջողված լինելու մասին: Գարնանացան մշակաբույսերի բարձր վերարտադրության սերմերի ապահովվածության մակարդակի բարձրացման համար ՌԴ-ից ներկրված 1906,3 տոննա գարնանացան զարու առաջին վերարտադրության, 168,35 տոննա կապույտ առվույտի, 169,96 տոննա կորնզանի և 23,44 տոննա եգիպտացորենի սերմացու, իսկ տեղական սերմ արտադրողից գնվել է 150 տոննա գարնանացան զարու էլիտային վերարտադրության սերմացու: Եվ վերջնական արդյունքը՝ ծրագրի իրականացմանն ուղղվել է 1,2 մլրդ դրամ:

Հողագործներին 2014թ. գյուղատնտեսական աշխատանքների համար մատչելի գներով ազոտական, ֆոսֆորական և կալիումական պարարտանյութերի ձեռքբերման նպատակով օգտագործվել է 1,9 մլրդ դրամի չափով սուբսիդիա, իսկ մատչելի գներով վառելանյութի ձեռքբերման նպատակով պետական աջակցության ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է 1,26 մլրդ դրամ սուբսիդիա:

Միջազգային վարկային ծրագրի փորձը դրական է, քանի

որ նրանք հնարավորություն տվեցին ֆինանսավորել շահութաբեր գյուղատնտեսական բիզնեսը և գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը: Ուստի վերոնշյալներին համահունչ գյուղատնտեսական ոլորտի հետ առնչվող և այլ ոչ գյուղատնտեսության ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ է զարգացնել գյուղական ֆինանսական կայուն համակարգ: Բացի առևտրային բանկերից, գյուղատնտեսական վարկավորման նպատակով անհրաժեշտ է աջակցել նաև նոր վարկային կառույցների ձևավորմանը: ԱՄՆ-ի գյուղողջարտամենտի մարքեթինգի աջակցության ծրագրի կողմից հանրապետության տարբեր մարզերում հիմնադրվել են վարկային ակումբներ, սակայն դրանց գործունեությունը դեռևս թույլ է:

Ընդհանուր առմամբ գյուղացիական վարկային ակումբների սեփականատերերը համարվում են դրանց անդամներ և ղեկավարվում են բնակչության լայն խավերի համար հասանելի հանրային կազմակերպությունների կողմից: Բացի վերոնշյալից բարելավման նպատակով անհրաժեշտ են ֆինանսական լրացուցիչ աղբյուրների ստեղծում (լիզինգային և այլ տիպի միջնորդություն) ծառայությունների մատուցում, գրավադրում և այլն: Գյուղատնտեսությունում ցածր արտադրողականությունը մեծ մարտահրավերներ է գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացմանը: ՀՀ Կառավարությունը միտված է, որ պետական աջակցությունը պետք է շարունակվի 2008-2021թթ. և լինի արտադրողականության բարձրացման, ենթակառուցվածքներին աջակցման, սուբսիդիաների ֆինանսավորման, վերամշակման արտադրության խրախուսման և առաջավոր տեխնոլոգիաների և ծառայությունների մատուցման ուղղությամբ՝ ապահովելով առաջանցիկ աճ և ինքնաբավության ավելացում ներկրման փոխարինման և ներքին արդյունավետության բարձրացման միջոցով:

Գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված պետական

քաղաքականության, ռազմավարական մի շարք միջոցառումների տնտեսվարողների ջանքերի արդյունավետ համադրման արդյունքում, վերջին տարիներին գրանցվել են նկատելի դրական տեղաշարժեր:

Աղյուսակ 1.3.3

ՀՀ բուսաբուծության ոլորտի հիմնական ցուցանիշներն ըստ 2013-2015թթ.

Անվանումները	Մշակաբույսերի									2015թ. համախառն բերքի շեղումը (+,-)	
	տարածությունը հազ.հա			բերքատվությունը ց/հա			համախառն բերքը հազ.տ.			2013թ. նկատմամբ	
	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	բացարձակ ցենտ.	հարաբերական, %
Ընդհանուր տարածությունը, որից	318.1	332.8	354.1	-	-	-	-	-	-	-	-
Հացահատիկային մշակաբույսեր, որից	178.4	188.7	201.3	30.8	31.8	31.8	548.8	590.6	637.9	89.1	1.6
Ցորեն	99.7	106.4	113.2	31.3	32.3	34.0	311.6	338.2	383.7	72.1	2.3
Կարսոֆիլ	30.7	31.6	33.3	214.3	232.2	228.9	660.5	733.3	764.5	104	1.6
Բանջարանոցային մշակաբույսեր	25.4	26.4	29.1	325.0	350.5	335.3	876.0	954.6	1.031.2	155.2	1.7
Բոստանային մշակաբույսեր	5.4	5.8	6.8	388.5	421.4	423.4	208.1	245.8	286.8	78.7	3.8
Պտուղ, հատապտուղ	40.2	40.1	40.7	93.0	80.8	104.7	338.1	291.0	386.5	48.4	1.4
Խաղող	17.5	17.2	17.3	149.8	157.7	188.3	240.8	261.3	309.3	68.5	2.8

ՀՀ-ի վիճակագրական տարեգիրք 2012թ.:

Պարենային ապահովություն և աղբատություն 2012-2015թթ.:

Այսպես, ըստ աղյուսակ 1.3.3-ի տվյալների պարզվում է, որ ագրոտեխնիկական համակարգերի ներդրման շնորհիվ գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունների ավելացման հետ միաժամանակ ավելացել են նաև բերքատվությունը և համախառն բերքը: 2014թ. գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ընդհանուր ցանքատարածությունները ավելացել են 14.7 հազ. հեկտարով, կազմելով 332.8 հազ. հեկտար, նախորդ տարվա 318.1 հազ. հեկտարի փոխարեն: Իսկ ահա 2015 թվականին այն կազմել է 354.1 հազ. հեկտար կամ նախորդ տարվա համեմատությամբ ավելացել 21.3 հազ. հեկտարով: Հացահատիկային մշակաբույսերի միջին բերքատվությունը 1 հեկտարից 2013թ.-ի 30.8 ց.-ից 2015թ.-ին հասել է 31.8 ց.-ի: Կարտոֆիլի բերքատվությունը նույն տարիների կտրվածքով աճել է 6.8%-ով, իսկ համախառն բերքը՝ 23.1%-ով: Տեղի է ունեցել ցանքատարածությունների կառուցվածքային բարելավում: Արարատյան հարթավայրում ավելացել են բանջարեղենի, պտղի, խաղողի տարածությունները, իսկ լեռնային շրջաններում ավելացել են կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները:

Անասնապահության խթանմանը նպաստել են վերջին տարիներին իրականացվող մի շարք պետական ծրագրեր, որոնց շնորհիվ զգալի տեղաշարժ է գրանցվել անասնազվաքանակի որակական փոփոխության և մթերատվության բարձրացման գործում:

Անասնապահության ճյուղի կայունության և ազգաբնակչության առողջության համար անվտանգ անասնապահական ծագման մթերքներով ապահովման գործում կարևորվում է «Գյուղատնտեսական կենդանիների պատվաստում» ծրագիրը, որի շրջանակներում ձեռք է բերվել 8,7 մլն դոզա բուժկանխարգելիչ միջոցներ, և այդ ուղղությամբ պատվաստանյութերի ախտորոշիչ ու ախտահանիչ միջոցների ձեռքբերմանն ուղղվել է 5762 մլն դրամ:

Անասնապահության զարգացման համար առանձնակի կարևորվում է «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության» ծրագրի իրականացումը, որի հիմնական նպատակն է աջակցել անասնապահական ուղղվածություն ունեցող համայնքներին արտաօգտագործման անասնապահական առավել մրցունակ և կայուն համակարգի ստեղծմանը:

ՀՀ 6 մարզերի (Արագածոտն, Լոռի, Շիրակ, Տավուշ, Գեղարքունիք, Սյունիք) ծրագրով նախատեսված 55 համայնքի փոխարեն արդեն աշխատանքներ են իրականացվում լրացուցիչ ևս 35 համայնքներում: Նշված մարզերի 90 համայնքում հիմնադրվել է «Համայնքի արտաօգտագործողների միավորում» սպառողական կոոպերատիվներ, իսկ 63 համայնքներում ավարտվել են ջրարբիացման համակարգերի շինարարական աշխատանքները: Միաժամանակ սպառողական կոոպերատիվներին տրամադրվել է 383 միավոր գյուղ. տեխնիկա, իսկ ծրագիրն էլ շարունակվում է հաջողությամբ:

Վերջին տարիներին ձեռնարկված միջոցառումների շնորհիվ գրանցվել է անասնապահական մթերքների արտադրության աճ: Այսպես՝ օրինակ, 2015թ.-ին կենդանի քաշով իրացված միսը 2013թ.-ի համեմատ գերազանցել է 19.9%-ով, իսկ 2014թ.-ի նկատմամբ 7.8%-ով: Աճը գրանցվել է նաև Արմավիրի մարզում 23.5%-ով, Սյունիքում 27.3%-ով, Կոտայքում 10.2%-ով և այլն: Արտադրված կաթը 2015թ.-ին 2013թ.-ի նկատմամբ ավելացել է 10.9%-ով, 2014թ.-ի նկատմամբ 4.0%-ով: Մարզերի կտրվածքով բարձր առաջադիմություն են ունեցել հիմնականում Կոտայքի և Սյունիքի մարզերը (տե՛ս աղյուսակ 1.3.4):

Ինչպես տեսնում ենք իրականացվող ծրագրերը նպաստել են գյուղացիական տնտեսությունների գործունեության և արտադրական ծավալների ավելացման վրա:

**Անասնաբուժական մթերքների արտադրությունը
հանրապետությունում, ըստ 2012-2015թթ.**

1000 տոննա

Անունները	Իրացվել է անասուն և թռչուն (կենդանի քաշով) հազ.տ.					Արտադրվել է կաթ հազ.տ.				
	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2015թ.-ը		2013թ.	2014թ.	2015թ.	2015թ.-ը	
				2013թ-ի նկատմամբ, %	2014թ-ի նկատմամբ, %				2013թ-ի նկատմամբ, %	2014թ-ի նկատմամբ, %
ք. Երևան	1.8	4.1	4.4	2.4 անգամ	1.7	2.5	2.7	3.0	2	1.1
Արագածոտն	15.6	16.5	17.9	1.4	0.8	79.9	84.6	88.2	1.0	0.4
Արարատ	9.8	11.7	12.7	2.9	0.8	40.1	43.4	45.0	1.2	0.4
Արմավիր	15.4	18.8	19.3	2.5	0.2	40.5	43.9	46.3	1.1	0.5
Գեղարքունիք	23.5	25.7	27.9	1.8	0.8	120.7	128.6	135.1	1.2	0.5
Լոռի	16.3	17.3	19.7	2.1	1.4	81.3	86.0	90.3	1.1	0.5
Կոտայք	14.7	15.3	16.2	1.0	0.6	57.9	64.8	66.9	1.5	0.3
Շիրակ	21.4	22.0	23.8	1.1	0.8	107.6	110.5	112.2	0.4	0.2
Սյունիք	13.9	16.7	17.7	2.7	0.6	62.2	69.4	74.0	1.9	0.7
Վայոց ձոր	5.6	5.9	6.3	1.2	0.7	24.8	25.5	25.5	0.3	-
Տավուշ	8.8	9.3	10.2	1.6	0.9	39.5	41.0	42.1	0.6	0.3
Ընդամենը ՀՀ	146.8	163.3	176.1	1.9	1.1	657.0	700.4	728.6	1.1	0.4

ՀՀ. ԱՎԾ-ի սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013-2015թթ.:

Գյուղատնտեսության զարգացման համար կարևոր նշանակություն ունի գիտական հետազոտությունների արդյունքների ներդրումը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ կիրառական նշանակություն ունեցող նվաճումների ներդրումը հնարավոր է իրականացնել որևէ կառույցի համակարգմամբ: Այդ գործառնության իրականացումը հնարավոր է կատարել գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոնների միջոցով կամ տարածաշրջանային կտրվածքով՝ կոոպերացման սկզբունքով:

Շուկայական ենթակառուցվածքների մեջ կարևոր տեղ ունի ագրոմարքեթինգը, որը դեռևս գտնվում է զարգացման փուլում: Շուկայական տնտեսության պայմաններում առաջին պլան է մղվում՝ արտադրել այն ինչ վաճառվում է կամ ինչ պահանջ-մունք է վայելում: Հետևապես առաջ է մղվում շուկայական հայեցակարգի ստեղծման հարցը, և արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջանում համալիր ձևով ուսումնասիրելու, ինչպես մեր հանրապետության այնպես էլ այն երկրների շուկաները, ուր պետք է առաքվեն գյուղատնտեսական մթերքները:

Շուկայական հարաբերությունները սկսում են հենց շուկայի ձևավորումից, այն է՝ գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության, գնման և վաճառման համար անհրաժեշտ ազատ կառուցվածքներ ու ենթակառուցվածքներ ստեղծելուց և դրանց գործելուց: Ագրոմարքեթինգը բազմաբնույթ գործունեություն է, որն իր մեջ ներառում է հետևյալ հիմնական տարրերը՝ սպառման շուկայի ոլորտում գիտահետազոտական աշխատանքների կատարում, արտադրանքի տեսականու պլանավորում, պահանջարկի անբավարարվածության և պոտենցիալ սպառողների բացահայտում, արտադրողից դեպի սպառող ապրանքների շարժի ուղիների ընտրություն, իրացումը խթանող միջոցառումների մշակում, ագրոմարքեթինգային լրատվության հավաքման արդյունավետ համակարգի մշակում, դրանց պահպանում և վերամշակում:

Ագրոմարքեթինգի ռազմավարության հիմքն ու բաղկացուցիչ մասն են կազմում մարքեթինգի հինգ հիմնական գործառնություններ՝ շուկայի հետազոտության իրականացում, ապրանքի կամ ծառայության, գնային քաղաքականության մշակում և սահմանում, բաշխման և իրացման ուղիների որոշում, առևտրի խթանման միջոցառումների իրականացում:

Մարքեթինգային միջոցառումներից յուրաքանչյուրի հաջող իրացումը կարող է օժանդակել սպառողի ավելի բարձր բավարարվածությանը ու արտադրողի շահութաբեր գործունեությանը:

Ուստի մարքեթինգի համակարգի արդյունավետ գործունեությունը յուրաքանչյուր տնտեսության համար հանդիսանում է առանցքային խնդիր:

Ագրոպարենային ոլորտում արդյունավետ ձեռնարկատիրություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է տարբերակել ագրոմարքեթինգի առանձնահատկությունները, որոնցից կարևորներն են՝

- ագրոպարենային ապրանքների դերն ու նշանակությունը,
- աշխատանքային և արտադրության ժամանակաշրջանի չհամընկնումը,
- արտադրվող արտադրանքի կախվածությունը բնակլիմայական պայմաններից,
- հողի, արտադրության միջոցների, իրացվող արտադրանքի սեփականության ձևերի բազմազանությունը,
- արտադրության սեզոնայնությունն ու արտադրանքի ստացումը,
- տնտեսվարման ձևերի և կազմակերպչական գործընթացների բազմազանությունը,
- ագրոպարենային գործունեության իրականացման տարբեր մակարդակները և այլն:

Ագրոմարքեթինգային ոլորտների շուկաներն ըստ արտադրանքի բնույթի և ֆիրմաների մրցակցության վարքի բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝

- պարենային և հումքային ապրանքների շուկա, որում ընդգրկվում են ալյուրի և մի շարք այլ ճյուղերի արտադրությունները: Դրաց բնորոշ գծերն են՝ արտադրանքի միատարրությունը, ապրանքի խոշոր խմբաքանակների ստանդարտացումը,
- բարձր մակարդակով վերամշակման պարենային ապրանքների շուկա: Այդ շուկայական խմբում են ծխախոտի արտադրանքը, հրուշակեղենը, պահածոները, սպառման ենթակա լայն տեսականու ապրանքները:

Շուկայական մարքեթինգի կարևոր տարրերից է մրցունակությունը, որն առավել կարևոր է փոքր բիզնեսի համար: Խոշոր բիզնեսը կարող է մեծ գումարներ ներդնել իր մրցունակությունը բարձրացնելու համար և շուկայում հնարավորինս մեծ մասնաբաժին ունենալ: Սակայն փոքր բիզնեսը մրցունակ լինելու միայն մեկ տարբերակ ունի՝ տարբերվել մրցակիցներից, լինել ինքնատիպ և շուկայում հանդես գալ ուրույն արժեքով, իսկ մրցունակ լինել նշանակում է ճանաչել մրցակիցներին: Ճապոնիայում փոքր բիզնեսը մրցունակության հատուկ ոճ է ընտրել և այն կոչվում է վաճառքի քո պատմությունը: Ըստ որի բիզնեսի սեփականատերն իր կամ իր բիզնեսի պատմությունը ներկայացնում է հաճախորդին և հենց դրանով էլ դառնում է գրավիչ: Հայկական բուսական թեյեր արտադրող լավագույն ընկերությունն իրենց թեյերի տուփի վրա գրում է պատմություն, թե ինչպես են առաջին անգամ քրմերը հայտնաբերել խոտաբույսերը և դրանցից բուժիչ թեյեր պատրաստել:

Մարքեթինգը հաջողությամբ ճանաչվելու համար պետք է օգտագործել և պահպանել հետևյալ կանոնները՝

- տարածել տեղեկատվություն,
- կազմակերպել համտեսի և այլ միջոցառումներ,
- մասնակցել տարատեսակ ցուցահանդեսների,
- ներկայացուցչություն ինտերնետում,
- աշխատել նոր կապերի ստեղծման համար:

Ագրարային շուկան, որը հանդիսանում է հանրապետության միացյալ շուկայի հիմնական մաս, ունի բարդ ներքին կառուցվածք և բաղկացած է հետևյալ մասնագիտացված շուկաներից.

- գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկա,
- հողի շուկա,
- արտադրության միջոցների (նյութական ռեսուրսների) շուկա,
- աշխատանքի շուկա,
- մարքեթինգային ոլորտի շուկա և այլն:

Վեջին նշված շուկաներից որևէ մեկի բացակայության

դեպքում, խիստ իջնում է շուկայական հարաբերությունների արդյունավետությունը: Անհրաժեշտ է զարգացնել այնպիսի ծառայություն, որը հնարավորություն կընձեռի առանց ապրանքարտադրողների ինքնուրույնությանը դիպչելու, օգնել ձևավորելու պահանջարկի և առաջարկի համամասնություն: Ագրոմարքեթինգի բոլոր էլեմենտներն էլ անչափ կարևոր են, սակայն դրանց փոխկապակցված և համալիր կիրառումն է բնութագրում մարքեթինգի բուն էությունը:

Գյուղատնտեսության արտադրությունը ներկայացնում է ազգային տնտեսության կարևոր ճյուղերից մեկը, որտեղ պահպանվում է ազատ շուկայական մրցակցությանը համապատասխան շուկայական կառուցվածքն ու հարաբերությունների համակարգը:

Ելնելով գյուղատնտեսության առկա ցուցանիշներից կարելի է եզրակացնել, որ արտադրության տեղաբաշխումն ու մասնագիտացումն ինչպես ներկա, այնպես էլ հետագա պայմաններում մեծ ու վճռորոշ դեր կարող է ունենալ սեփականության տարբեր ձևեր ունեցող տնտեսությունների զարգացման գործում:

Շուկայական հարաբերությունների ներկա փուլում գյուղացիական տնտեսությունների մասնագիտացման ժամանակ սեփականատեր ապրանքարտադրողի համար պետք է ընդլայնել նաև արտադրանքի իրացման հնարավորությունները: Պետք է արտադրել այն, ինչ իրացվում է, այսինքն՝ արտադրողը պետք է լինի ճկուն և արագ արձագանքի շուկայի փոփոխվող պահանջներին:

Հանրապետության ագրարային ոլորտում իրականացվող բարեփոխումների հաջողությունը պայմանավորվում է տնտեսական կառավարման մակարդակով: Դրանում կարևոր նշանակություն է ստանում շուկայի տրամադրվող ֆինանսական օժանդակությունը, որն, անշուշտ, ճիշտ օգտագործման դեպքում կարող է նպաստել տնտեսական աճի բարձր տեմպերի ապահովմանը երկարատև ժամանակահատվածում ու աղքատության

մակարդակի զգալիորեն կրճատմանը՝ համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում:

Արդի համաշխարհային զարգացման համար, որը պայմանավորված է նոր ինտեգրացիոն համակարգերի ստեղծմամբ՝ առաջնային դեր են խաղում ոչ թե պարզունակ տնտեսական, այլ գիտատեխնիկական և ինովացիոն կապերը: Ուստի, հանրապետության պետությունից գիտության պահպանման և զարգացման համար պետք է հատկացվի ոչ միայն դրա ծախսային մասի շուրջ մեկ տոկոսը, այլ բավականին շատ և նույնիսկ դրա քառապատիկը և ավելին, որովհետև ժամանակն է գիտակցել, որ Հայաստանի Հանրապետությունը չի կարող ունենալ զարգացման այլ ուղի, քան գիտատեխնիկական առաջընթացի և ինովացիոն տնտեսության զարգացումը, քանի որ կարևոր խնդիր է համարվում՝ հանրապետության ամբողջ ագրարային համակարգի կայուն ու արդյունավետ գործունեության ապահովումը, կողմնորոշված ներհանրապետական շուկայի գյուղատնտեսական մթերքներով հագեցումը, որոնք կարող են բավարար քանակությամբ արտադրվել հանրապետությունում:

Ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքի մեջ իր կարևոր տեղն ու դերն ունի խորհրդատվական և տեղեկատվական համակարգը: Ագրարային բարեփոխումների արդյունքում ձևավորված գյուղացիական տնտեսությունների մասնագիտական խորհրդատվություն մատուցելու նպատակով 1993թ. ԱՄՆ-ի գյուղատնտեսության դեպարտամենտի օժանդակությամբ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կազմում ստեղծվել են «Ագրոգիտասփյուռ» ծառայությունը: Այնուհետև բոլոր մարզերում ձևավորվեցին խորհրդատվական գործակալություններ, որոնց աջակցում են «Ագրոգիտասփյուռ» ծառայության մասնագետները և գիտահետազոտական ինստիտուտի ու բարձրագույն ուսումնական հաստատության գիտնականներն ու դասախոսները:

ՀՀ Կառավարության 2002թ. օգոստոսի 15-ի N 1240-Ա որոշմամբ ստեղծվել է «Գյուղատնտեսության աջակցության հանրապետական կենտրոն» փակ-բաժնետերական ընկերությունը, որը գործունեություն է ծավալում երեք հիմնական ուղղություններով՝ գիտական-ներդրումային, խորհրդատվական և լրատվական-տեղեկատվական:

Համաշխարհային բանկի կողմից ֆինանսավորվող գյուղատնտեսության բարեփոխումների աջակցության ծրարի շրջանակներում ՀՀ բոլոր մարզերում ստեղծվեցին գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոններ՝ ԳԱՄԿ-ներ:

Այդ ընկերությունները գյուղացիական տնտեսություններին մատուցում են մասնագիտական խորհրդատվություն, տեղեկատվություն, սեմինարների և ուսուցումների կազմակերպում, գիտության նվաճումների, նոր տեխնոլոգիաների, համաշխարհային փորձի ներդրում և տեղայնացում, գյուղատնտեսական մթերքների իրացման նպատակով շուկաների հետազոտում, մարքեթինգային տեղեկատվության ապահովում, ուսուցողական և դաշտային ցուցադրական պարապմունքների անցկացում, լրատվության կազմակերպում և այլն:

ԳԱՀԿ-ի, ԳԱՄԿ-ների և ագրարային ոլորտի գիտնականների մասնակցությամբ գյուղացիական տնտեսություններում իրականացվել է մասնակցողական բնույթի ավելի քան 1018 տեխնոլոգիական գործընթացներ՝ ուղղորդվելով գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոնների կողմից առաջնային կարիքների բացահայտման նպատակով կազմակերպված հարցումներով և ուսումնասիրություններով:

Հանրապետության մարզերի 914 համայնքներում անց են կացվում խորհրդատվական ծառայություններ: Նշենք, որ զարգացած երկրներում խորհրդատվական ծառայությունների ձևավորման գործընթացը սկսվել է XX դարի սկզբից, սակայն տարբեր երկրներում այդ ծառայությունների մատուցումը տարբեր է:

Մեծ Բրիտանիայում գլխավոր խորհրդատվական կազմա-

կերպությունը նախկին պետական խորհրդատվական ծառայությունն է, որը հիմնադրվել է 1964թ. և մինչև 90-ական թվականները հանդիսացել պետական կառույց ու ֆինանսավորվել է պետական բյուջեից և մատուցել անվճար ծառայություն: Սակայն 1997թ. ծառայությունը պետք է ունենար սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կարգավիճակ և անցնել ինքնաֆինանսավորման: Շոտլանդիայում խորհրդատվական ծառայությունները մատուցվում են գյուղատնտեսական քոլեջի կողմից, որը ներառում է կրթություն, ուսուցում, հետազոտություն, խորհրդատվություն, գյուղատնտեսական գործընթացների անցկացում և այլն¹⁰:

Լեհաստանում պետական խորհրդատվական համակարգը ֆինանսավորվում է պետական բյուջեից և կարևոր դերակատարություն ունի գյուղի ու գյուղատնտեսության զարգացման ոլորտում և պետական քաղաքականության իրականացման գործում:

Լիտվայի խորհրդատվական ծառայության գործունեությունը ֆինանսավորվում է գյուղատնտեսական արտադրողների աջակցության ֆոնդից (պետական բյուջե) և վճարովի ծառայությունների հաշվին:

Հոլանդիայի գյուղատնտեսության մոդելը, որը համարվում է ամենաարդյունավետներից մեկն աշխարհում, ներառում է հետազոտություն, կրթություն և ներդրում: Շնորհիվ գյուղատնտեսական գիտելիքների համակարգի՝ գիտատեխնիկական տեղեկատվությունը Հոլանդիայում հասնում է ավելի արագ, քան մյուս երկրներում: Գյուղատնտեսության նախարարության կազմում գործում է ազգային-խորհրդատվական կենտրոնը (DLV), որը ցուցաբերում է տեղեկատվական օգնություն այն ներդրող կազմակերպությունների խորհրդատուներին, որոնք ունեն անմիջական շփում ֆերմերների հետ: DLV-ն պետական

¹⁰ ՀՀ ԳԱՀԿ

կազմակերպություն է, որը 80%-ով ֆինանսավորվում է պետ-
բյուջեից, իսկ ֆինանսավորման մնացած մասն ապահովում են
ֆերմերային միությունները և այն կազմակերպությունները,
որոնց անդամները շահագրգռված են խորհրդատվական ու
տեղեկատվական ծառայությունների զարգացման գործում:

ԳԱՀԿ-ները և ԳԱՄԿ-ները հաջողությամբ համագործակե-
ցում են միջազգային մի շարք կազմակերպությունների՝ ՄԱԿ-ի
պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպություն (ՊԳԿ),
ԱՄՆ-ի գյուղատնտեսության դեպարտամենտ (ԳԴ), ԱՄՆ-ի միջազ-
գային զարգացման գործակալություն (USAD), CARD, UMCOR և
այլնի հետ:

Ձեռնարկությունների եվրոպական ցանցի (ՁԵՑ) գործու-
նեության շրջանակներում ՓՄՁ ԶԱԿ-ի միջոցով աշխատանք-
ներ են իրականացվել Հայաստանում ՁԵՑ-ի գործունեության
վերաբերյալ տեղեկատվության տարածման, հայաստանյան և
արտասահմանյան ձեռնարկությունների միջև գործարար կա-
պերի հաստատման, գործարար համագործակցության հիմնա-
պաշարի համալրման, ՁԵՑ-ի անդամ կազմակերպությունների
միջև կապերի հաստատման և համագործակցության ընդլայն-
ման ու տեղեկատվության փոխանակման և այլ ուղղություն-
ներով:

Գյուղատնտեսության տեղեկատվական և խորհրդատվա-
կան համակարգի զարգացման ուղղություններն են.

- հաշվի առնելով գյուղատնտեսության առանձնահատկու-
թյունները, գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների վճա-
րունակությունը անհարժեշտ է համարվում խորհրդատվա-
կան ծառայությունների համաֆինանսավորման գերակշռող
մասը միջնաժամկետ հեռանկարում ապահովել ՀՀ պետա-
կան բյուջեից և այլ աղբյուրներից (համաֆինանսավորման
մասնաբաժինը պահպանելով 80-90%-ի սահմաններում):
- աջակցել խոշոր տնտեսությունների և խորհրդատվական
գործառույթ ունեցող կառույցների գործակալների հետ երկա-

րատն պայմանագրային հարաբերությունների հաստատ-
մանը:

Գիտական հետազոտությունների արդյունքների ներդրման
գործընթացի կատարելագործումը: Կիրառական նշանա-
կություն ունեցող նվաճումների ներդրումը հնարավոր է
իրականացնել որևէ կառույցի համակարգմամբ: Այդ գոր-
ծառույթը իրականացնում են գյուղատնտեսական աջակ-
ցության մարզային կենտրոնները:

Անհերքելի է այն փաստը, որ արտադրությունն արդյու-
նավետ կարելի է կազմակերպել միայն այն դեպքում, երբ այն
գիտատար է, երբ գիտության ձեռքբերումները հաջողությամբ և
ժամանակին ներդրվում են արտադրության մեջ, նպաստելով
ինտեգրման գործընթացին:

Ուստի շուկայական հարաբերությունների զարգացումը պետք
է ուղեկցվի գիտատեխնիկական առաջընթացի նկատմամբ ար-
տադրության զգալիորեն բարձրացմամբ, ստեղծագործական
նախաձեռնության խթանմամբ, գիտատեխնիկական արտադ-
րանքի շուկայի ձևավորմամբ: Ներկայումս հանրապետությունը
գտնվում է ագրարային բարեփոխումների շարունակական
փուլում, որի արդյունքում շարունակվում են գյուղատնտեսա-
կան սպասարկման, գյուղմթերքների վերամշակման ու իրաց-
ման ոլորտների գործունեության բարելավման գործընթացները:

Գյուղատնտեսության ոլորտում առավել պատասխանատու
միջոցառումներից մեկը գյուղատնտեսության ապահովագրու-
թյունն է: Ապահովագրական գործող համակարգի ներդրման
արդյունավետության հիմնական նախադրյալներից է ոլորտում
իրականացվող քաղաքականության հստակեցումը:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է ապահովել ագրարային
հատվածի համաչափ զարգացումը, որը կհանգեցնի գյուղա-
տնտեսական հողօգտագործողների կենսամակարդակի, ինչպես
նաև վճարունակության բարձրացմանը, որի արդյունքում ապա-
հովագրական ծառայություններից օգտվելը կդառնա մատչելի:

Գյուղատնտեսության ապահովագրությունը պետք է իրականացնել պետության համաֆինանսավորման սկզբունքով: Պետության կողմից ներկայումս և առաջիկայում ուղղվող ֆինանսական միջոցների մի մասը, որը նախատեսվում է գյուղատնտեսական հողօգտագործողների վարկերի սուբսիդավորմանը, նպատակահարմար է հատկացնել հանրապետությունում ռիսկերի գնահատմանը, իսկ այնուհետև գյուղատնտեսության ապահովագրության համաֆինանսավորմանը: Միաժամանակ առևտրաշրջանառության հաշվեկշռի բարելավման, երկրի պարենային անվտանգության հիմնախնդրի լուծման, վերամշակող արդյունաբերությունը տեղական հումքով ապահովման մակարդակի բարձրացման գործում ապահովագրական համակարգի ներդրումն առաջնային գործոններից է:

Պետական մասնակցությունը ռիսկերի ապահովագրման հարցում փաստացի դիվերսիֆիկացնում է երեք կողմերի միջև՝ ապահովագրողներ, ապահովագրողներ և պետություն, ինչը նպաստավոր է նաև պետության համար պահուստային հիմնադրամից վնասների միակողմանի փոխհատուցման համեմատությամբ:

Գյուղատնտեսության ապահովագրությանը պետության կողմից աջակցությունը կիրառվում է բազմաթիվ երկրներում, առավելապես զարգացած երկրներում և այդ միանգամայն ուսանելի է Հայաստանի համար:

Գյուղատնտեսությունում ապահովագրական համակարգի և ռիսկերի կառավարման արդյունավետության բարձրացումը պայմանավորված է այդ ոլորտի և գյուղական տարածքների (համայնքների) ներդաշնակ զարգացմամբ, որը պետք է ապահովել պետական քաղաքականության իրականացման շնորհիվ:

ԳԼՈՒԽ 2.

ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

2.1. Ագրարային ոլորտի ներկայիս ֆինանսավորումը և կարգավորման ուղիները

Գյուղատնտեսությունը համարվում է ՀՀ տնտեսության զարգացման հիմնական ճյուղերից մեկը, ուստի նրա առաջընթացը, սկսած անհատ գյուղացիական տնտեսություններից մինչև խոշոր ֆերմերային կազմակերպությունները, շատ կարևոր են Հայաստանի արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում:

Հայաստանի Հանրապետության ագրոպարենային համակարգում վերջին տարիներին կատարվել են զգալի ներդրումներ, տարեցտարի աճել են դրանց ծավալները, սակայն այն դեռևս չի կարող բավարարել գյուղատնտեսության պահանջները:

ՀՀ Կառավարության քաղաքականության առանցքային փոփոխություններից է գյուղի և գյուղատնտեսության միասնական խնդիրների դիտարկումը, ուստի կառավարության կողմից հաստատված «ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության» համաձայն հետագա տարիներին գյուղատնտեսության ոլորտին հատկացված ֆինանսավորման գումարները ուղղված են եղել ոլորտի զարգացմանը և արտադրության խթանմանը:

Գյուղատնտեսության պետական ուղղակի հովանավորությունը, ելնելով երկրի յուրահատկություններից, ընդունել է ֆինանսավորման տարբեր ձևեր, որոնց դրսևորումներից մեկը

պետական բյուջեից տրվող դոտացիաներն են, որոնք իրականացնում են որոշ վնասաբեր գյուղատնտեսական ճյուղերի ֆինանսավորում՝ փոխհատուցելով իրացումից ստացված վնասները:

Ինչպես ցույց են տալիս ուսումնասիրությունները, բոլոր մարզերի գյուղացիական տնտեսություններում գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը խոչընդոտող պատճառները շատ են՝ ֆինանսական, հարկային, վարկային համակարգերում, ինչպես նաև բազմաթիվ են ՀՀ օրենսդրությունում ոլորտում տեղ գտած թերությունները:

Գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը ՀՀ-ում հիմնականում կատարվում է բանկային համակարգի միջոցով: Հատկապես վերոնշյալ ոլորտում կարևորվում են նորամուծությունների իրականացումն ու արմատավորումը: Եվ այդ նորամուծությունների ֆինանսավորման աղբյուրներն են հանդիսանում՝ բյուջետային և ոչ բյուջետային, գիտահետազոտական և փորձարարական աշխատանքների նպատակով հատկացված միջոցները, ինչպես նաև տարբեր առևտրային կառուցվածքների ֆինանսական ռեսուրսները, հատուկ լիազորված ներդրումային բանկերի վարկերը, արտադրական կազմակերպություններին տրամադրվող օտարերկրյա ներդրումները, ազգային և արտասահմանյան գիտական հիմնադրամների միջոցները, ֆիզիկական անձանց մասնավոր ներդրումները և այլն:

Գյուղատնտեսության ֆինանսավորման գծով այդ ծրագրերը ուղղվել են՝

- հացահատիկային տնտեսության և հացահատիկային մշակաբույսերի սերմաբուծության զարգացմանը և ինքնաբավության մակարդակի բարձրացմանը,
- հողերի բերրիության պահպանմանն ու բարելավմանը,
- բույսերի վնասակար օրգանիզմների բազմացման, զարգացման ու տարածման հետազոտություններին և կանխարգելմանը,

- գյուղատնտեսությունում տրամադրվող վարկերի մատչելիության բարձրացմանը (տոկոսադրույքի սուբսիդավորում),
- գյուղատնտեսությունում օգտագործվող հիմնական ռեսուրսների (հանքային պարարտանյութեր, դիզելային վառելանյութ) մատչելիության բարձրացմանը,
- գյուղատնտեսության ոլորտի կենդանիների պատվաստման, հիվանդությունների կանխարգելմանը:

Ուսումնասիրություններն ու վերլուծությունները վկայում են այն մասին, որ գյուղատնտեսության ոլորտում պետական բյուջեից կատարվող ֆինանսավորումը վերջին տարիներին համեմատ 2008-2009թթ. կրճատվել է, որը մեծ մասամբ հետևանք է պետական աջակցության քաղաքականության մարտավարության փոփոխության: Դրանցից կարող ենք նշել այն, որ 2010թ. դադարեցվեց գյուղացիական տնտեսություններին հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածության 1 հա-ի հաշվով 35 հազ. դրամի սուբսիդավորումը: Միաժամանակ 2014 թվականին գյուղատնտեսության փաստացի ֆինանսավորումը 2008թ. համեմատությամբ կրճատվել է 16.4%-ով, 2009թ.-ի նկատմամբ 43.3%-ով, իսկ ահա 2013թ. համեմատությամբ այն ավելացել է 12.6%-ով:

Վերջին տարիներին (2011-2014թթ.) պլանավորված ֆինանսական ծախսերը հիմնականում 100%-ով իրականացվել են միայն անտառտնտեսություններում (տե՛ս աղյուսակ 2.1.1-ը):

Ըստ աղյուսակ 2.1.1-ի 2012թ. գյուղատնտեսության բնույթի ծախսերը կազմել են 9.1 մլրդ դրամ կամ ծրագրավորվածի 74.8%-ը: Շեղումը հիմնականում պայմանավորված է ՕՏԵԿ զարգացման միջազգային հիմնադրամի և ԳՋՄՀ աջակցությամբ իրականացվող «Գյուղական կարողությունների ստեղծում» վարկային ծրագրերի և Դանիական թագավորության աջակցությամբ իրականացվող «Շուկայական հնարավորություն ֆերմերներին» դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում՝ թերակատարմամբ:

**ՀՀ պետական բյուջեի ծախսերի փաստացի կատարողականը
գյուղատնտեսության ոլորտում՝ ըստ 2008-2014թթ.**

մլն դրամ

Տարի-ներ	Բյուջե	Ընդամենը	Ներառյալ, այդ թվում		
			գյուղատնտեսություն	անտառատնտեսություն	ռոտզում
2008	Պլանավորված	33.051,0	11.545,7	1.918,1	19.586,9
	Փաստացի	24.482,5	10.951,9	1.789,1	11.741,5
	Փաստացի կատարողական, %	74,7	94,9	93,4	59,9
2009	Պլանավորված	35.934,0	11.698,2	1.831,5	22.404,3
	Փաստացի	36.112,2	13.671,2	1.488,2	20.952,8
	Փաստացի կատարողական, %	100,5	116,8	81,3	93,5
2010	Պլանավորված	-	7.809,3	916,0	-
	Փաստացի	40.036,6	7.171,7	853,3	32.011,6
	Փաստացի կատարողական, %		91,8	93,2	
2011	Պլանավորված	36.289,9	6.438,3	789,8	29.061,8
	Փաստացի	42.382,1	5.808,4	822,8	35.750,9
	Փաստացի կատարողական, %	116,8	90,2	104,1	123,0
2012	Պլանավորված	25971,4	121.693	762,7	13039,4
	Փաստացի	21896,9	9105,9	762,7	12028,4
	Փաստացի կատարողական, %	84,3	74,8	100,0	92,2
2013	Պլանավորված	23526,3	11146,4	789,0	11590,9
	Փաստացի	18175,9	9332,6	789,0	8054,3
	Փաստացի կատարողական, %	77,3	83,7	100,0	64,5
2014	Պլանավորված	25296,7	12871,2	10263,9	7548,9
	Փաստացի	20463,5	9851,4	10263,9	1176,2
	Փաստացի կատարողական, %	80,9	76,5	100,0	15,6

Ֆինանսների նախարարության տվյալների հիման վրա
www.minfin.am

Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող «Գյուղական կարողությունների ստեղծում» վարկային ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է 435.2 մլն դրամ, որից 335 մլն դրամը վարկային միջոցներից, իսկ 100.2 մլն դրամը ՀՀ կառավարության համաֆինանսավորման հաշվին:

Գյուղատնտեսական ոլորտին տրամադրված հատկացումների հաշվին իրականացվել է 25 ծրագիր, այդ թվում արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորվել են 4 վարկային և 3 դրամաշնորհային ծրագրեր:

2013թ. գյուղատնտեսական բնույթի ծախսերը կազմել են 9.3 մլրդ դրամ կամ ծրագրավորվածի 83.7%-ը: Իրականացվել են 26 ծրագրեր, այդ թվում արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորվել է 4 վարկային և 6 դրամաշնորհային ծրագիր:

Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվող գյուղական կարողությունների ստեղծում՝ վարկային ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է շուրջ 359 մլն դրամ, որից 332.3 մլն դրամը՝ վարկային միջոցներից 36.6 մլն դրամը ՀՀ կառավարության համաֆինանսավորման հաշվին:

2014թ. գյուղատնտեսության բնույթի ծախսերը կազմել են 9.7 մլրդ դրամ կամ ծրագրավորվածի 7.5%-ը: Նախորդ տարվա համեմատ այդ ծախսերը ավելացել են 318.8 մլն դրամով կամ 3.4%-ով:

Գյուղատնտեսության ոլորտին կատարված հատկացումների հաշվին իրականացվել է 28 ծրագիր, այդ թվում՝ արտաքին աջակցությամբ ֆինանսավորվել է 3 վարկային և 7 դրամաշնորհային ծրագրեր:

Գյուղական կարողությունների ստեղծում՝ վարկային ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է 541.9 մլն դրամ: Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման ծախսերը 2012թ. կազմել են 518 մլն դրամ, 2013թ.

634.5 մլն դրամ և 2014թ.՝ 872.5 մլն դրամ, կամ 2012թ.՝ համեմատությամբ ավելացել է 51%-ով, 2013թ. համեմատությամբ 37.5%-ով:

Եվրասիական տնտեսական միությանը անդամակցությունը նպաստավոր պայմաններ կատեղծի գյուղատնտեսական ծագմամբ արտադրատեսակների արտահանման ծավալների ավելացման համար, ինչը կարևոր նախադրյալ է տեղական արտադրության ծավալների աճի, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, արտաքին ներդրումների ավելացման և գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների եկամուտների ավելացման համար:

Հանրապետության գյուղական տարածքների զարգացման հիմնահարցերը մշտապես եղել են ՀՀ կառավարության ուշադրության կենտրոնում: Ուստի այդ առումով էլ գյուղատնտեսության նախարարությունը մշտապես աշխատանքներ է իրականացնում արտասահմանյան երկրների և միջազգային տնտեսական կազմակերպությունների հետ՝ բազմակողմանի կապերի հաստատման և փոխշահավետ համագործակցության ապահովման ուղղությամբ: Միաժամանակ բազմաթիվ հիմնախնդիրների լուծման նպատակով ֆինանսական միջոցներ են ներգրավվել միջազգային դոնոր կազմակերպություններից, ինչպես նաև իրականացվել և իրականացվում են համաֆինանսավորում ՀՀ կառավարության և շահառուների կողմից: Նշենք դրանցից ամենակարևորները:

Այսպես՝ Համաշխարհային բանկի միջոցով իրականացվել է «Համայնքների ռեսուրսների կառավարման և գյուղատնտեսության մրցակցության ծրագիրը», որի շնորհիվ 2011-2014թթ. ծախսվել է 7,4 մլրդ դրամի չափով ֆինանսական միջոցներ: Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի (ԳԶՄՀ) միջոցներից գյուղական վայրերի հզորությունների ստեղծման ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է մոտ 5 մլրդ դրամ: ՆԱԵԵ միջազգային զարգացման հիմնադրամի միջոցով 2011-2014թթ. գյուղական վայրերի հզորությունների ստեղծման

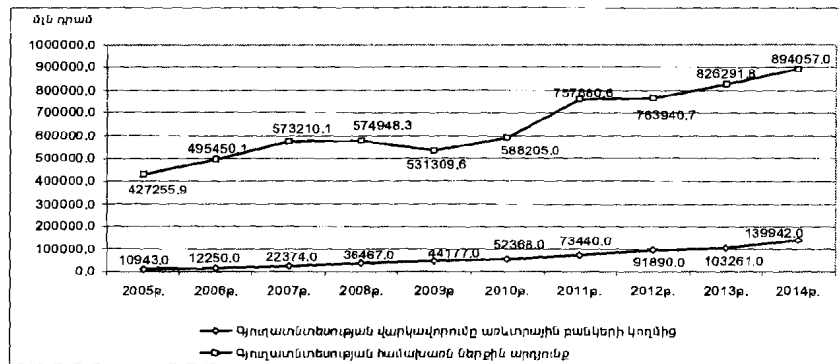
շրջանակներում ծախսվել է 6,3 մլրդ դրամ, իսկ Աջակցություն «Ֆերմերների համար մարքեթինգի հնարավորություններ» դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում ծախսվել է 420,6 մլն դրամ:

ՄԱԿ-ի և գյուղատնտեսության պարենի կազմակերպության (FAO)-ի կողմից աջակցություն է ցուցաբերվել սպանդանոցների ստեղծման, բուսաբուծության և սերմաբուծության համակարգերի զարգացման, ՀՀ-ում ժամանակավոր բացօդյա գյուղատնտեսական շուկաների հիմնադրման, ձկնարդյունաբերության կարողությունների ուժեղացման և այլ ուղղությունների համար:

Չորային գոտիներում գյուղատնտեսական հետազոտությունների միջազգային կենտրոն (ICARDA) – «Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության և Չորային գոտիներում գյուղատնտեսական հետազոտությունների միջազգային կենտրոնի (ICARDA) միջև համագործակցության մասին» համաձայնագրի շրջանակներում համատեղ աշխատանքների իրականացում, տարածաշրջանային տարեկան նիստի, սեմինարների, գիտաժողովների կազմակերպում և Հայաստանի մասնակցության ապահովում: Գյուղատնտեսության արդյունավետության համար կարևոր նշանակություն ունի արտադրության վարկավորումը: Որքան էլ այն մատչելի չլինի գյուղացիական տնտեսությունների համար, այնուամենայնիվ ամեն տարի գարնան գյուղատնտեսական աշխատանքները սկսելիս առաջին հերթին բախվում են դրամական միջոցների հայթայթմանը: Ուստի տարեցտարի գյուղատնտեսական վարկավորման ծավալների ավելացումն առևտրային բանկերի կողմից իր դրական ազդեցությունն է թողել ագրարային ոլորտի զարգացման վրա:

Առևտրային բանկերի կողմից գյուղատնտեսության վարկավորման ծավալները ավելացել են, սակայն այն դեռևս չի ապահովում սպասված արդյունքը: Այսպես, 2000թ. 7 մլրդ դրամից գյուղատնտեսական վարկավորումն ավելացել է մինչև 114 մլրդ

դրամի 2014թ.-ի վերջի դրությամբ: Դա իր ազդեցությունն է թողել համախառն ներքին արդյունքի աճի վրա, որի վկայությունն է գծապատկեր 2.1.1-ում ներկայացված վիճակագրական տվյալները:

Գծապատկեր 2.1.1. Գյուղատնտեսության համախառն ներքին արդյունքը և վարկավորման ծավալներն ըստ 2005-2014թթ.:

Այսպես, օրինակ, 10 տարվա ընթացքում գյուղատնտեսության համախառն ներքին արդյունքն ավելացել է 2,3 անգամ, իսկ վարկավորման գումարները՝ 10 անգամ, այնուամենայնիվ վարկավորման պահանջը դեռևս մեծ է գյուղատնտեսության մեջ:

Ըստ ներկայացված գծապատկերի, ակնհայտ է համախառն ներքին արդյունքի և գյուղատնտեսության վերադարձավորվածների փոխադարձ կապը: Ուստի այդ գործընթացը պահպանելու համար կարևորվում է գյուղատնտեսության վարկավորման բարելավման համար գրավադրման մեխանիզմների կատարելագործումը, վարկային տոկոսադրույքի իջեցումը, սուբսիդավորման մասնաբաժնի ավելացումը և մարման ժամկետների ավելացումը:

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարած-

քում տրամադրվում են մատչելի տոկոսադրույքով վարկեր: Տրամադրվող վարկերը առավելագույնը 14% տոկոսադրույքով են, որից 4 տոկոսային կետը սուբսիդավորվում է պետության կողմից, իսկ հանրապետության առավել կարիքավոր, 225 համայնքների վարկառուներին սուբսիդավորվում է 6 տոկոսային կետով:

Յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսությանը տրամադրվող վարկերի մայր գումարը կազմում է 3 մլն դրամ՝ 2 տարի մարման ժամկետով: Սուբսիդավորման շրջանակներում տրամադրվող վարկերը պետք է ունենան հասցեականություն կոնկրետ ճյուղի կամ արտադրանքի արտադրության գծով: Վարկերի գումարը պետք է դարձնել երկարաժամկետ, մինչև 10 տարի և նվազեցնել տոկոսադրույքը մինչև 2-3%: Առանձնապես կարևոր է վարկի ձևավորման գործընթացի մատչելիությունը, քանի որ միայն այս դեպքում է, որ գյուղատնտեսությունում հնարավոր կլինի ներդրումային գործընթացի արդյունավետ ապահովում:

Այսպիսով, նշենք որ գյուղատնտեսության զարգացման գործում կարևորագույն նշանակություն ունի ագրարային ոլորտի վարկավորման հետագա բարելավումը: Այն դեռևս մնում է ոլորտի կարևորագույն խնդիրներից մեկը, որի լուծման համար անհրաժեշտ է ստեղծել մասնագիտացված ֆինանսական կառույցներ՝ զարգացած կամ զարգացող երկրների օրինակով: Քանի որ դրանով իսկ հնարավոր պայմաններ կստեղծվեն՝ ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով մասնավոր կապիտալի մուտքի ապահովումը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտ: Եվ միաժամանակ միջազգային կազմակերպություններից և հիմնադրամներից ստացվող միջոցներն էլ պետք է օգտագործել երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացման համար:

2.2. Ագրարային ոլորտի ֆինանսավորման նոր մեխանիզմների դրսևորումները 33-ում

Ցանկացած երկրում, այդ թվում նաև ՀՀ-ում գյուղատնտեսությունը եղել և մնալու է տնտեսության առաջատար ճյուղերից մեկը, քանի որ առանց տվյալ ոլորտի և գյուղի զարգացման դժվար է հասնել հանրապետության ողջ տնտեսության բարելավմանը: Գյուղատնտեսական արտադրության զարգացման նպատակն է բավարարել գյուղատնտեսական մթերքների նկատմամբ բնակչության և գյուղատնտեսական հումքի բազայի վրա աշխատող արդյունաբերական կազմակերպությունների աճող պահանջմունքները:

Պետական ֆինանսական միջոցների սղության, ոչ կայուն և նպատակային ֆինանսավորման արդյունքում դժվար է դառնում խոսել գյուղատնտեսության զարգացմանը նպաստող ֆինանսավորման հստակ ու նպատակաուղղված քաղաքականության մասին: Մի կողմից առկա սահմանափակ պետական միջոցները պետք է օգտագործվեն առավել արդյունավետ և նպատակային՝ կողմնորոշված զարգացում ապահովող երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացումը, մյուս կողմից՝ պետական քաղաքականությունը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտում պետք է ուղղվի մասնավոր կապիտալի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը, որոնք ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով կուղղորդվեն դեպի գյուղատնտեսության ոլորտի բարելավմանը: Անհրաժեշտ է նշել, որ վերջինիս հետ կապված կարևորվում են ինչպես պետության կողմից բյուջեով նախատեսված ֆինանսավորումը, այնպես էլ ֆինանսական շուկայում բանկերի կողմից գյուղատնտեսական վարկավորումը, այդ թվում՝ միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից տրամադրված միջոցները:

2011թ. սկսած ՀՀ կառավարության կողմից սկսվեց մի քանի հիմնական ուղղություններով համակարգված ծրագրերի իրականացում, որն ուղղված էր գյուղերին և գյուղատնտեսության աջակցմանը:

ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված «ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության» համաձայն գյուղատնտեսության ոլորտի կայուն զարգացմանը նպաստել են պետական բյուջեից հատկացվող մի շարք ծրագրերի իրականացմանն ուղղված գումարները, որոնք ընդհանուր առմամբ 2010-2014թթ. համար հետևյալներն են (տե՛ս աղյուսակ 2.2.1-ը):

Աղյուսակ 2.2.1

ՀՀ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը
ըստ 2010-2014թթ.

		մլն ՀՀ դրամ				
Հ/հ	Միջոցառման անվանումը	2010	2011	2012	2013	2014
1	Բույսերի պաշտպանության միջոցառումներ	150.0	150.0	150.0	150.0	150.0
2	Գյուղատնտեսական կենդանիների պատվաստում	1000.0	1000.0	1020.4	1.109.5	1.136.5
3	Գյուղական խորհրդատվական ծառայությունների իրականացում	183.2	293.1	298.616	295.4	346.5
4	Գյուղատնտեսության կենդանիների հիվանդությունների լաբորատոր ախտորոշման և կենդանական ծագում ունեցող հումքի և նյութի փորձաքննության միջոցառումների իրականացում	185.0	190.898	224.318	223.3	293.0
5	Պետական աջակցություն գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին	558.0	550.0	625.0	625.0	550.0
6	Անտառայափայտական ծառայություն	735.0	708.7	733.06	717.2	971.8
Ընդամենը		2811.2	2892.69	3051.394	3120.4	3447.8

ՀՀ ֆինանսների նախարարություն 2012-2015թթ.:

Ըստ աղյուսակ 2.2.1-ում բերված տվյալների, պարզվում է, որ բյուջեից ֆինանսավորվող միջոցները հիմնականում ուղղված են այնպիսի խնդիրների լուծմանը, ինչպիսիք են՝ մասնավորապես բույսերի՝ պաշտպանությունը, կենդանիների պատվաստումը, գյուղական խորհրդատվական ծառայությունների իրականացումը և այլն: Միաժամանակ վիճակագրական տվյալները վկայում են, որ գյուղատնտեսության բյուջեից ֆինանսավորվող միջոցները տարեցտարի ավելանում են: Այսպես՝ օրինակ, 2014թ. այն 2010թ. համեմատությամբ ավելացել է 22.6%-ով, իսկ նախորդ տարվա (2013թ.) նկատմամբ՝ 10.5%-ով:

Ըստ առանձին ուղղվածության 2014թ. համեմատած 2010թ.-ի հետ, 89.1%-ով ավելացել են գյուղական խորհրդատվական ծառայությունների միջոցառումները, 59.4%-ով գյուղատնտեսության կենդանիների հիվանդությունների լաբորատոր ախտորոշման և կենդանական ծագում ունեցող հումքի ու նյութի փորձաքննության միջոցառումների իրականացման միջոցառումները և այլն:

Երկար ժամանակ է ինչ հանրապետությունում մի շարք առևտրային բանկերի ու վարկային կազմակերպությունների կողմից իրականացվում է գյուղատնտեսության վարկավորում, սակայն այդ գործընթացում առավել շատ հանդիպող դժվարություններից են՝

- վարկերի բարձր տոկոսադրույթները,
- միջին և երկարաժամկետ վարկերի գրեթե բացակայությունը,
- վարկերի դիմաց գրավադրման հետ կապված հիմնախնդիրները,
- վարկատու կազմակերպություններում դիմումների (բիզնես պլանների) առջև դրվող խիստ պահանջները,
- բիզնես պլանների ցածր որակը և այլն:

Վարկավորման գործընթացում առանձնակի կարևորություն են ներկայացնում վարկավորման պայմանները՝ ժամկետայնություն, տոկոսադրույթներ, արժույթ, ապահովվածություն և այլն: Ժամկետայնության տեսանկյունից հատկապես կարևոր են երկարաժամկետ վարկերը, որոնք թույլ կտան ուղղել դրանք երկարատև օգտագործման գույքի՝ գյուղատնտեսական տեխնիկայի, հողատարածքների, անասնազվի ձեռքբերմանը՝ ապահովելով եկամուտներ երկարաժամկետ ժամանակահատվածի համար: Սակայն պետք է նշել այն իրողությունը, որ վերոնշյալ վարկերը, ընդհանուր առմամբ, ուղղվելով գյուղացիական տնտեսությունների ֆինանսավորմանը չեն տրամադրվում կոնկրետ նպատակով (տեխնիկայի ձեռքբերում, մշակվող հողատարածքների և գյուղացիական տնտեսությունների ընդլայնում), իսկ դրանց ոչ նպատակային օգտագործումն, ըստ էության, չի փոխում որևիցե բան, և արդյունքում չեն փոխհատուցվում այն վնասները, որոնք առաջանում են ներգրավված վարկերը ոչ արտադրական նպատակով օգտագործելու դեպքում:

Գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող արտադրողների մրցունակությունը բարձրացնելու և նրանց գործունեության համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու նպատակով, հանրապետության կառավարության կողմից իրականացվում է որոշակի ֆիսկալ քաղաքականություն՝ հարկային և մաքսային արտոնություններ տրամադրելու միջոցով: Գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը բարելավելու և աջակցելու նպատակով 2011թ. մարտի 31-ի N 349-Ն որոշմամբ ՀՀ կառավարությունը հաստատել է «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրող վարկերի տոկոսադրույթների սուբսիդավորման կարգը», ըստ որի՝ սահմանվել է թիրախային տարածաշրջանների համայնքներում գյուղատնտեսության համար առաջնահերթ համար-

վող ոլորտներում զբաղված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի մասնակի սուբսիդավորման գործընթացը:

Գյուղատնտեսության, այդ թվում նաև գյուղացիական տնտեսությունների աջակցության բարեփոխումները և դրանց տարբերակված զարգացումն առաջ է բերում սուբսիդիաների վճարման համակարգի փոփոխության անհրաժեշտություն:

Դա շատ կարևոր է, որովհետև սուբսիդավորման ազդեցությունն արտադրության, առևտրային գործընթացի, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի վրա, կախված է այն հանգամանքից, թե ինչպես կամ ինչ ուղիով են տվյալ սուբսիդիաները տրամադրվում ֆերմերներին: Ընդհանուր առմամբ, ըստ վիճակագրական տվյալների, սուբսիդավորմամբ տրամադրվող վարկերի առավելագույն գումարը 3 մլն դրամ է, մարման ժամկետը 2 տարի, և որոնք տրամադրվում են առավելագույնը 14%-ով:

Առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից հատկացվող վարկերը տոկոսադրույքների 4-6%-ով սուբսիդավորվել են, և գյուղացին վարկը փաստացի ստացել է 10, կամ 8%-ով: Տոկոսադրույքների սուբսիդավորումը կախված է եղել նրանից, թե որ համայնքում է բնակվում գյուղացին: Այսպես՝ պարզաբանման համար նշենք, որ 225 կարիքավոր գյուղական համայնքներին սուբսիդավորման տոկոսադրույքն առավելագույնը կազմել է 6%¹¹:

Սուբսիդավորման ծրագրին առավել ակտիվորեն մասնակցել են Արմավիրի, Արարատի, Արագածոտնի, Լոռու, Վայոց ձորի մարզերի գյուղացիական տնտեսությունների 54 հազար շահառուներ, իսկ ՀՀ կառավարությունն էլ նախատեսում է ավելաց-

¹¹ ՀՀ կառավարության որոշում:

նել գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծավալը:

Հայաստանի 2015 թվականի պետբյուջեով գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի սուբսիդավորման նպատակով հատկացվել է ավելի քան 290 մլն դրամով ավելի գումար, քան նախորդ տարի, ինչը հնարավորություն է տալիս տարբերակված 4 և 6%-ի փոխարեն երկրի բոլոր համայնքների համար կիրառել վարկերի տոկոսադրույքների 6%-ային կետի սուբսիդավորում¹²:

Թվում էր, թե պետության աջակցությունը շոշափելի կլինի գյուղացու համար, սակայն ապարդյուն: Նույնիսկ համեմատաբար մատչելի վարկերը գյուղացիները չեն կարողանում մարել և բացի այդ, ոչ բոլոր գյուղացիական տնտեսություններին են հասանելի մատչելի վարկերը: Օրինակ, Արմավիրի մարզի Այգեջատ համայնքում սուբսիդավորվող վարկերը գյուղացիական տնտեսություններին տրամադրել են ըստ ժամանակացույցի, և արդյունքում համայնքի գյուղացիները չեն կարողացել արտոնյալ տոկոսադրույքով վարկ ստանալ, քանի որ, երբ հերթը հասել է իրենց՝ վարկի գումարը վերջացել է: Ընդ որում, տրամադրվող վարկերը երկու տարով են, որից մայր գումարի և տոկոսադրույքի մարման արտոնյալ ժամկետը՝ 6 ամիս: Վարկերը հիմնականում տրամադրվել են անասնապահության, հողագործության և սերմերի ձեռքբերման համար: Այս վարկային ռեսուրսից կարողացել են օգտվել այն գյուղացիները, որոնք վերջին երկու տարվա կտրվածքով առևտրային բանկերում կամ վարկային կազմակերպություններում չեն ունեցել ժամկետանց վարկեր:

¹² ՀՀ կառավարության որոշում:

**2011-2014թթ. ժամանակահատվածում սուբսիդավորմամբ տրամադրված վարկերի
վերաբերյալ ամփոփ հաշվետվություն¹³**

84

Հ/հ	Մարզերը	Տրամադրված վարկերի ընդհանուր գումարը /ՀՀ դրամ/	Վարկերի ընդհանուր քանակը /հատ/	Վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորված գումար /ՀՀ դրամ/	Միավոր վարկի միջինացված արժեքը /ՀՀ դրամ/	Վարկատուների բաշխվածությունն ըստ մարզերի /%
	1	2	3	4	5	6 (սյ.3: Տսյ.3)
1	Արմավիր	14.833.587.00	16259	353.988.751	912.331	25.8
2	Արարատ	9.283.463.000	10875	330.746.824	853.652	17.3
3	Արագածոտն	5.506.155.000	6439	303.235.528	855.126	10.2
4	Շիրակ	6.694.320.000	6781	221.191.193	987.217	10.8
5	Կոտայք	4.335.449.000	5854	162.641.364	740.596	9.3
6	Լոռի	3.732.135.000	4485	139.982.688	832.137	7.1
7	Տավուշ	2.555.130.000	3768	85.412.063	678.113	6.0
8	Գեղարքունիք	3.071.240.000	3555	88.839.413	863.921	5.6
9	Սյունիք	3.418.600.000	3202	115.999.900	1.067.645	5.1
10	Վայոց ձոր	1.213.660.000	1746	41.767.928	695.109	2.8
11	Երևան	49.900.000	20	1.268.738	2.495.000	0.03
	Ընդամենը	54.693.639.000	62984	1.744.074.390		100.0

¹³ www.hetq.am Գյուղատնտեսական վարկերի սուբսիդավորումը ՀՀ կառավարության կողմից:

**Վարկատուներին բանկերի կողմից տրամադրված 2011-2014թթ. ժամանակահատվածում սուբսիդավորմամբ
տրամադրված վարկերի վերաբերյալ ամփոփ հաշվետվություն¹⁴**

85

Հ/հ	Շուկաների անվանումը	Ներգրավված մարզերի ընդհանուր քանակը	Տրամադրված վարկերի ընդ- հանուր գումարը /ՀՀ դրամ/	Վարկերի ընդհանուր քանակը /հատ/	Վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորված գումարը /ՀՀ դրամ/	Միավոր վարկի միջինացված արժեքը /ՀՀ դրամ/	Վարկատուների բաշխվածու- թյունն ըստ բանկերի, /%
1	2	3	4	5	6	7	8(սյ.4: Տսյ.4)
1	«ԱԿԲԱ-ԿՐԵԴԻՏ ԱԳՐԻԿՈՒԼ Բանկ» ՓԲԸ	10	50.458.633.000	60509	1.619.915.667	833.903	96.1
2	«Պրո Կրեդիտ Բանկ» ՓԲԸ	7	3.253.161.000	1847	97.964.576	1.761.322	2.9
3	«Կոնվերս Բանկ» ՓԲԸ	9	783.015.000	503	17.611.899	1.556.690	0.8
4	«Արդշին Բանկ» ՓԲԸ	10	194.170.000	121	8.582.249	1.604.711	0.2
5	«ՎՏԲ Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ	2	4.660.000	4	0	0	0.0
	Ընդամենը	38	54.693.639.000	62.984			100.0

¹⁴ www.hetq.am Գյուղատնտեսական վարկերի սուբսիդավորումը ՀՀ կառավարության կողմից:

Ինչպես երևում է աղյուսակ 2.2.2-ից, սուբսիդավորման ծրագրին առավել ակտիվորեն մասնակցել են Արմավիրի, Արարատի, Արագածոտնի, Լոռու մարզերի գյուղացիական տնտեսությունների 54 հազար շահառուներ: Միաժամանակ, ըստ աղյուսակ 2.2.3-ի տվյալների, գյուղացիները վարկեր վերցնում են հիմնականում «ԱԿԲԱ-Կրեդիտ Ագրիկոլ Բանկ» ՓԲԸ-ից: Ինչպես գյուղատնտեսական ընդհանուր վարկերի, այնպես էլ սուբսիդավորմամբ տրամադրված վարկերի ամենամեծ պորտֆելն ունի ACBA բանկը՝ մոտ 52 մլրդ դրամ, և նա է վարկային շուկայում հիմնական թելադրողն ու կարգավորողը:

Ընդհանրական առումով նշենք, որ գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորում ծրագրի շրջանակներում հատկացվող վարկերը պետք է տրամադրվեն կոնկրետ ճյուղի կամ որևէ գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրության համար՝ ապահովելով նրա հասցեականությունը: Վարկերը կարելի է դարձնել երկարաժամկետ՝ նվազեցնելով տոկոսադրույքը սուբսիդավորման մասնաբաժնի ավելացման հաշվին, մատչելի դարձնելով վարկի ձևավորման գործընթացը:

Վարկավորման հետ մեկտեղ գյուղացիական տնտեսությունների համար մասնագիտացված կառույցների կողմից պետք է առաջարկվեն նաև այլ ծառայություններ, ինչպիսիք են ավանդների ընդունումը, փոխանցումների կատարումը, դրամաշնորհը և լիզինգային գործառնությունները:

Մրցակցային դրամաշնորհների ծրագրի նպատակն է Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտում աջակցել նորարարական առաջարկությունների (նոր արտադրատեսակներ, տեխնոլոգիաներ) ներդրմանն ու տարածմանը:

Գյուղատնտեսությունում շատ կարևոր է տեխնիկայի ռացիոնալ օգտագործումը: Ներկայումս գյուղատնտեսական տեխնիկան օգտագործվում է 15-20%-ի սահմաններում, և դրա հիմ-

նական պատճառը ոչ թե տրակտորային աշխատանքների բացակայությունն է, այլ տրակտորների օգտագործման ցածր աստիճանը, գյուղացիական տնտեսությունների սահմանափակ հնարավորություններն ու այլ պատճառներ:

Որպես գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռքբերման հնարավորության ընձեռման մեխանիզմ կարևորվում է լիզինգի զարգացումը, որը հնարավորություն կտա երկարաժամկետ ֆինանսավորմամբ ձեռք բերել պահանջվող տեխնիկան և դրա դիմաց մարումներն իրականացնել երկարաժամկետ ժամանակահատվածում՝ պարբերական վճարումների միջոցով:

Լիզինգը ժամկետայնության, վերադարձելիության և հատուցման սկզբունքների տեսանկյունից շատ մոտ է վարկին, սակայն լիզինգը չի կարելի համարել վարկ: Լիզինգն, ըստ էության, վարկից, որպես կանոն, շահավետ է, քանի որ այն տարբերվում է նաև պարբերական մարումների ավելի փոքր մեծությամբ, ինչը դարձնում է այս ծառայությունն ավելի հասանելի փոքր եկամուտներ ունեցող տնտեսությունների համար¹⁵:

Ընդ որում, այստեղ հնարավոր է լիզինգի երկու տարբերակի աշխատանքը, երբ լիզինգ վճարվում է ձեռքբերված տեխնիկայի համար և այն անցնում է օգտագործողի ենթակայությանը որպես սեփականություն, կամ պարբերական վճարումները դադարեցվում են ընթացքում, իսկ սեփականության իրավունքը մնում է լիզինգային կազմակերպությանը:

Պետական քաղաքականություն պետք է ուղղված լինի շուկայում գրավիչ պայմաններով լիզինգային ծառայությունների մատուցման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը գյուղացիական տնտեսությունների համար, այդ թվում՝ տոկոսադրույքների սուբսիդավորման միջոցով:

¹⁵ www.acbaleasing.com

Ցանկալի կլինեն, որ գյուղացիությունն ավելի արտոնյալ վարկեր ստանար: Մակայն դրան կարելի է հասնել միայն մեկ ճանապարհով՝ պետության կողմից սուբսիդավորվող վարկերի տեսակարար կշռի ավելացմամբ, քանի որ սուբսիդավորման նպատակով պետության կողմից առաջարկված միջոցները միշտ ավելի սահմանափակ են, քան իրական պահանջարկը տնտեսվարողների կողմից:

Այսպիսով, ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտում պետք է նպատակաուղղված լինի մասնավոր կապիտալի գծով բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը, որոնք ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով կուղղորդվեն դեպի գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը:

2.3. Ֆինանսական միջոցների հասանելիությունը ՓՄՁ-ների գործունեության բարելավման համար

Ժամանակակից տնտեսության արդյունավետ և կայուն գործունեության ղինամիկ զարգացումը հնարավոր չէ պատկերացնել առանց շուկայական տնտեսության: Հետևապես, փոքր և միջին ձեռնարկատիրական գործունեությունը ժամանակակից շուկայական տնտեսության անբաժանելի մասն է կազմում: Այն էական դեր ունի ազգային տնտեսության բնականոն և արդյունավետ կենսագործունեության ապահովման, դրա հետ միաժամանակ արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում:

Որպես կանոն, փոքր և միջին ձեռնարկությունների ձևավորումը զգալի ներգործություն ունի նաև տնտեսական համամասնությունների, ինչպես նաև արտադրության բնապահպանման, անվտանգության, տնտեսական մի շարք այլ հիմնախնդիրների վրա: Պետք է նշել այն իրողությունը, որ խոշոր արտադրական

կազմակերպությունները սեփական ապրանքների արտադրությունն ու ծառայությունների մատուցումը և իրացումը չեն կարող կազմակերպել առանց փոքր և միջին բիզնեսի սուբյեկտների օժանդակության: Փոքր և միջին ձեռնարկություններն իրենց ավանդն ունեն նաև շուկային որակյալ և մատչելի գներով ապրանքներ հասցնելու հարցում:

Ընդհանուր առմամբ փոքր ու միջին ձեռնարկություններն իրենց կարևորությամբ ընդգրկում են տնտեսության իրական հատվածը՝ ներառելով տարբեր բնույթի արհեստները, մանրածախ և մեծածախ առևտուրը, արտադրական և վերամշակող կազմակերպությունները, ինչպես նաև ծառայությունների ու սպասարկման ոլորտները: Ուստի, հիմնվելով տնտեսապես զարգացած և զարգացող երկրների փորձի ուսումնասիրությունների վրա, պարզվում է, որ աղքատությունից խուսափելու առավել արդյունավետ միջոցը դա փոքր ու միջին ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացումն է: Եվ այդ նպատակին հասնելու համար Հայաստանում լայնածավալ աշխատանք է կատարվում շուկայական տնտեսության պայմաններում, ձեռնարկատիրական գործունեության համար անհրաժեշտ միջավայրի ապահովման ուղղությամբ:

Դրական փոփոխությունները տնտեսական քաղաքականության մեջ, որոնք տեղի ունեցան վերջին տարիների ընթացքում, վկայում են ՀՀ կառավարության նպատակային քաղաքականության իրականացման մասին որոշումները՝ ուղղված ՓՄՁ-ների զարգացմանը:

ՀՀ կառավարության 2011-2020թթ. ծրագրում նախատեսված է, որ փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ոլորտում պետական քաղաքականության հիմնական ուղղություններ պետք է սահմանվեն անհատ ձեռնարկատիրության խրախուսումն ու պաշտպանությունը, փոքր և միջին ձեռնարկատիրության համար անհրաժեշտ նախադրյալների ձևավո-

րումը, գործարար միջավայրի բարելավումը, գործարարության աջակցությանն ուղղված պետական քաղաքականության իրականացումը:

Առկա հիմնախնդիրների լուծումը պահանջում է պետական կարգավորման տնտեսական լծակների, մասնավորապես նպատակային վարկավորման, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և մարքեթինգային գործունեությանը բազմակողմանի աջակցում: Ուստի այդ առումով անհրաժեշտ է գյուղատնտեսական հումքի արտադրության զգալի ներուժ ունեցող մարզերում խթանել ագրովերամշակմանն ուղղված փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության զարգացումը: Չնայած բոլոր տնտեսություններն էլ ունեն շրջանառու և կապիտալ միջոցների, կարճատև ու երկարատև վարկերի խիստ կարիք: Սակայն վարկային համակարգը շատերի համար տարբեր պատճառներով դեռևս անհասանելի է, կամ էլ անընդունելի՝ հիմնականում գրավադրման և այլ պատճառներով: Բարձր տոկոսադրույքների կապակցությամբ տնտեսություններն ընկնում են պարտքերի տակ և վերջնական արդյունքում սնանկանում, իսկ առևտրային բանկերը իրենց հերթին հրաժարվում են ցածր տոկոսադրույքներով վարկավորումից, որի հետևանքով ՓՄՁ-ներն աշխատում են իրենց հզորությունների նվազագույնի չափով (40-45%-ով):

Գործարար միջավայրի զարգացումը խոչընդոտվում է նաև մի շարք այլ սահմանափակումներով, որոնք պայմանավորված են հարկման բավականին բարձր տոկոսադրույքով և գրավադրման հետ կապված խնդիրներով, գյուղատնտեսական արտադրության բարձր ռիսկայնության արժանահավատ տեղեկատվության ստացման դժվարություններով, տեղեկատվության անկատարությամբ: Ներդրումային գործընթացի կարգավորման համար առանձնանում են ֆինանսական շուկայի երկու կարևորագույն բաղադրիչները՝ բանկային և նպատակային վարկերը:

Վերջին տարիներին մի շարք միջազգային կազմակերպու-

թյունների օժանդակությամբ և վարկային միջոցների ներգրավման հաշվին (Համաշխարհային բանկ, JFAD, ՁԵՑ, ԱՄՆ ՄԶԳ, Ճապոնական JICA) ագրովերամշակման մի շարք ճյուղերում հնարավորությունն են ստեղծել գյուղմթերք վերամշակող ընկերություններ, որոնցից շատերը կարողացան կարճ ժամանակահատվածում մուտք գործել նոր շուկաներ կամ վերականգնել նախկին շուկաները¹⁶: Դրանց գործունեության շնորհիվ որոշ չափով լուծում ստացան գյուղատնտեսական հումքի մթերման խնդիրները, ինչպես նաև սննդամթերքի մի շարք տեսականիների արտադրության ծավալների ավելացման և որակական ցուցանիշների բարելավման շնորհիվ ներմուծվող որոշ արտադրատեսակներ փոխարինվեցին տեղական արտադրության պարենամթերքներով, և միաժամանակ ավելացան հյութերի, հանքային ջրերի, պահածոների, ալկոհոլային խմիչքների, կաթնամթերքի, մսամթերքի, ծխախոտի, պաղպաղակի արտադրության ծավալները: Սակայն պարենամթերքի արտահանման ներմուծման հաշվեկշիռը շարունակում է մնալ խիստ բացասական՝ վատթարացնելով երկրի մակրոտնտեսական վիճակը:

ՀՀ կառավարությունը մշտապես ուշադրության կենտրոնում է պահում ՓՄՁ-ներին աջակցության հիմնահարցերը: ՓՄՁ սուբյեկտների համար հարկման առավել նպաստավոր միջավայրի ստեղծման և գործարար միջավայրի բարելավման ու երկրում տնտեսական ակտիվության մակարդակի բարձրացման նպատակով մշակվել և ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել են մի շարք օրենքներ՝ «Շրջանառության հարկի մասին», «Ավելացած արժեքի հարկի մասին», վերացվել է ներդրումային ծրագրերի շրջանակներում ներմուծվող ապրանքների համար ՀՀ մաքսային սահմանին ԱԱՀ-ի վճարման ժամկետի հետաձգման

¹⁶ www.smednc.am

համար կիրառվող շեմի մեծությունը: 2015թ. հանրապետության ողջ տարածքում տրամադրվող վարկերը պետության կողմից սուբսիդավորվեց, ինչպես նաև երկարաձգվեց տրամադրվող վարկի մարման ժամկետը: Սահմանվել է նաև, որ սահմանամերձ գյուղական համայնքներում գործունեություն իրականացնող տնտեսվարող սուբյեկտներն ազատվում են այդ գործունեության մասով առաջացող հարկերից¹⁷:

Վերջերս տեղի ունեցած «Ապահովված գործարքների համակարգի ներդրումը ՀՀ-ում» համաժողովում նշվեց, որ այս համակարգի ներդրումը էական ազդեցություն կունենա ՓՄՁ-ների վարկավորումների՝ հատկապես դրանց տրամադրվող վարկի ծավալի մեծացման և տոկոսադրույթների նվազման վրա: Այստեղ շարժական գույքը, որպես ավելի ապահովված միջոց է դիտարկվելու և արդյունքում հնարավոր կլինի որպես գրավի առարկա ընդունել կենդանիներ, սարքավորումներ, մեքենաներ և այլն: Վերջիններիս հետ էլ կապված, այն երկրներում, որտեղ հաջող փորձեր են արվել, մեկ տարում վարկավորման ծավալներն ավելացել են 30%-ով:

2014 թ. պետական աջակցության ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ի կողմից վարկային երաշխավորությունների տրամադրման, սկսնակ գործարարներին ձեռներեցության աջակցության, գործարարության գծով տեղեկատվական, խորհրդատվական և ուսուցողական աջակցության, տնտեսական զարգացման ուղղություններով 6200 ՓՄՁ սուբյեկտներին տրամադրվել է 14688 աջակցություն, որոնց 97%-ը գործում են մարզերում: Տեղական տնտեսական զարգացման ծրագրերում ընդգրկված են 46 համայնքներ: 2014թ. ընթացքում վարկային երաշխավորությունների տրամադրած ծրագրերի շրջանակներում

աջակցություն ստանալու հայտեր են ներկայացրել 11 ՓՄՁ սուբյեկտներ:

Աղյուսակ 2.3.1

ՓՄՁ սուբյեկտների վարկային երաշխավորությունների տրամադրման ծրագրի ցուցանիշներն ըստ 2014թ.

Մարզ	Քանակ	Վարկ, հազ. դրամ	Երաշխավորություն	Ապահովվածության % (միջին)	Վարկի տևողություն (միջին)	Միջին ժամկետայնություն (ամիս)
Գեղարքունիք	1	48.000,000	11.650,000	24,3	12	60
Արմավիր	2	43.500,000	26.460,000	63,0	15	48
Երևան	2	56.000,000	29.020,000	51,8	12	60
Արագածոտն	1	19.900,000	10.000,000	50,3	11	60
Արարատ	1	8.000,000	4.480,000	56,0	12	60
Տավուշ	2	27.000,000	9.170,000	34,3	13	60
Սյունիք	1	96.646,100	41.126,000	42,5	10	60
Ընդամենը	10	299.046,100	131.906,000	44,1	12	57

Տվյալներն ըստ ՓՄՁ ԶԱԿ-ի:

Ըստ աղյուսակ 2.3.1-ի ՓՄՁ սուբյեկտներին վարկային երաշխավորությունների ծրագրի շրջանակներում տրամադրվել է 131,9 մլն ՀՀ դրամի երաշխավորություն, 10 ՓՄՁ սուբյեկտներին ապահովվելով 299 մլն ՀՀ դրամի վարկային փաթեթ: Տրամադրված վարկի ամենամեծ գումարը բաժին է հասել Սյունիքին՝ 96.646 մլն դրամ (տե՛ս աղյուսակ 2.3.2-ը):

2014թ. ընթացքում ֆինանսական աջակցություն են ստացել 225 սկսնակ գործարարներ: Ստացված վարկի ընդհանուր գու-

¹⁷ ՀՀ Ազգային ժողով:

մարը կազմել 791.9 մլն ՀՀ դրամ, իսկ վարկավորումն իրակա-
նացվել է «ՎՏԲ Հայաստանբանկ» ՓԲԸ-ի միջոցով:

Աղյուսակ 2.3.2

Աջակցություն ստացած ՓՄՁ սուբյեկտներն ըստ մարզերի 2014թ.

մլն դրամ

Մարզ	Քանակ	Վարկի գումար	Երաշխավորություն
Երևան	53	226.9	228.8
Գեղարքունիք	21	75.6	76.4
Արագածոտն	7	25.8	26.1
Արմավիր	17	64.7	65.4
Լոռի	19	63.5	64.2
Սյունիք	14	45.8	46.3
Կոտայք	12	39.7	40.2
Շիրակ	21	63.3	64.1
Վայոց ձոր	8	23.4	23.7
Տավուշ	38	109.8	111.1
Արարատ	15	53.5	53.9
Ընդամենը	225	791.9	800.1

Տվյալներն ըստ ՓՄՁ ԶԱԿ-ի (2014թ.):

Ծրագրի շրջանակներում սկսնակ գործարարներին տրա-
մադրված երաշխավորության միջին գումարը 3.556 մլն դրամն
է, իսկ վարկային միջոցների միջին գումարը՝ 3.520 մլն դրամը:
Ամենամեծ աջակցություն ստացել են Երևանի, Տավուշի և Գեղար-
քունիքի մարզերը:

Շուկայական էկոնոմիկային հաջողությամբ անցնելու գործում
կարևոր տեղ է հատկացվում արտաքին ֆինանսական ռեսուրս-
ներին, այդ թվում նաև մասնավոր ներդրումների ներգրավման
արդյունավետության բարձրացմանը:

Փոքր ու միջին ձեռնարկությունների զարգացման հանրա-
պետական կենտրոնը իր մարզային կառույցների հետ միասին

ՓՄՁ սուբյեկտներին աջակցություն է ցուցաբերում ձեռներե-
ցության, ուսուցողական, տեղեկատվական-խորհրդատվական,
ֆինանսական, ներդրումային և այլ ուղղություններով:

ՓՄՁ-ներին պետական աջակցության ծրագրային ուղղու-
թյուններով նախատեսված միջոցառումների ընդլայնման և լրա-
ցուցիչ ֆինանսական ռեսուրսների ներգրավվման նպատակով
Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ-ը մի շարք կազմակերպությունների
հետ մշակել և իրականացրել է համատեղ ծրագրեր:

Համագործակցություն է ծավալվել ԱՄՆ-ի, Ճապոնիայի,
Նիդերլանդների թագավորության, Չինաստանի, Հնդկաստանի,
Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ, որոնք շարունա-
կում են ֆինանսավորել հանրապետությունում իրականացվող
տարբեր դրամաշնորհային ծրագրեր:

ԱՄՆԱԶԳ ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Գործունեու-
թյուն՝ հանուն գյուղական համայնքների բարգավաճման» ծրա-
գիրը գործում է 2013թ.-ից 5 տարի ժամկետով: Այդ ծրագիրն
ունի մի քանի բաղադրիչներ՝ տեղական տնտեսության զարգա-
ցում, փոքր ենթակառուցվածքների կարգավորում, գյուղական
համայնքների բնության պահպանություն¹⁸:

Տեղական տնտեսության զարգացում բաղադրիչի շրջանակ-
ներում, թիրախային ոլորտներ են ճանաչվել՝ պանրագործու-
թյունը, ջրերի արտադրությունը, ջերմային և սառնարանային
տնտեսությունները: Տրամադրվել է դրամաշնորհներ, որոնք օգտա-
գործվում են նյութերի, սարքավորումների ձեռքբերման համար:

«Ձեռնարկությունների եվրոպական ցանցի» գործունեության
նպատակն է՝ աջակցել ցանցի անդամ երկրներում փոքր և միջին
ձեռնարկություններին՝ զարգացնելու իրենց նորարարական
ներուժը և մասնակից դառնալ Եվրամիության շրջանակներում

¹⁸ www.smednc.am

**Գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող առևտրային
կազմակերպությունների տնտեսական ցուցանիշները 2010-2014թթ.**

Ցուցանիշները	2010	2011	2012	2013	2014	2014թ. աճը %-ով			
						2010	2011	2012	2013
Կազմակերպությունների քանակը, միավոր	89	91	92	97	105	18,0	15,4	14,1	8,2
Աշխատողների միջին ցուցակային թվաքանակը, մարդ	2161	2236	2430	2264	2471	14,3	10,6	1,7	9,1
Թողարկված գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը, ընթացիկ գներով, մլն դրամ	19983,7	24740,9	27785,3	26707,9	28321,0	41,7	14,5	19,3	6,0
Թողարկված արտադրանքը մեկ մարդու հաշվով, մլն դրամ	9,2	11,1	11,4	11,8	11,5	25,0	6,3	0,9	- 1,0

ԱՎԾ, սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012-2015թթ.:

Արենի համայնքն ունի 427 հա. խաղողի այգի, որը պատկանում է համայնքի բնակչությանը, ովքեր ունեն 1200 կամ 1 հեկտար այգիներ, միջին բերքատվությունը կազմում է 12 տոննա 1 հեկտարից: Իրացվում է խաղողը 1գ. գինը 230 դրամով, իսկ ինքնարժեքը 94 դրամ, այսինքն՝ խաղողագործների մոտ եկամտաբերությունը կազմում է 44,2%:

գործարարության խթանման ուղղությամբ իրականացվող գործընթացներին: «Ձեռնարկությունների եվրոպական ցանցը» մեկ պատուհանի սկզբունքով ձեռնարկատերերին առաջարկում է գործարար ծառայությունների լայն շրջանակ, ինչն էլ իր հերթին լայն հնարավորություններ է ընձեռում ձեռնարկատիրական գործունեության զարգացման և միջազգայնացման համար:

«Ձեռնարկությունների եվրոպական ցանցի» (ՁԵՑ) գործունեության շրջանակներում ՓՄՁ ԶԱԿ-ի միջոցով աշխատանքներ են իրականացվել Հայաստանում ՁԵՑ-ի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվության տարածման, հայաստանյան և արտասահմանյան ձեռնարկությունների միջև գործարար կապերի հաստատման, գործարար համագործակցության հիմնապաշարի համալրման, ՁԵՑ-ի անդամ կազմակերպությունների միջև կապերի հաստատման ու համագործակցության ընդլայնման և տեղեկատվության փոխանակման և այլ ուղղություններով: 2014թ. ընթացքում ՁԵՑ-ի շրջանակներում տրամադրվել է 186 աջակցություն:

ՁԵՑ-ի մեջ ներառվում են 54 անդամ երկրների մոտ 600 գործընկեր կազմակերպություններ, որոնք աջակցում են փոքր և միջին բիզնեսին:

Մեծ է միջազգային կազմակերպությունների աջակցությունը գինեգործության զարգացման գործում: Ճապոնական JICA – ծրագրի հետ համատեղ մշակված «մեկ գյուղ, մեկ արտադրանք» գինեգործության զարգացման ծրագրի շրջանակներում փորձագետները ընդգրկել են Վայոց ձորի Արենի գյուղը: «Արենի» տեսակի խաղողի մթերման գինը ամենաբարձրն է Հայաստանում, իսկ ամենախառն մթերոլներն են «Արմենիա վայն», «Գետնատուն» և «Արիա Ակո», «Արենի ՓԲԸ» և «Վեդի Ակո» ընկերությունները:

Արենի համայնքում միջին և փոքր տնտեսությունները խաղողի բերքի մոտ կեսը հանձնում են մթերոլ կազմակերպություններին, իսկ մնացած կեսը տնային պայմաններում վերածում են գինու:

Ինչպես ցույց են տալիս աղյուսակ 2.3.3-ի տվյալները, գյուղատնտեսությամբ զբաղվող առևտրային կազմակերպությունների թիվը 2014թ. 2010թ. համեմատությամբ ավելացել է 16-ով կամ 18%-ով, աշխատողների միջին ցուցակային թիվը ավելացել է 14,3%-ով: Թողարկված արտադրանքի ծավալը ավելացել է 41,7%-ով, աշխատանքի արտադրողականությունը՝ 25%-ով:

ՓՄՁ ոլորտում կարևորվում է աշխարհում մրցունակ միջավայրի ապահովումը, ֆինանսական միջոցների հասանելիությունը, ինչպես նաև «պետության մասնավոր հատված» երկխոսության ամրապնդումը:

ՓՄՁ ոլորտի զարգացումը զուգակցված կոռպորատիվների, այլ առևտրային կազմակերպությունների գործունեության հետ, անմիջականորեն կնպաստի Հայաստանում միջին խավի՝ որպես կայուն հասարակության գոյության երաշխիքի, ձևավորմանն ու հետագա ընդլայնմանը:

Արտահանողների համար գոյություն չունի պաշտոնական ֆինանսական օգնություն վարկային գծերի երաշխիքների և արտահանման ապահովագրական գործիքների միջոցով: Ագրոբիզնեսի ոլորտի արտահանողների համար գործում է սեզոնային վճարումների ժամանակացույցը, որի դեպքում նրանք ներդրումները կատարում են տարեսկզբին, բայց վճարումները ստանում են միայն բերքահավաքից հետո: Նրանց գործունեության ռիսկերը հավասարապես բաշխվում են ամբողջ արտադրական գործընթացով: Եվ ՓՄՁ-ները և ավելի խոշոր բնկերությունները բախվում են դժվարությունների հետ, երբ վարկային միջոցները փորձում են ստանալ ճիշտ ժամանակին, իսկ երբ արտահանող բիզնեսը չի կարողանում վարկ վերցնել պոտենցիալ

եկամտաբեր արտահանման գործարքները ֆինանսավորելու համար, ապա դա համարվում է շուկայի ձախողում:

Ուստի այդ իրավիճակներից զերծ մնալու համար ՀՀ կառավարության միջամտությունը կարող է արտահայտվել մի քանի ձևով՝ արտահանման ուղղակի սուբսիդիաներ, պետական բանկից արտահանման վարկ, տոկոսադրույքի սուբսիդիաներ կամ արտահանման վարկի երաշխիքային սխեմաներ: Վերջինիս էությունը կայանում է նրանում, որ արտահանման երաշխավորման հիմնադրամի կազմակերպումը բխում է առևտրի համաշխարհային կազմակերպության մեթոդներից: Այս հիմնադրամը հաջողությամբ նվազեցնում է քաղաքական ռիսկերը միջազգային առևտրում:

2.4. Ագրարային ոլորտի գործընթացների սուբսիդավորման և վարկավորման հիմնահարցերը ՀՀ-ում

Ցանկացած երկրի իրական հատվածում իր ուրույն տեղն ունի գյուղատնտեսությունը, որը տնտեսության զարգացման և բնակչության զբաղվածության ապահովման և դրանց սոցիալ-տնտեսական մակարդակը պայմանավորող կարևորագույն բնագավառներից մեկն է: Այն կարևոր դերակատարում ունի նաև Հայաստանի տնտեսության զարգացման և կայունացման գործընթացում, որն ապահովվելու է երկրի համախառն ներքին արդյունքի ավելի քան 20%-ը, զբաղվածության շուրջ 40%-ը, և միաժամանակ ունենալով արտահանման մեջ գյուղատնտեսական ու դրանց վերամշակման արդյունքում ստացվող ապրանքների ավելի քան 20%-ը: Զարգացած երկրներում գյուղատնտեսությունը դիտվում է որպես ռազմավարական ճյուղ, որը բարելավման համար օգտվում է պետական բյուջեի միջոցներից: Ուստի ելնելով տնտեսապես զարգացած երկրների տնտեսվարման փորձից և հաշվի առնելով Հայաստանի կենսագործունեության ու տնտե-

սության կայունացման գործում գյուղատնտեսության կարևորությունը, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել այդ ոլորտի ֆինանսավորման ներկայիս մեխանիզմները և արտադրվող արտադրանքի արտահանման խթանմանն ուղղված պետական քաղաքականությունը՝ կապված հիմնականում վարկավորման ու ներդրումային գործընթացների հետ: Գյուղատնտեսության ոլորտը պայմանավորված է փոքր գյուղացիական տնտեսություններով, որոնք խոցելի են ոչ միայն շուկայից եկող տնտեսական (ապրանքի գին, պահանջարկ) և բնակլիմայական պայմաններից, այլ նաև պետական ֆինանսավորման և նպատակադրված սուբսիդավորման սխեմաների բացակայությունից ու մատչելի վարկային միջոցների անհասանելիությունից:

Անհրաժեշտ է նշել, որ տնտեսության կարգավորման առումով, մի շարք հիմնախնդիրների լուծման համար երկրում բացակայում է համակարգված և հետևողական քաղաքականության իրականացումը՝ ուղղված գյուղատնտեսության ոլորտի երկարաժամկետ և կայուն զարգացման ապահովմանը, որի հիմքում ընկած է ֆինանսավորման հարցը: Վերջինս վերաբերում է ոչ միայն պետական սուբսիդավորմանը և պետության մասնակցությամբ տարբեր ֆինանսավորման ու վարկավորման ծրագրերի իրականացմանը, այլ նաև մասնավոր կապիտալի ընդգրկմանը:

Պետք է նշել այն իրողությունը, որ Հայաստանի գյուղատնտեսական արտադրանքի արտահանման ծավալների աշխարհագրությունը բավականին փոքր է, այն սահմանափակվում է մի քանի պետություններով՝ Ռուսաստան, Վրաստան, Ուկրաինա, Բելառուս, իսկ համաշխարհային շուկաները զարգացող են, որակի նկատմամբ զգայուն և ամենակարևորը՝ պահանջում են մեծ ծավալների կայուն մատակարարում: Մեծածավալ արտահանումների ավելի քան 71%-ը բաժին է ընկնում Ռուսաստանին, և, միաժամանակ, այն շուկան, որտեղ մեծապես ներկա-

յացված են հայկական մրգերը, դա Վրաստանն է, որը միշտ բաց է Հայաստանի քաղցրահամ և որակյալ մրգերի համար:

Հայաստանի տնտեսության առավել խոցելի ոլորտներից մեկը դեռևս գյուղատնտեսությունն է, որը կարիք ունի հետևողական պետական քաղաքականության իրականացման: Գյուղատնտեսության զարգացմանը խոչընդոտող բնութագրական կողմը նաև այն է, որ գյուղացիական տնտեսությունները կրում են բնակլիմայական անբարենպաստ պայմաններով պայմանավորված զգալի ռիսկեր, որոնց կառավարման և զսպման համար մեծ է պետության կողմից վարվող ճիշտ քաղաքականության դերը՝ որպես ռիսկերի կառավարման համապատասխան մեխանիզմներ ձևավորող և ներդնող կառույց:

Նշված ռիսկերին դիմակայումը փոքր գյուղացիական տնտեսության պայմաններում ունի կենսական նշանակություն, դրանք կարող են կործանարար լինել տնտեսությունների մեծամասնության համար, քանի որ նրանք չեն կարող սեփական միջոցներով նպաստել կամ խթանել իրենց զարգացմանը, և, որ ամենակարևորն է, գոյություն ունեն բարձր շուկայական ռիսկեր՝ կապված գների ու պահանջարկի տատանողականության հետ: Միաժամանակ պետք է նշել նաև այն կարևոր հանգամանքը, որ ռիսկերի կառավարման ընթացքում պետության կողմից իրականացվող կարգավորման քաղաքականությունը զգալի դեր ու նշանակություն ունի գյուղատնտեսության զարգացման համար: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ հայաստանյան շուկաները չունենալով ռիսկերի կառավարման նորովի մոտեցում՝ այդ վարկերը կառավարում է ինքնուրույն, և արդյունքում չեն օգտագործվում համատեղ իրականացվող հնարավորությունները: Ուստի, այդ բացթողումներից զերծ մնալու համար, կարգավորման նպատակով ներկայումս կարևորվում են գյուղացիական տնտեսությունների վարկավորման, տեխնոլոգիաների կատարելագործման, նյութատեխնիկական միջոցների մատակարար-

ման, որակի ստանդարտների կիրառման և նմանատիպ այլ հիմնախնդիրներ, որոնք առավել արդյունավետ կերպով կարող են լուծվել ագրովերամշակող կազմակերպությունների հետ համագործակցության խորացման միջոցով:

Հիմք ընդունելով վերոհիշյալներն առանձնացնենք գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման համակարգի պետական աջակցության ուղղությունները, այդ թվում՝

- խթանել վերամշակող ընկերությունների հատկապես գինիների, մուրաբաների, ջեմերի, կոնֆիտյուրների, օշարակների, և այլնի արտադրության ուղղությամբ փոքր և միջին ձեռնարկության զարգացմանը,
- բարձրացնել ներքին և արտաքին շուկաներում վերամշակումից ստացված արտադրությունների մրցունակությունը՝ ընդլայնելով փոխշահավետ առևտրային կապեր,
- ձեռնարկել արտաքին առևտրի ռազմավարության հստակեցման, տրանսպորտային ուղիների շրջափակման վերացման հետևողական քայլեր,
- աջակցել հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև տնտեսական փոխհարաբերությունների ձևավորմանը,
- միջամտել շուկային արագ հարմարվող փոքր արտադրությունների ստեղծմանը,
- աջակցել վարկավորման մատչելիության բարձրացման, ռիսկերի նվազման և վճարային կազմակերպության ուղղություններին միտված գործողությունների մեխանիզմների մշակմանը,
- ձևավորել վերահսկող կազմակերպությունների և տեխնիկական սորտերի խաղող արտադրողների միջև պայմանագրային փոխհարաբերություններ,
- ընդլայնել բիզնես տեղեկատվության տարածման, մարքեթինգային և գիտահետազոտական աշխատանքների գործունեություն,

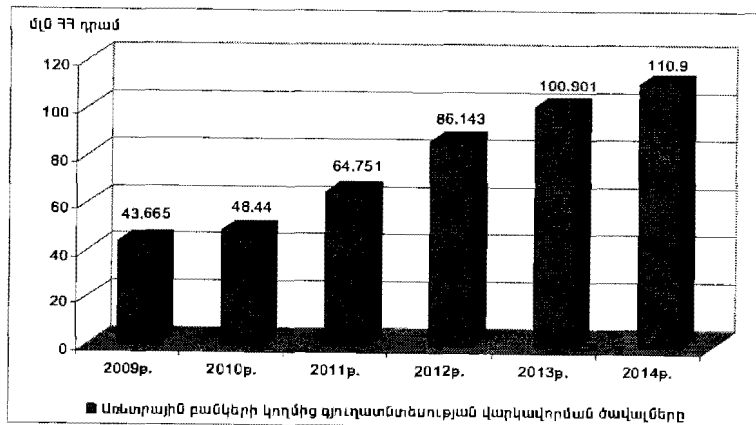
- աջակցել մասնագիտական կադրերի պատրաստման և առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրման տեխնիկական պահանջներին:

Հաշվի առնելով շուկայական բավականին բարձր ռիսկերը՝ կապված գների և պահանջարկի տատանողականության հետ, շատ մասն օտնտեսություններ չեն կարող սեփական միջոցներով նպաստել կամ խթանել իրենց գործունեության զարգացմանը և արդյունքում հենվում են առաջարկվող ֆինանսավորման հնարավորությունների վրա, ինչպես պետության կողմից բյուջեով նախատեսված ֆինանսավորման, այնպես էլ ֆինանսական շուկայում առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից գյուղատնտեսական վարկավորման վրա:

Գյուղատնտեսության վարկավորումը դեռևս մնում է ոլորտի կարևորագույն խնդիրներից մեկը՝ կապված վարկավորման ոչ մատչելի պայմանների՝ գրավի առարկայի, ժամկետների և տոկոսադրույքի հետ, որոնք դժվարամատչելի են գյուղացիական տնտեսությունների հիմնական մասի համար: Ուստի, կարևորելով պետական միջոցներով նպատակային օգտագործումն ու սուբսիդավորման իրականացումը, պետք է հստակ իմանալ, որ, թերևս, վարկավորմանը և սուբսիդավորմանն ուղղված միջոցները դեռևս չեն կարող իրականացնել ոլորտի առջև դրված ֆինանսավորման հիմնախնդրի լուծումը: Այստեղ պահանջվում է իրականացնել այնպիսի բարեփոխումներ, որոնք իրենց էությամբ կնպաստեն որպեսզի բանկերի և ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող մասնավոր կապիտալն օգտագործվի գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրությամբ զբաղվող սուբյեկտների նպատակների համար: Ուստի, այս առումով, պետք է գործեն այնպիսի վարկավորման շուկայական մեխանիզմներ, որտեղ գյուղատնտեսության վարկավորումը փոխշահավետ լինի ինչպես ֆինանսական կազմակերպությունների, այնպես էլ գյուղացիական տնտեսությունների

համար՝ ապահովելով այնպիսի ծավալներ, որոնք կարող են զարգացնել գյուղատնտեսական մասնագիտացման ուղղությունները, միաժամանակ ակտիվացնելով ոլորտի հիմնական մաս կազմող գյուղացիական տնտեսությունների գործունեությունը:

Գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը կատարվում է բանկային համակարգի միջոցով, որն իրականացվում է ինչպես սեփական, այնպես էլ տարբեր միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների ու պետության կողմից տրամադրվող ֆինանսական հնարավորությունների միջոցով: Վարկավորման ծավալները 2014թ. հասել են շուրջ 110 մլրդ ՀՀ դրամի, ի համեմատ 2009թ.-ի, որը կազմել է 43,665 մլրդ ՀՀ դրամ (տե՛ս գծապատկեր 2.4.1-ը):

Գծապատկեր 2.4.1. Առևտրային բանկերի կողմից գյուղատնտեսության վարկավորման ծավալներն ըստ 2010-2014թթ.¹⁹:

Պետք է նշել նաև այն, որ այժմյան պայմաններում խիստ կարևորվում է հանրապետության գյուղատնտեսությունում

տնտեսվարողներին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագիրը, որն իրականացվում է սկսած 2011 թվականից և շարունակվելու է առաջիկա տարիներին: Մասնավորապես, այդ նույն թվականի ապրիլից մինչև 2014 թվականի կեսերը տրամադրվել է 63,3 մլրդ դրամի շուրջ 71.5 հազ. վարկ, իսկ սուբսիդավորման գումարն էլ նշված ժամանակահատվածում կազմել է 2.2 մլրդ դրամ: Միաժամանակ 2011-2014թթ., ինչպես նաև ընթացիկ (2015թ.) տարում, գյուղատնտեսության ոլորտում դրական տեղաշարժերն արդյունք են նաև մատչելի վարկային ներդրումների (տե՛ս աղյուսակ 2.4.1-ը): ՀՀ կառավարության որոշմամբ մի շարք բանկերի միջոցով («Ալֆա-Կրեդիտ Ագրիկոլ բանկ», «Կոնվերս բանկ», «ՎՏԲ Հայաստան բանկ», «Արդշինբանկ» և «Պրոկրիդիտ բանկ») հաստատվել է «Գյուղատնտեսական ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» կարգ գյուղատնտեսությունում՝ տնտեսվարողներին մատչելի վարկերի տրամադրում հետևյալ պայմաններով՝

- յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսությանը տրամադրել 3 մլն դրամ, 2 տարվա մարման ժամկետով.
- 14% փաստացի տոկոսադրույքով, որի 4%-ը սուբսիդավորվում է, իսկ ատավել կարիքավորներից մոտավորապես 225 համայնք սուբսիդավորվելու են 6%-ի չափով,
- վճարման համար սահմանվում է 6 ամիս՝ սկսած վարկի տրամադրման պահից:

¹⁹ ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայք՝ www.cba.am:

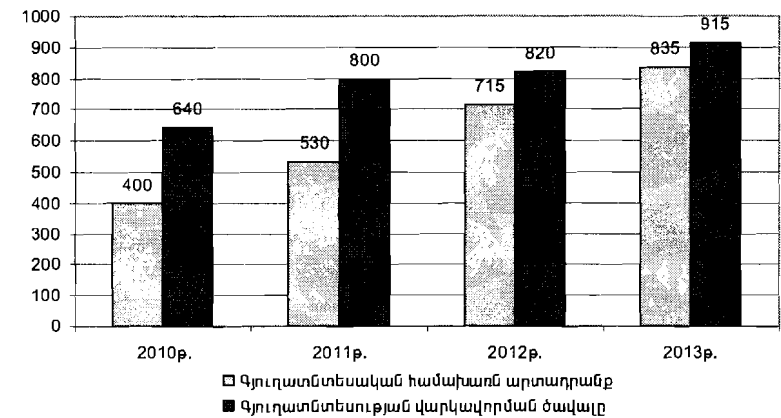
**Վարկերի բաշխվածությունն ըստ տարիների
(2011-2013թթ., 2014թ. 1-ին կիսամյակի դրությամբ)²⁰**

Անվանումներ	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ. հունվար- հունիս
Տրամադրված վարկերի թիվը	25217	17109	20655	7679
Տրված վարկերի հանրագումարը, հազ դրամ	17425200	14759992	22488097	7449040
Մուբսիդավորված գումարը, հազ. դրամ	149615,6	568061,7	808294,5	362619,5

Աղյուսակ 2.4.1-ի տվյալները վկայում են, որ ի տարբերություն սուբսիդավորման, որ եթե տրամադրված վարկերի թիվն ունեցել է ոչ գծային բնույթ, այսինքն՝ նվազում (8108 հատով 2012թ. 2011թ.-ի համեմատ) և աճման միտում (3546 հատով 2013թ. 2012թ.-ի համեմատ), ապա տրված վարկերի սուբսիդավորման գումարները ունեցել են միայն աճման միտում:

Գյուղատնտեսության վարկավորման ծավալների աճն իր ուղղակի ազդեցությունն է ունենում գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալի աճի վրա (տե՛ս գծապատկեր 2.4.2-ը):

մլն ՀՀ դրամ

Գծապատկեր 2.4.2. Գյուղատնտեսության վարկավորման ծավալները և համախառն արտադրանքն ըստ 2010-2013թթ.²¹:

Ներկայացված գծապատկեր 2.4.2-ի տվյալները վկայում են, որ 2010թ.-ից սկսած նկատվում է ինչպես վարկավորման ծավալների, այնպես էլ համախառն արտադրանքի աճման միտում: Այսինքն՝ գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքն, ի թիվս այլ գործոնների, բավականին զգայուն է ֆինանսավորման նկատմամբ, և մատչելի պայմաններով ֆինանսավորման հասանելիությունը կարող է էապես նպաստել գյուղատնտեսական գործունեության հետագա աճին:

Բարելավման առումով պետք է նշել, որ ագրարային ոլորտի վարկավորման համար կարևորվում է գրավադրման մեխանիզմների վերանայումը, գրավի առարկայի ընդլայնումը, մատչելի տոկոսադրույքի և վարկավորման ժամկետների ապահովումն ու պետական երաշխիքների տրամադրումը: Բարելավման կարևոր ուղղություն է համարվում նաև գյուղատնտեսական

²⁰ Տվյալները՝ ՀՀ ԳՆ:

²¹ ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայք՝ www.cba.am:

հումքի վերամշակման գծով տնտեսվարող սուբյեկտների կարողությունների ուժեղացման և նոր սուբյեկտների ձևավորման նպատակով պետական աջակցության առավել հասցեագրված նպատակային վարկավորումը: Միաժամանակ վարկերի մատչելիության բարձրացման նպատակով պետք է իրականացվեն դրանց տոկոսադրույքների սուբսիդավորման գծով տարբեր ծրագրեր, որոնք կնպաստակառնողվեն ոլորտում նպատակային քաղաքականության իրականացմանը: Որպես կարևորագույն նախապայման պետական բյուջետային միջոցների սահմանափակվածության պայմաններում պետք է իրականացվի ոչ միայն պետության կողմից տրվող վարկավորում զգալի զեղչերով, այլ նաև պետական երաշխիքներով տրվող գույք կոմերցիոն վարկերով, որոնք կնպաստեն վարկավորման պայմանների արդիականացմանը և վարկային ռիսկերի կրճատմանը:

Այնուհանդերձ, կարևորելով գյուղատնտեսական արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացման հարցը, նշենք որ սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում առաջավոր տեխնոլոգիաների օգտագործումն անխուսափելի է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման համար, իսկ ՀՀ-ում ըստ 2009-2015թթ.-ի դեռևս աճ չկա:

Կապված վերոհիշյալների հետ պետք է նշել, որ տեխնիկական վերազինմանը և գյուղացիական տնտեսությունների կողմից դրանց առավել ինտենսիվ օգտագործմանը խոչընդոտող գործոններից մեկը, ինչ խոսք, դեռևս մանր գյուղացիական տնտեսություններին համապատասխան վարկային միջոցների անհասանելիությունն է: Ուստի, այդ առումով ներկայիս առաջնահերթ խնդիրներից մեկը գյուղատնտեսական միջոցների համալրումն է, քանի որ գյուղատնտեսական տեխնիկայի անբավարարությունը, ծայր աստիճան դրանց ֆիզիկական և բարոյական բարձր մաշվածությունը և փոքր տնտեսությունների կողմից դրանց ոչ շահավետ օգտագործումը իրենց հերթին խոչընդո-

տում են ոլորտի ինտենսիվության մակարդակի բարձրացմանը: Հետևաբար, բարելավման առումով այստեղ կարևորվում է՝ նպաստել լիզինգի զարգացմանը, որը հնարավորություն կտա գյուղացիական տնտեսություններին ձեռք բերելու գյուղատնտեսական տեխնիկա՝ իրականացնելով պարբերական վճարումներ երկարաժամկետ ժամանակահատվածում, աջակցելով գյուղացիական տնտեսություններին նշված ծառայություններից օգտվելուն տոկոսադրույքների սուբսիդավորման միջոցով:

Հայաստանում տնտեսական գործընթացների բարելավման առումով ավելի նպատակահարմար է զարգացնել կոոպերատիվ կապերը գյուղատնտեսական արտադրանքի վերամշակման ոլորտում, հատկապես համատեղ օգտագործման տեխնիկա ձեռք բերելու և մարքեթինգային ծառայություններ մատուցելու ժամանակ: Մշակվել է «Հայաստանում գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացման հայեցակարգի» նախագիծ, որով հստակեցվել են գյուղատնտեսությունում կոոպերացիայի խթանման քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության» վարկային ծրագրերի շրջանակներում հանրապետության 6 մարզերում ստեղծվել են 67 արտ օգտագործողների սպառողական կոոպերատիվներ:

2012-2015թթ. գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվել և իրականացման փուլում են գտնվում մի շարք ծրագրեր, որոնք նպատակառնողված են գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների գործունեության բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը՝ ճյուղում օգտագործվող ռեսուրսների մատչելիությանը, արտադրության մրցունակության բարձրացմանը, որոնք վերջնական արդյունքում նպաստելու են ճյուղում տնտեսական աճի ապահովմանը:

Տնտեսական աճին են ուղղված հետևյալ միջոցառումները.

- աշնանացան ցորենի սերմաբուծության և սերմարտադրության զարգացման ծրագիրը, որի իրականացման համար նախատեսվել է ՀՀ պետական բյուջեից հատկացնել 62.5 մլն դրամ,
- հողօգտագործողներին մատչելի գներով ագրոտական պարարտանյութերի և դիզելային վառելանյութի ձեռքբերման աջակցության ծրագիր, որտեղ հատկացվել է 1163.0 մլն դրամ,
- բույսերի պաշտպանության միջոցառումների ծրագիր,
- գյուղատնտեսական տեխնիկական հագեցվածության աջակցության ծրագիր, որտեղ հատկացվել է գյուղատնտեսական տեխնիկայի պահանջարկը՝ Բելառուսից շուկայականից բավականին ցածր գներով ուղղակի վաճառքի և լիզինգի միջոցով ներկրել 120 միավոր US\$-821 մակնիշի անիվավոր տրակտոր հարմար գյուղգործիքներով,
- գյուղացիական տնտեսությունների և հումք վերամշակող ձեռնարկությունների միջև պայմանագրային կարգով գործունեության ընդլայնմանն ուղղված միջոցառումներ, որի իրացման կայուն երաշխիքների շնորհիվ կապահովվի գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ավելացում,
- Երևանում տարբեր վարչական շրջաններում գյուղատնտեսական արտադրանքի վաճառքի 2-3 տոնավաճառների կազմակերպում, որտեղ վաճառքը կընթանա առանց վերավաճառողների, և կբարձրանա գյուղացիական տնտեսությունների ապրանքային մակարդակը,
- գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորում, քանի որ առաջնահերթ համարվող ոլորտները սուբսիդավորվելով տեղի կունենա վարկավորման մատչելիության մակարդակի և մրցունակության բարձրացում, գյուղական համայնքների ամրապնդում և գյուղացիական բնակչության կենսամակարդակի բարելավում,

- ՀՀ 6 մարզերի (Արագածոտն, Գեղարքունիք, Լոռի, Շիրակ, Սյունիք, Տավուշ) 41 համայնքում արտադրություն ջրաբիացման համակարգի կառուցում, որի շնորհիվ մոտ 62800 նոր արտո կդառնա պիտանի կենդանիների արածեցման համար,
 - գյուղատնտեսության ոլորտում գործող ֆերմերային տնտեսությունների նոր արտադրատեսակների, նորարարական տեխնոլոգիաների ներդրմանը և տարածմանը աջակցություն, որտեղ նախատեսվում է մրցունակ նոր գյուղատնտեսական արտադրատեսակների, մթերքների և տեխնոլոգիաների ներդրում:
- Գյուղատնտեսության սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար առանձնակի կարևորվում է պարենային մակարդակի ապահովման բարձրացումը, սննդամթերքի անվտանգությունը և հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության մակարդակի ապահովումը: Պարենային մակարդակի ապահովման համար կարևորվում է.
- տեղական արտադրության պարենամթերքի ծավալների եական ավելացումը, որը պահանջում է ֆինանսական, նյութատեխնիկական ռեսուրսների ներգրավում,
 - պարենամթերքի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիության ապահովումը:
- Պարենային ապահովության ձեռքբերման միջոցառումներն են՝
- բարեկարգված գյուղատնտեսական ճանապարհներ,
 - բարելավված շուկա,
 - բարելավված գյուղտեխնիկա,
 - ապահովված ներդրումներ,
 - ոչ գյուղատնտեսական եկամուտների ավելացում,
 - բարելավված գիտելիքներ և ունակություն,
 - բնակչության աշխատատեղերի ավելացման հնարավորություն,

- ընդլայնված ոռոգման ցանց,
- աղետների արդյունավետ կանխում և համապատասխան մեխանիզմների մշակում:

Գյուղատնտեսության ոլորտի գործունեության գերակա ուղղությունների վերլուծությունը փաստում է, որ գյուղատնտեսության արդյունավետ գործունեության համար անհրաժեշտ է բարենպաստ պայմանների ստեղծում, առավելություն ունեցող ճյուղերի խթանում, գյուղատնտեսության ռեսուրսների ներուժի արդյունավետ օգտագործում, ֆինանսական հնարավորությունների ընդլայնում, որոնք կօգնեն գյուղատնտեսական համայնքների զարգացմանը, բնակչության եկամուտների ավելացմանը, աղքատության կրճատմանը և գյուղացիական աշխատունակ բնակչության միգրացիայի նվազմանը: Միաժամանակ դրանով պայմանավորված կլուծվի երկրի պարենային ապահովման և անվտանգության հարցը, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրները:

2.5. Վարկատուի և ագրարային ոլորտի փոխհարաբերություններն ու բարելավման ուղիները

Վարկատուի (առևտրային բանկեր, վարկային կազմակերպություններ) և վարկառուի, այդ թվում նաև ագրարային ոլորտի փոխհարաբերությունները սահմանված են ՀՀ օրենքների, ՀՀ կենտրոնական բանկի հրահանգների և կանոնակարգերի ուսումնասիրման հիման վրա:

Վարկերը տրամադրվում են առևտրային հիմունքներով, կնքվում է վարկավորման պայմանագիր վարկի նպատակային օգտագործման, ապահովագրության, ժամկետայնության, վճարունակության, վերադարձելիության պայմաններով: Բանկի կողմից վարկերի տրամադրումը հիմնված է ագրարային ոլորտի կազմակերպությունների փոխառու միջոցների պահանջարկի

ճիշտ հաշվարկի վրա՝ հաշվի առնելով տրամադրվող վարկերի վերադարձելիության երաշխիքներն ու երաշխավորությունը:

Բանկը վարկեր տրամադրում է սեփական կապիտալի ու ներգրավված միջոցների սահմաններում, ապահովելով, կանոնակարգելով տրամադրվող և ներգրավվող ռեսուրսների ժամկետների ու ծավալների հավասարակշռվածությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունում բանկը տրամադրում է հիմնականում նպատակային վարկեր այնպիսի միջոցառումների համար, ինչպիսիք են փոքր և միջին ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների տեխնիկական վերազինումն ու սոցիալական բազայի բարելավումը: Կան նաև ընթացիկ ակտիվների շրջանառու միջոցների ձևավորման կամ համալրման ու միանվագ ապրանքների ձեռքբերման դիմաց վճարման վարկեր:

Վարկավորման հետ կապված բոլոր հարցերը համաձայնեցվում են վարկառուի և բանկի միջև վարկավորման պայմանագրի հիման վրա, որտեղ սահմանվում են՝

- պայմանագրի առարկան, վարկավորման օբյեկտները, վարկի չափը և ժամկետները, վարկի բացթողնման ու մարման կարգը,
- տոկոսադրույքը, դրա փոփոխման պայմանները և հաճախականությունը,
- փոխադարձ պարտավորությունները, պայմանագրի պայմանների ոչ պատշաճ կատարման պատասխանատվությունը,
- վարկառուի պարտավորությունները գույքի գրավադրման, վարկի վերադարձման, վարկի տոկոսների վճարման և պարտքի պատասխանատվության այլ ձևեր,
- վարկի ապահովման պայմանները, ապահովվածության և նպատակային օգտագործման վերահսկման ձևերը,
- վարկատուի վարկային պարտավորության մարման նպատակով գրավ դրված գույքի իրացման կարգը,

- վարկառուի ֆինանսական վիճակի վերլուծության նպատակով հաշվապահական հաշվառման և այլ փաստաթղթերի տրամադրումը բանկին,
- պայմանագրի պայմանների վերանայման կարգը, կողմերի պարտավորությունների չկատարման դեպքում կիրառվող տույժերը կամ պատժամիջոցները:

Վարկավորման պայմանագիրը կազմվում է վարկառուների տնտեսական գործունեության, ֆինանսական վիճակի, իրականացվող միջոցառումների արդյունավետության ուսումնասիրման հիման վրա:

Վարկ ստանալու համար վարկառուն բանկին ներկայացնում է վարկավորման դիմում-հայտ՝ ստորագրված կազմակերպության ղեկավարի (լիազորված անձի) և գլխավոր հաշվապահի կողմից և վավերացված կազմակերպության կնիքով: Դիմում-հայտից բացի ներկայացվում է ձեռնարկության կանոնադրությունը, ստորագրություններ օրինակների քարտը:

Մինչև վարկավորման դիմումը ընդունելը բանկն ուսումնասիրում է կազմակերպության տարեկան հաշվետվությունը, հաշվապահական հաշվեկշիռն ու այլ փաստաթղթեր, որոնք կարող են բնութագրել ձեռնարկության (կազմակերպության, ընկերության) ֆինանսական վիճակը և թույլ տալ որոշել վարկառուի վճարունակությունը:

Վարկավորման մասին որոշում ընդունելու համար բանկը վարկառուից տվյալներ է պահանջում վարկի օգտագործման միջոցառումների տնտեսական արդյունավետության մասին: Տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը ընդգրկում է վարկի նպատակի ձևակերպումը, ներդրման անհրաժեշտ կապիտալ ներդրումների կառուցվածքը, ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) ծավալը, արտադրանքի ինքնարժեքի այն հոդվածների փոփոխման չափը, որոնց առնչվում է օգտագործվող վարկը: Եթե վարկն օգտագործվում է արտադրության կազմա-

կերպման նպատակով, ապա բերվում է առաջարկվող ապրանքների արտադրման, աշխատանքների կատարման և ծառայությունների մատուցման ծավալը, դրանց յուրաքանչյուր միավորի դիմաց կատարվող ծախսերը, իրացման շուկայի վերլուծությունը: Վարկի տեխնիկատնտեսական հիմնավորման վերլուծության բոլոր փաստերը զուգակցվում են փաստաթղթային հիմնավորումներով:

Հայտ-դիմումի քննարկման ընթացքում իրականացվում է կարողունակ վարկառուի ամբողջական վերլուծություն: Նախ՝ իրականացվում է վարկառուի կողմից ներկայացված հիմնադիր փաստաթղթերի և գործարքային պայմանագրերի իրավաբանական վերլուծություն: Այնուհետև, ըստ էության, իրականացվում է վարկերի մարման և նախատեսված ժամանակահատվածներում տոկոսների վճարման պարտավորությունների տնտեսագիտական վերլուծություն: Այստեղ կարևոր նշանակություն է ստանում վարկառուի վարկունակության վերլուծությունը: Վարկը տրամադրելու համար կազմակերպության հայտը բավարարելու նպատակով բանկը ստուգում է վարկառուի վարկունակությունը, իսկ վարկն իր տոկոսներով վերադարձնելու համար նրա ֆինանսատնտեսական հնարավորությունները:

Գյուղատնտեսական կազմակերպության վարկունակությունն ու վճարունակությունը որոշելու համար բանկը հաշվարկում և վերլուծում է իրացվելիության, ծախսածածկման, սեփական ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) ապահովվածության գործակիցները:

Բացարձակ իրացվելիության գործակիցը (Գ₁) որոշվում է հետևյալ բանաձևով.

$$G_1 = U_1 / U_2 \quad (2.5.1)$$

որտեղ՝

Մ₁-ը դրամական միջոցների և հեշտ իրացվող այլ դրամական միջոցների գումարն է,

Մ₂-ը կազմակերպության պարտքերի (փոխառու միջոցների) գումարն է:

Իսկ արագ իրացվելիության գործակիցը (Q_2) որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$Q_2 = U_3 / \Phi \quad (2.5.2)$$

որտեղ՝

Մ₃–ը դրամական միջոցների, հեշտ իրացվող այլ դրամական միջոցների և նորմավորված ընթացիկ ակտիվների գումարն է,

Φ –ն տրամադրված վարկի (կարճաժամկետ պարտավորության) գումարն է:

Սեփական ընթացիկ ակտիվներով (շրջանառու միջոցներով) ապահովվածության գործակիցը (Q_3) որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$Q_3 = U_4 / U_3 \quad (2.5.3)$$

որտեղ՝

Մ₄–ը կազմակերպության սեփական շրջանառու միջոցների գումարն է,

Մ₃–ը կազմակերպության ամբողջ միջոցների (ակտիվների) գումարն է:

Գյուղատնտեսական կազմակերպության վարկունակությունը որոշվում է վերոհիշյալ գործակիցների նկարագրով, որոնց նշանակությունը բերվում է հետևյալ աղյուսակում (2.5.1).

Աղյուսակ 2.5.1

**Գյուղատնտեսական կազմակերպության վարկունակությունը
գնահատող որոշակի ցուցանիշներ**

Գործակիցների նշանակությունը	Վարկունակության աստիճանը
$1.5 < Q_3, Q_2 < 60\% < Q_3$	Վարկունակ է
$1 < Q_1 < 1.5, 2 < Q_2 < 3, 30\% < Q_3 < 60\%$	Սահմանափակ վարկունակ է
$Q_1 < 1, Q_2 < 2, Q_3 < 30\%$	Վարկունակ չէ

Այս տվյալների քննարկման արդյունքներով բանկի աշխատակիցը տալիս է գրավոր եզրակացություն վարկի տրամադրման վերաբերյալ, որը ներկայացվում է վարկավորման հանձնաժողովին՝ վարկի տրամադրման որոշում կայացնելու համար: Վարկի տրամադրման նպատակահարմարության հարցի դրական լուծման դեպքում բանկը վարկառուի հետ կնքում է վարկավորման պայմանագիր, որի բովանդակությունը և պայմանները սահմանվում են կողմերի համաձայնությամբ:

Բանկի կողմից տրամադրվող վարկերը երաշխավորվում են գույքի, արտարժույթի, արժեթղթերի, այլ գույքի կամ գույքային իրավունքի գրավով, որոնք պատկանում են վարկառուին, ինչպես նաև հանձնարարություններով (երաշխիքներով) և ապահովագրական վկայականներով (ապահովագրերով): Վարկի երաշխավորման նպատակով վարկառուի կողմից գրավի տրամադրումը ձևակերպվում է գրավոր, գրավի առանձին պայմանագրով, որը վարկավորման պայմանագրի անբաժանելի մասն է կազմում: Գրավատու կարող է հանդիսանալ գյուղատնտեսական կազմակերպությունը, որին պատկանում է գրավի առարկային սեփականության լրիվ տնտեսական շահագործման իրավունքը: Անհրաժեշտ է ի նկատի ունենալ, որ այդ կազմակերպությունը, որին պատկանում է լրիվ տնտեսական շահագործման իրավունքն այդ գույքի գրավը տրամադրում է միայն սեփականատիրոջ, լիազորված անձի համաձայնությամբ:

Մարդատար, բեռնատար և այլ տրանսպորտային միջոցների գրավի պայմանագիրը պետք է ամրագրվի համապատասխան գրանցում իրականացնող մարմիններում: Նմանատիպ պայմանագրերը համարվում են կնքված գրանցման օրվանից:

Գույքի գրավի դեպքում հաշվի է առնվում ոչ միայն նրա հաշվեկշռային արժեքը, այլ նաև իրական արժեքը, հաշվի առնելով միաժամանակ իրացվելիության հնարավորությունները: Որպես գրավ փոխանցվող արժեթղթերի գնահատումը իրակա-

նացնում է բանկը ընթացիկ բորսային կամ արժեթղթերի անվանական արժեքով, գնորտչման հիման վրա, կախված արժեթղթերի իրացվելիության և որակի մակարդակից: Գրավի գումարը պետք է գերազանցի ոչ պակաս, քան 1,5 անգամ վարկատուի գրավով ապահովված պարտավորության արժեքը: Որպես գրավ ընդունված գույքը պետք է ապահովագրված լինի վարկառուի կողմից:

Գրավ հանձնված առարկաները պետք է մանրամասն նկարագրված լինեն, մատնանշելով դրանց ֆիզիկական առանձնահատկությունները (գույնը, չափը, քանակը, ապրանքանիշը, արտադրող երկիրը, պատրաստման ժամկետը, քաշը, ծավալը, մաշվածության աստիճանը և այլն): Քանի որ գրավի բռնագանձումն իրականացվում է դատարանի որոշմամբ, ինչը ժամանակ է պահանջում, վարկավորման աշխատակիցը բանկի մյուս ստորաբաժանումների հետ միասին պետք է միջոցներ ձեռնարկի՝ կնքելով պայմանագիր բանկի կամ կողմնակի կազմակերպության հետ գրավադրված գույքը փոխանցելու վերաբերյալ՝ դրա իրացման կամ պարտավորության մարման նպատակով:

Արտարժույթով վարկի ապահովման դեպքում հաշվի է առնվում հետևյալը. եթե արտարժույթը տրամադրում է վարկառուն, ապա կազմվում է գրավի պայմանագիր, իսկ եթե արտարժույթը տրամադրում է երրորդ կողմը՝ կազմվում է երաշխավորության պայմանագիր: Բոլոր դեպքերում արտարժույթը պետք է գտնվի բանկի հաշվում:

Վարկը կարող է տրամադրվել երրորդ իրավաբանական անձի երաշխավորությամբ, որի ֆինանսական կայունությունը կասկածներ չի առաջացնում: Երաշխավորողի վճարունակությունը և իրավական կարգավիճակը պետք է ուսումնասիրվեն վարկառուի այլ փաստաթղթերի հետ միասին բանկի համապատասխան ստորաբաժանման կողմից:

Երաշխավորագիրը կազմվում է վարկատուի ու երաշխավորողի ստորագրությամբ և տրամադրում է իր կողմից ստորագրված փաստաթուղթը: Վերջինիս դեպքում բանկը հայտնում է երաշխավորողին այն մասին, որ տրամադրված վարկի ապահովման երաշխավորագիրը ընդունված է: Երաշխավորագրից պետք է հետևի, թե որ պարտավորության համար է տրված այն, (վարկատուի անվանումը) և ում համար (պարտապանի վարկառուի անվանումը): Վարկի ապահովման երաշխավորագրի մասին նշվում է վարկավորման պայմանագրի տեքստում:

Ապահովագրական վկայականները ընդունվում են վարկի ապահովման նպատակով միայն բարի համբավ ունեցող ապահովագրական ընկերություններից, այդ իսկ պատճառով այդ ընկերությունների հիմնադիր և հաշվապահական փաստաթղթերը պետք է ստուգվեն բանկի համապատասխան բաժանմունքի կողմից: Վարկի չմարման ռիսկի ապահովագրումը կարող է մշակվել նաև եռակողմյան պայմանագրով, որտեղ բանկը կողմերից մեկն է, որի օգտին վճարվում է ապահովագրական գումարը:

Վարկերի օգտագործման կարգը իրականացվում է կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված հրահանգների համաձայն:

Վարկավորման պայմանագիրը ստորագրելուց հետո բանկը վարկառուի անունով բացում է առանձին փոխատվական հաշիվ: Այդ հաշվով դրամի փոխանցման պահից հաշվարկվում է փոխատվության ժամկետը: Տրամադրված վարկի հաշվին միջոցների բացթողումն իրականացվում է.

- Վարկատուի հաշվարկային հաշվից, միաժամանակ ամբողջ գումարի փոխանցման ձևով:
- Բանկի հետ համաձայնեցված գումարների մաս-մաս փոխանցման ձևով սահմանված վարկավորման լիմիտների (սահմանաչափերի), վարկառուի հաշվարկային հաշվին կամ նրա կողմից նշված հաշիվներին:

- Փոխատվական հաշվից, սահմանված չափասահմաններում, վարկառուի կամ նրա մատակարարների փաստաթղթերի վճարմամբ:

Տրամադրվող վարկի հաշվին միջոցների տրամադրման ձևերը և ժամկետները կանխորոշվում են վարկավորման պայմանագրում:

Բաց վարկային գծի հաշվին դրամական միջոցների ստացման համար վարկառուն բանկին ներկայացնում է նամակ-դիմում՝ մինչև փոխատվական հաշվին գումարի փոխանցման ժամկետը:

Անհարժեշտ ենք համարում նշել, որ արդեն վերևում մանրամասն վերլուծեցինք տրամադրվող վարկի տոկոսադրույքի որոշման տեսական և մեթոդաբանական հիմնախնդիրները: Այստեղ հիշատակենք նաև, որ տրամադրվող վարկի տոկոսադրույքները սահմանվում են ընթացիկ վարկավորման շուկայի իրավիճակների հիման վրա և շերտավորվում են՝ կախված վարկավորման ժամկետների, ռիսկերի աստիճանի, ինչպես նաև բանկի միջոցների ներգրավման հնարավորությունից: Գործնականում բանկը կիրառում է հաստատագրված տոկոսադրույքներ, որոնց մակարդակը և վճարման պայմանները համաձայնեցվում են վարկավորման պայմանագրում:

Տրամադրվող վարկի տոկոսադրույքը կարող է փոփոխվել վարկավորման գործընթացում՝ կախված Վարկային շուկայում պայմանների փոփոխման հետ: Տոկոսադրույքի փոփոխման որոշումն արտացոլվում է վարկավորման պայմանագրին կից լրացուցիչ համաձայնագրում, որտեղ պետք է նշված լինեն տոկոսադրույքի ներդրման ժամկետը և մեծությունը: Միակողմանի կերպով տոկոսադրույքը կարող է ավելացվել բանկի կողմից, ինչի վերաբերյալ պայմանագրում պետք է նախապայման դրվի վարկառուի կոնկրետ պարտավորությունների չկատարման դեպքում: Նոր տոկոսադրույքը կիրառվում է վարկառուի

կողմից պարտավորությունների խախտման պահից:

Վարկի օգտագործման կարևոր փուլերից մեկը վարկի մարումն է: Վերջնաժամկետը, վարկի գծով պարտավորության մարման նպատակով միջոցների փոխանցումն է բանկի թղթակցային հաշվին: Վարկի պարտավորության մարումը իրականացվում է վարկառուի կողմից պայմանագրի պայմանների համաձայն, կողմերի համաձայնությամբ: Վարկառուն վարկային պայմանագրում սահմանված ժամկետներով տրված գումարների չափով ձևակերպում է ժամկետային պարտավորություններ: Վարկառուի խնդրանքով վարկի մարման ժամկետի հետաձգման հարցի լուծումն իրականացվում է վարկը ժամկետին չվերադարձնելու պատճառները պարզելուց հետո, իսկ երբ վարկառուն չի ձեռնարկում գործուն միջոցառումներ պարտքային պարտավորությունները կատարելու համար, վարկը համարվում է ժամկետանց:

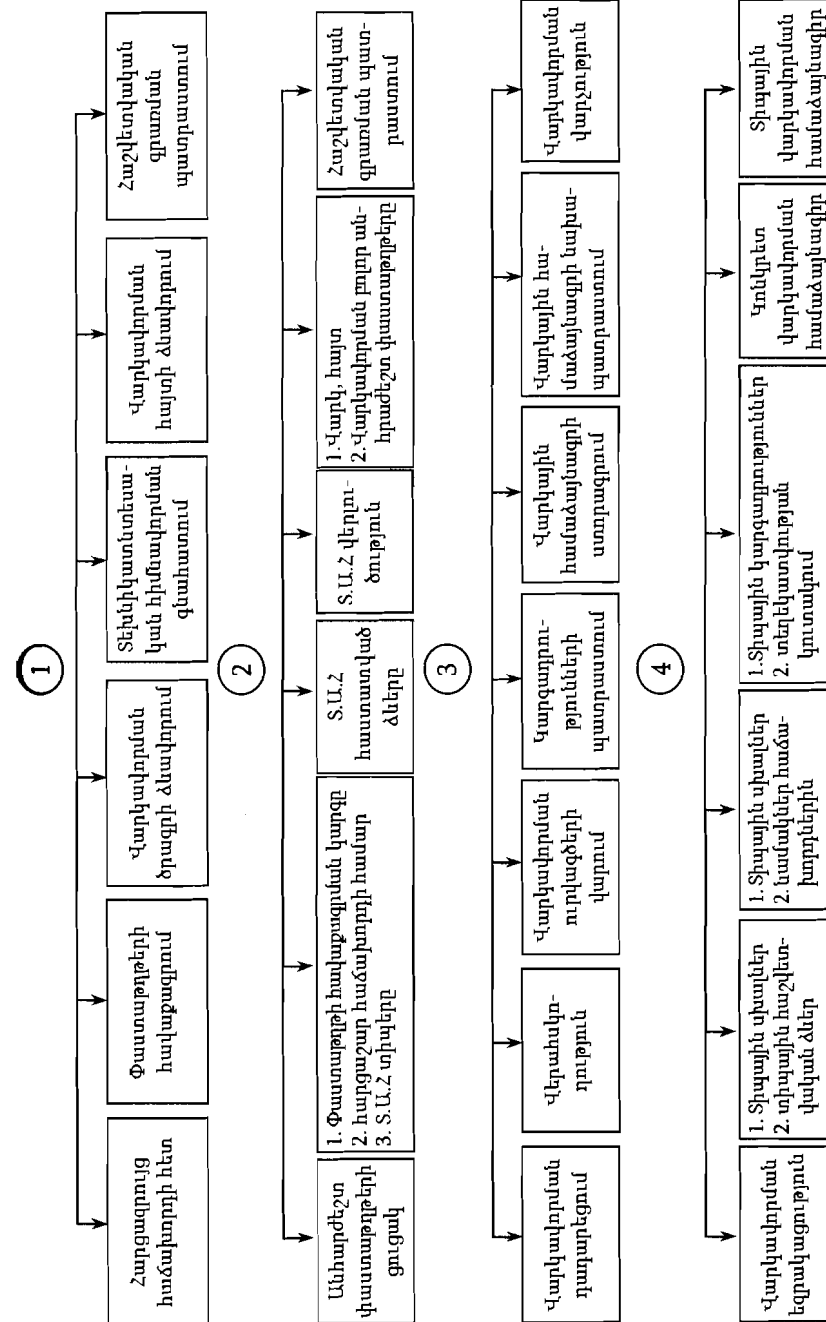
Վարկավորման ընթացքում բանկն իրականացնում է վարկերի օգտագործման և վարկառուի ֆինանսական դրության վերահսկողություն: Վերջինս իրականացնելու համար բանկն օգտագործում է վարկային պայմանագրով նախատեսված իր պարտավորությունները: Բանկը վարկառուից պահանջում է վարկի օգտագործման ուղղությունը (նպատակը) հաստատող բոլոր անհրաժեշտ հաշվապահական հաշվառման սկզբնական փաստաթղթերը: Վարկառուի ֆինանսատնտեսական գործունեության ուսումնասիրման և վերլուծությունների կատարման նպատակով բանկը գործուղում է համապատասխան ստորաբաժանման մասնագետներ:

Վարկատուի կողմից վարկավորման պայմանագրի պայմանների խախտման, վարկավորման ռիսկը գերազանցող լրացուցիչ պարտավորությունների հանդես գալու դեպքում բանկին իրավունք է վերապահված:

- պահանջել վարկավորման պայմանագրի պայմանների փոփոխում,
- սահմանափակել կամ լրիվ դադարեցնել վարկի հետագա տրամադրումը,
- չմարված կամ ժամկետանց պարտավորությունների առաջացման դեպքում վարկատուից պահանջել համապատասխան գումարները, կամ իրականացնել ոչ ակցեպտային (հոծարագրային) դուրս գրում վարկառուի (կամ երաշխավորողի) հաշվից:

Վարկառուի կողմից վարկավորման պայմանագրի պայմանների խախտման պատճառով վարկի գումարի վաղաժամկետ բռնագանձման անհրաժեշտության առաջացման դեպքում բանկը սահմանում է փոխատվության գծով պարտավորության մարման ժամկետը, ինչի մասին տեղեկացնում է վարկառուին:

Վարկային գործի իրականացման համար պահանջվող հաջորդականությունը ներկայացվում է ստորև բերվող գծապատկեր 2.5.1-ում:

Գծապատկեր 2.5.1. Վարկային գործընթացի իրականացման հաջորդականությունը:

2.6. Հայաստանում վարկային միջոցների արդյունավետության բարձրացման նպատակով գյուղական կոոպերատիվների անհրաժեշտությունը

Հայաստանի Հանրապետությունում բարեփոխումներն առաջ բերեցին բազմաթիվ խնդիրներ, քանի որ գյուղատնտեսության և մարքեթինգի համակարգերը հարմարեցված էին խոշոր գյուղատնտեսական կազմակերպությունների չափանիշներին: Հողերի սեփականաշնորհումից հետո ձևավորված գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը խոչընդոտ հանդիսացան ոլորտի արդյունավետության բարձրացման գործում: Չնայած գյուղատնտեսության աճի տեմպերն անցած տարիների ընթացքում զգալիորեն տատանվել են, սակայն այնուհանդերձ, տվյալ ոլորտը պահպանել է իր առանցքային նշանակությունը՝ զբաղվածության, գյուղական բնակչության եկամուտների, ինչպես նաև տեղական սննդամթերքների մատակարարման մասով:

Հայաստանում գյուղատնտեսության խոշոր տնտեսական ոլորտում վարվող տնտեսական քաղաքականության կարևոր պայմաններից է կոոպերացիայի խթանումը: Վերջինիս մասին են վկայում գյուղատնտեսական ոլորտում պետական քաղաքականության հիմքում դրված մի շարք ուղենիշային նշանակություն ունեցող ծրագրային փաստաթղթերը: Դրանցից են՝ ՀՀ կառավարության ծրագրում գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը, 2012թ. ՀՀ կառավարության և 2014-2024թթ. գործունեության ծրագրերը:

ՀՀ կառավարության 2015թ. գերակա խնդիրների շարքում առանձնանում է գյուղական համայնքներում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների ձևավորման շարունակական ապահովումը:

ՀՀ գյուղատնտեսությունը, հանդիսանալով երկրի ազգային

տնտեսության առանցքի բաղկացուցիչ մասը, պետք է զարգանա նրա ինտենսիվության աստիճանի բարձրացման, մասնագիտացման, տեղաբաշխման ու կառուցվածքային շարունակություն ունեցող բարեփոխումների ճանապարհով:

Շուկայական հարաբերությունների զարգացման ներկա պայմաններում հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացումը հիմնականում կարող է ընթանալ կոոպերացիայի ընդլայնմամբ, որն ինտեգրացված համակարգում միավորում է գյուղատնտեսական տարբեր ապրանքարտադրողներին՝ հորիզոնական և ուղղահայաց սկզբունքով: Շուկայի պայմաններում կոոպերացիան կարող է կոորդինացնել տարբեր գործառնություններ, ինչպես գյուղատնտեսական արտադրանքի, այնպես էլ ագրոսպասարկման ոլորտում:

Գյուղատնտեսական արտադրական կոոպերատիվը միավորում է գյուղատնտեսական մթերք արտադրողներին՝ հողի մշակության և տեխնիկայի համատեղ օգտագործման միջոցով գյուղատնտեսական արտադրություն կազմակերպելու միջոցով:

Կոոպերատիվների զարգացման նկատմամբ տնտեսական քաղաքականությունը պետք է փոխլրացվի այնպիսի գործիքներով, ինչպիսիք են՝ պետական գնումներ կատարելիս կոոպերատիվներին տրվող արտոնությունները, կոոպերատիվների զարգացման խրախուսանքները, տեխնիկայի գնման համար զեղչերը, կոնկրետ մշակաբույսերի արտադրությունը, օժանդակությունն ապրանքների վաճառքի և մարքեթինգի հարցում, միջոցներն այդպիսի կոոպերատիվների և պետության միջև մասնավոր պետություն - գործընկերություն հաստատելու համար:

Գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության, մշակման և իրացման նկատմամբ պահանջներն անընդհատ փոփոխվում են, բարձրանում է սպառողական պահանջարկը, նվազում է ռեսուրսների օգտագործման արտադրողականությունը, որոնք ավելի են բարձրացնում մենատնտես գյուղացիների գործու-

նեության բնագավառը: Նման իրավիճակում անհատ գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացիան ի վիճակի է միավորելու ռեսուրսները և միջոցները սոցիալ-տնտեսական խնդիրներն արդյունավետ լուծելու նպատակով՝ միաժամանակ ապահովելով իրենց անկախությունը և որոշումների կայացման ազատությունը:

Տնտեսվարման արդի պայմաններում, երբ գյուղացիական տնտեսությունները մասնատված են փոքր տնտեսությունների իրենց մանր հողակտորներով, նվազ ֆինանսական ռեսուրսներով և ներուժով, ապրանքայնության ցածր մակարդակով, օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջանում միավորելու դրանց հնարավորություններն արտադրության հետագա արդյունավետության բարձրացման նպատակով:

Դրա համար պետք է ապահովել գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացում՝ կոոպերատիվների ստեղծման ճանապարհով, քանի որ ներկայիս հողամասերի փոքր չափերի պայմաններում հնարավոր չէ ապրանքային արտադրությունը կազմակերպել ժամանակակից մեթոդներով:

Գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրության, մշակման և իրացման նկատմամբ պահանջներն անընդհատ փոփոխվելով ավելի հրատապ է դառնում, որպեսզի կոոպերացիան դառնա այդ պահանջների կատարման արդյունավետ միջոցներից մեկը:

Անհատ գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացիան ի վիճակի է միավորելու նրանց միջոցները՝ իրենց խնդիրները արդյունավետ լուծելու նպատակով: Նրանք կարող են կոոպերացվել ապրանքային արտադրության, իրացման, նյութատեխնիկական մատակարարման և նույնիսկ գյուղատնտեսական տեխնիկայի լիզինգի ապահովման բնագավառում, միևնույն ժամանակ պահպանելով իրենց անկախությունը և որոշումների կայացման ազատությունը:

Վերջին տասնամյակում օտարերկրյա պետությունների ագրարային ոլորտների տնտեսական աճի վերլուծությունը վկայում է, որ այն ձեռք է բերվել հիմնականում ներդրումային ակտիվության շնորհիվ:

Շուկայական տնտեսվարման հարաբերություններին հաջողությամբ անցնելու գործում կարևոր տեղ է հատկացվում արտաքին ֆինանսական ռեսուրսներին, այդ թվում նաև մասնավոր ներդրումների ներգրավման և դրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացմանը:

Հայաստանի ագրոպարենային ոլորտի զարգացման համար ֆինանսատեխնիկական աջակցություն է ցուցաբերվել վարկային, մարքեթինգային, գիտասփյուռ կրթական, կիրառական և ուսուցողական ծրագրերի միջոցով: Այդ ծրագրերը նպաստել են նաև կոոպերացիայի զարգացմանը:

Ներկայումս հանրապետությունում գործում են 220 և ավելի գյուղատնտեսական կոոպերատիվներ, որոնց գերակշռող մասը սպառողական կոոպերատիվներն են: Այս կոոպերատիվների կազմակերպմանն ու զարգացմանը մեծ խթան հանդիսացավ «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության ծրագիրը»²²:

Ծրագրի հիմնական նպատակներն են բարելավել արտավայրերի և անասնապահության համակարգերի արտադրողականությունն ու կայունությունը:

Այս ծրագրի գործողության ժամկետներն են 2011-2016թթ.: ՀԳՌԿԱՄ-ի առաջին ծրագրով հանրապետության 6 մարզերում ստեղծվել են շուրջ 61 արոտօգտագործողների սպառողական կոոպերատիվներ: Երկրորդ ծրագրով, որը ներառում է հանրապետության 8 մարզերը, 2015թ. արդեն ստեղծվել են 30 արոտօգ-

²² www.minagro.am

տագործողների սպառողական կոռպերատիվներ: Այդ կոռպերատիվներին մատակարարվել է 550 միավոր գյուղատեխնիկա, այդ թվում 124 անիվավոր տրակտոր:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ վերջին տարիների ընթացքում ծրագրի իրականացման շնորհիվ գրանցվել է անասնապահական մթերքների աճ: 2014թ. իրացված միսը կենդանի քաշով 2012թ. համեմատությամբ աճել է 25.3%-ով, արտադրված կաթը ավելացել է 13.3%-ով: Հիմնականում աճը գրանցվել է ՀԳՌԿՄ ծրագիրը իրականացված մարզերում²³:

Տեղեկատվական և խորհրդատվական աջակցության շրջանակներում ձևավորվող կոռպերատիվներին տրամադրել օրենքներում կատարվող փոփոխությունները՝ արտաքին տնտեսական գործունեության իրականացման, նորարարությունների և տեխնոլոգիաների ներդրման, գործընկերների և ֆինանսական միջոցների ներգրավման, գործարար և ներդրումային ծրագրերի մշակման գործում:

Շուկայական զարգացած տնտեսություն ունեցող երկրներում մեծ դերակատարություն ունի մարքեթինգային գործունեությունը: Յուրաքանչյուր կազմակերպության մեջ մարքեթինգի կառավարման գործընթացում առանցքը շուկայի ուսումնասիրությունն է, որի արդյունքների հիման վրա էլ կազմակերպվում է նոր արտադրանքի նախագծումը, արտադրությունը, գների սահմանումը, ապրանքի շարժը, գովազդը և վաճառահաճման գործընթացը:

Մարքեթինգով տնտեսական գործունեության կառավարումը կատարվելու է հավաստի տեղեկությունների վրա, քանի որ շուկայական իրավիճակները շարժուն են և անընդհատ ենթակա են փոփոխման:

Այդպիսով, կազմակերպության համար սպառողական ապրանքների շուկայում գործելու, արտաքին շուկա ներթափանցելու հզոր տնտեսական լծակ է մարքեթինգը:

«Գործընկերության՝ հանուն գյուղական համայնքների բարգավաճման» (USAIDPHP) հնգամյա ծրագիրը Հայաստանում մեկնարկել է 2013թ. օգոստոսից՝ ԱՄՆ-ի միջազգային զարգացման գործակալության ֆինանսավորմամբ: Գլխավոր նպատակներն են հզորացնել գյուղական համայնքները տնտեսական զարգացման հեռանկարով՝ օգնելով նրանց բացահայտելու տնտեսական արժեքների ստեղծման հնարավորությունները՝ հիմնված նրանց մրցակցային առավելությունների վրա, նպաստել վարկային և ֆինանսական միջոցների հասանելիությանը՝ գյուղական համայնքների համար, օժանդակել համայնքային ենթակառուցվածքային արդիականացմանը, համայնքներին զինել շրջակա միջավայրը պաշտպանելու համար անհրաժեշտ գիտելիքներով և հմտություններով:

Ագրոբիզնեսի և գյուղի զարգացման կենտրոն (CARD) հիմնադրամը ԱՄՆԱԶԳ ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Գործընկերություն՝ հանուն գյուղական համայնքների բարգավաճման (USAID)PRP» ծրագրի շրջանակներում Արմավիրի մարզի Նորապատ և Արարատի մարզի Փոքր Վեղի համայնքներում բացել է «Գյուղատնտեսական ծառայությունների և սպասարկման կենտրոններ»:

Այս կենտրոնները տարածաշրջանների գյուղական համայնքներին տրամադրելու են ծառայությունների ամբողջական փաթեթներ, և կապեր են ստեղծելու միջազգային կազմակերպությունների հետ, որոնք տրամադրում են գյուղատնտեսական պարագաներ, սարքավորումներ և տեղեկատվություն այգեգործության կառավարման զարգացման նոր տեխնոլոգիաների մասին: Այս կենտրոնները էական դեր են խաղալու շուկայական կապերի հաստատման և ֆերմերների ու Հայաստանի ՓՄՁ-

²³ www.minagro.am

ների համար ֆինանսական ռեսուրսների հասանելիության յուրացման գործում:

Հաշվի առնելով այս կենտրոնների նշանակությունը գյուղատնտեսության արդյունավետության զարգացման գործում, նախատեսվում է նմանատիպ կենտրոններ բացել Կոտայքի և Արագածոտնի մարզերում:

Ուսումնասիրությունները միաժամանակ ցույց են տալիս, որ կոռպերացիան հանդիսանում է ժամանակակից շուկայական տնտեսվարման արդյունավետ միջոցներից մեկը, ուստի տնտեսական բարեփոխումների համակարգում կարևորագույն դեր է հատկացվում տնտեսվարման կոռպերատիվի ձևին: Ուստի վերջինիս նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է կոռպերատիվների զարգացմանն ուղղված մարքեթինգային, վարկային, լիզինգային ու խորհրդատվական և այլ աջակցությունների ընդլայնում: Լայնորեն օգտագործել պետական ռեսուրսները, միջազգային դոնոր կազմակերպությունների դրամաշնորհները գյուղատնտեսական ենթակառուցվածքների պահպանման ու նորացման համար, իսկ փոխառու միջոցներն էլ կնպաստեն՝ գյուղացիական տնտեսություններին, կոռպերատիվներին տրվելիք վարկային և այլ տիպի ֆինանսավորման ավելացմանը:

Աղյուսակ 2.6.1-ի տվյալները ցույց են տալիս, որ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը հանրապետության ՀՆԱ-ի մեջ 2014թ.-ին 2010թ. համեմատությամբ 17%-ից հասել է մոտ 20%-ի, գյուղատնտեսության վարկավորումը 2014թ.-ին 2010թ. համեմատությամբ ավելացել է 2.6 անգամ, իսկ համախառն արտադրանքը աճել է 1.8 անգամ: Նշանակում է վարկավորման գումարների ավելացումը նպաստել է համախառն արտադրանքի ավելացմանը: Ձեռնարկությունների վարկային ֆինանսավորման կարևորությունը կայանում է նրանում, որ Հայաստանում, ինչպես անցումային տնտեսության պայմաններում գտնվող ցանկացած պետությունում, բացակայում է նոր

ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ նախնական կապիտալը, ուստի անհրաժեշտ է նրանց տրամադրել մատչելի պայմաններով՝ երկարաժամկետ և ցածր տոկոսադրույքով վարկեր, առաջիկա 5 տարիներին ազատել հարկերից:

Աղյուսակ 2.6.1

**Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի աճը
ըստ տարիների (2010-2014թթ.)**

	2010	2011	2012	2013	2014
Ընդ. համախառն ներքին արդյունք մլդ. դրամ	3460202.7	3777945.0	4000722	4272894.6	4528873.1
որից գյուղատնտեսությունում	588205	767880.6	763940.7	826291.8	894057.0
գյուղատնտեսության ՀՆԱ-ի մեջ	17.0	20.3	19.1	19.3	19.6
գյուղատնտ. վարկավորում մլն. դրամ	52365	73440	91890	103222	139900
գյուղատնտ. վարկավորում ՀՆԱ հարաբերակցություն	8.9	9.6	12.0	12.5	15.6

ԱԾՎ սոցիալ-տնտեսական զարգացումը 2010-2014թթ.,
ՀՀ կենտրոնական բանկ

2.7. Ագրարային ոլորտում վարկի օգտագործման արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանական մոտեցումները

Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսությունը առաջատար ոլորտներից մեկն է և իր էությամբ կարևոր նշանակություն ունի երկրում պարենային անվտանգության ապահովման գործում, քանի որ դրանում ստեղծված արդյունքն է կարգավորում սննդամթերքի գները՝ դրանով իսկ ազդելով բնակչության կենսամակարդակի վրա:

Ներկայումս գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագրի իրականացման նպատակն է գյուղական համայնքներում գյուղատնտեսության համար առաջնահերթ համարվող ոլորտներում զբաղված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքի մասնակի սուբսիդավորման միջոցով վարկավորման մատչելիության մակարդակի բարձրացումը: Ծրագրի իրականացման հիմքն է ՀՀ կառավարության 31.03.2011թ. թիվ 349-Ն որոշմամբ հաստատված «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» կարգը, որով նախատեսվել է սուբսիդավորել գյուղացիական տնտեսությունների տրամադրված վարկերի տոկոսադրույքները 4-6 տոկոսի չափով: Ծրագրի իրականացման արդյունքում պետք է ապահովվի գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների կարողությունների ընդլայնումը, զարնան գյուղատնտեսական աշխատանքների իրականացումը, բերքահավաքի, աշնանացանի, արտադրանքի պահպանման համար, գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի, հատկապես վարելահողերի օգտագործման մակարդակի բարձրացումը, ինչպես նաև բարենպաստ պայմաններ ստեղծելով անասնապահության զարգացման հա-

մար: Ծրագրի իրականացման համար 2014 թվականին նախատեսվում է հատկացնել 872,5 մլն դրամ, իսկ 2015-2016 թվականներին յուրաքանչյուր տարի՝ 872,0 մլն դրամ:

Այժմ ներկայացնենք գյուղատնտեսության ոլորտում արտաքին աղբյուրներից ստացվող նպատակային վարկային և դրամաշնորհային միջոցներով իրականացվող ծրագրերը, այդ թվում՝

Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության ծրագիր, որի տևողությունը ներառյալ 2016 թվականն է: Ծրագրի նպատակն է աջակցել անասնապահական ուղղվածություն ունեցող համայնքներին արտօգտագործման (անասնապահական) առավել մրցունակ և կայուն համակարգերի ստեղծման հարցում: Ըստ բաղադրիչների նախատեսվում է իրականացնել հետևյալ աշխատանքները՝

- ա) համայնքների արտաովայրերի (անասնապահության կառավարման համակարգ) համար նախատեսվում է նախնական ընտրված համայնքների դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացում,
- բ) գյուղատնտեսությանն աջակցող ծառայությունների հզորացում-գյուղմթերքների արտադրողականության բարձրացում և կենդանիների առողջության ապահովման ծառայություններ, ուսուցումների կազմակերպում, ԳԱՄԿ-ների (գյուղատնտեսական աջակցության մարզային կենտրոն) և ԳԱՀԿ-ների (գյուղատնտեսական աջակցության հանրապետական կենտրոն) տեխնիկական աջակցություն,
- գ) մրցակցային դրամաշնորհների ծրագիր-գյուղմթերքի որակի բարձրացում, իրացման խնդրի լուծում, կոռպերացիայի ստեղծում, ՀՀ մարզերում նոր արտադրանքների և նոր տեխնոլոգիաների ներդրում: Ծրագրով նախատեսված աշխատանքների իրականացման նպատակով 2015-2016թթ.

ծրագրված են համապատասխան ֆինանսական միջոցներ՝ 2015 թվականին՝ 1,365,817.2 հազ. դրամ և 2016 թվականին՝ 382,006.2 հազ. դրամ:

Համաշխարհային բանկի աջակցությամբ իրականացվող Մենդի անվտանգության կարողությունների զարգացման դրամաշնորհային ծրագրի (ծրագրի տևողությունը՝ 2013-2015թթ.): Ծրագրի նպատակն էր ապահովել սենդի անվտանգության ինստիտուցիոնալ և տեխնիկական կարողությունների զարգացումը, այդ թվում՝ առկա փաստաթղթերի բազայի գույքագրումը, վերագնահատումը և նորերի մշակումը, տվյալների շտեմարանի ձևավորումը և արդյունավետ կառավարումը: Ծրագրով նախատեսված աշխատանքների իրականացման նպատակով 2014-2015թթ. ծրագրված էին համապատասխան ֆինանսական միջոցներ՝ 2014 թվականին՝ 78,426.7 հազ. դրամ, 2015 թվականին՝ 21,253.2 հազ. դրամ²⁴:

Պետք է նշել, որ շատ դեպքերում գյուղատնտեսության մեջ տրամադրված վարկերի օգտագործման տնտեսական արդյունավետության գնահատման առումով հաշվարկներ չեն կատարվում, և նմանատիպ հաշվարկները բանկերն իրականացնում են միայն այն ժամանակ, երբ տրված վարկերի դիմաց որպես գրավ դրված է լինում արագ իրացվելիություն ունեցող օբյեկտ: Ըստ էության այդ խնդիրը պետք է անհանգստացնե՞ր վարկ վերցնող տնտեսավարող սուբյեկտներին կամ ֆիզիկական անձանց: Սակայն նոր սեփականատերերը, շուկայավարության մեջ փորձ չունենալով, երկար տարիներ անուշադրության են մատնել այս կարևոր հիմնախնդիրը, մինչդեռ այժմ, երբ շուկայական հարաբերություններն արդեն ընդլայնվում են, և գյուղատնտե-

սության բնագավառի գործարանները ձեռք են բերում շուկայի կանոնների վերաբերյալ գիտելիքներ ու փորձ, արդեն այս ոլորտում առաջընթաց է տեղի ունենում, թեև բացթողումներն այդ գործընթացում տակավին հաղթահարված չեն: Գյուղատնտեսության մեջ վարկերի օգտագործման նպատակով նախատեսված միջոցառումներ անց կացվում ՀՀ առանց նրանց արդյունավետության նախնական վերլուծման: Գյուղատնտեսության մեջ վարկերի կիրառումն անհրաժեշտ է մթերքների արտադրությունն ընդլայնելու համար, որը ձեռք է բերվում հիմնական միջոցների վերարտադրությամբ, և որը նպաստում է բանվորների տեխնիկապես զինել ամենից ավելի կատարելագործված տեխնոլոգիաներով ու արտադրության միջոցներով: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ գյուղատնտեսության մեջ վարկերի ներդրման ժամանակ հաճախակի օգտագործվում են արտադրության այնպիսի կատարելագործված միջոցներ, որոնց արմատավորումը բարձրացնում է աշխատանքի արտադրողականության մակարդակը, և միաժամանակ առավելագույն չափով արմատավորում է նոր, ավելի արտադրողական տեխնիկա: Այլ պարագաներում վարկառուն չի կարող վերադարձնել վարկը և «շուկայական խաղի» կանոնների համաձայն կսնանկանա: Արտադրության տեխնիկայի և աշխատանքի ընթացիկ բարեփոխումները հաճախ չեն կարող ապահովել արդյունավետ տնտեսական գործունեություն: Այս ամենը որոշում է գյուղատնտեսության մեջ վարկերի կիրառման դերն աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում և այն մեթոդիկայի կարևոր նշանակությունը, որն ապահովում է վարկային միջոցների հաշվին տեխնիկական, տնտեսական և տեխնոլոգիական միջոցառումների արդյունավետության ճիշտ գնահատումը և արտադրության մեջ կոնկրետ առաջարկությունների արմատավորումը:

Այսօր միջազգային ծրագրերով տրամադրվող վարկային

²⁴ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2016թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր, էջ 346-347:

միջոցներում առանձնացվում է գերմանական KfW բանկից «Փոքր և միջին ձեռնարկությունների զարգացման» (KfW-ՓՄՁ) ծրագիրը, որի շրջանակներում ՀՀ կենտրոնական բանկը ներգրավել է 16.8 մլն եվրո ընդհանուր գումարի թվով 4 վարկ՝ 40 տարի մարման ժամկետով և 10 տարի արտոնյալ ժամկետով: Այս ծրագրի գործարկումից ի վեր, ընդհանուր առմամբ, ֆինանսավորվել է թվով 65.765 ՓՄՁ սուբյեկտ՝ 381.1 մլն եվրո ընդհանուր գումարով, իսկ 30.06.2014 թ. դրությամբ գործող վարկառուների քանակը կազմում է 6.929 հատ, այն էլ 31.9 մլն եվրո վարկային պորտֆելով (տե՛ս աղյուսակ 2.7.1-ը), որի 40 տոկոսը հանդիսանում են սոնտրի, 20 տոկոսը՝ գյուղատնտեսության, 13 տոկոսը՝ արտադրության, 9 տոկոսը՝ ծառայությունների, 3 տոկոսը՝ շինարարության և 15 տոկոսը՝ այլ ոլորտներին տրված վարկերը: Վարկերի զգալի մասը՝ մոտ 35 տոկոսը, տրամադրվել են Երևանում գործող ՓՄՁ-ներին:

Աղյուսակ 2.7.1

Գերմանա-հայկական հիմնադրամի կողմից KfW-ՓՄՁ ծրագրի շրջանակներում տրամադրված վարկերը²⁵

Ընդամենը տրված վարկերի քանակ (սկսած 1999թ.-ից)	65.765
Ընդամենը տրված վարկերի ծավալ, եվրո (սկսած 1999թ.-ից)	381.092.900
Գործող վարկերի քանակ (առ 30.06.2014թ.)	6.929
Գործող վարկերի ծավալ, եվրո (առ 30.06.2014թ.)	31.897.592
Գործող վարկերի ծավալ, ՀՀ դրամ (առ 30.06.2014թ.)	17.740.596.110

Ուստի, այդ առումով, ներկայացնենք վարկային միջոցների օգտագործման արդյունավետության որոշման մեթոդաբանությունը: Վարկառուի տեսակետից առաջին պլանի վրա է մղվում

վարկի օգտագործման միջոցառումների ծախսերի և դրան համահունչ ակնկալվող արդյունքների համեմատական գնահատումը: Այսինքն, վերլուծությունը հիմնականում կենտրոնացվում է նորամուծությունների ծախսային փոխհատուցման ուսումնասիրությունների վրա:

Պետք է նշել, որ համեմատական եղանակը, որպես վարկերի արդյունավետության գնահատման ցուցանիշ, սահմանափակ կիրառություն ունի վերլուծական աշխատանքներում, քանի որ այս դեպքում ոչ միշտ է ապահովվում ցուցանիշների համադրելիությունը, այլապես վարկերի օգտագործման արդյունավետությունը գնահատելիս միջոցառումների ներդրումից ստացվող տնտեսական արդյունքը անհմատ է նվազեցնել վարկի գումարի չափով, կամ ստացված շահույթից հանել միջոցառումների վրա վարկի հաշվից կատարված կապիտալ ներդրումների գումարը: Այստեղ անհրաժեշտ է ի նկատի ունենալ, որ գործ ունենք տնտեսագիտական բնույթի երկու տարբեր ծախսերի հետ, որոնցից մեկը ընթացիկ, իսկ մյուսը՝ միանվագ ծախսերն են: Տնտեսագիտության տեսությունը վաղուց արդեն պարզաբանել է, որ միանվագ և ընթացիկ ծախսերը ոչ թե իրարից են հանվում կամ գումարվում, այլ միայն հարաբերվում են:

Եթե վարկի օգտագործումը կիրառվում է լրացուցիչ կապիտալ ներդրումներ կատարելու նպատակով, ապա նրա արդյունավետությունը պետք է որոշվի կապիտալ ներդրումների ծախսաձածկման ժամկետով:

Այս դեպքում լրացուցիչ կապիտալ ծախսերի (Օկ) ծախսաձածկման ժամկետը որոշվում է հետևյալ բանաձևով՝

$$\text{Օկ} = \text{Կ}_n + \text{Վ}_n - \text{Հ}_m / U_q \quad (2.7.1)$$

որտեղ՝

Կ_n – ն վարկերի օգտագործման միջոցառումների ներդրման համար կապիտալ ներդրումների գումարն է,

²⁵ Աղբյուրը՝ <http://gaf.am/images/reports/gaf-msme-kfw.pdf>

Վ_ա –ն վարկերի օգտագործման միջոցառումների ներդրման դեպքում եղած օգտագործվող հիմնական արտադրական միջոցների վերականգնման ծախսերը,

Հ_ա –ն վարկերի օգտագործման միջոցառումների ներդրման դեպքում օտարված հիմնական արտադրական միջոցների հաշվեկշռային արժեքն է,

Ս_գ –ն վարկերի օգտագործման միջոցառումների ներդրումից ստացված տնտեսման գումարն է (շահույթը):

Վարկի օգտագործման ներդրումներից ստացվող եկամուտների (շահույթի) հաշվին սեփականատերերը նախատեսում են փոխհատուցել կատարած ծախսերը և ստանալ լրացուցիչ շահույթ: Այն ժամանակահատվածը, որը նախատեսվում է ներդրման ծախսերի փոխհատուցման և շահույթի ստացման համար, կարևոր դեր է խաղում վարկերի օգտագործման արդյունավետության գնահատման գործում: Այսպիսով, ժամանակի գործոնն անհրաժեշտ գնահատման է ենթարկում ներդրումներից ակնկալվող եկամուտների չափերը: Սակայն շուկայական տնտեսվարման պայմաններում փոխատվական բնագավառում ձևավորվող շահույթի չափաբաժինը պարբերաբար փոխվում է և անհրաժեշտություն է առաջանում, ելնելով նման տատանումներից, ճշգրտումներ մտցնել վարկերի օգտագործման արդյունավետության որոշման հաշվարկներում:

Վերջին տարիներին որոշ տնտեսագետներ ՌԴ-ում և Հայաստանի Հանրապետությունում առաջարկում են ներդրումային որոշումներ կայացնելիս օգտագործել գուտ ներկա արժեքի (ԶՆԱ) ցուցանիշը²⁶, որն իրենից ներկայացնում է դրամական արտահոսքի և զեղչված դրամական ներհոսքի տարբերությունը՝

²⁶ Հուլուրյան Ա.Գ., Ինովացիոն ծրագրերի ընտրությունը ագրոբիզնեսում, («Ագրոգիտություն, 11,2000):

ԶՆԱ = Դրամական արտահոսք – զեղչված դրամական ներհոսք:

Զուտ ներկա արժեքի բացասական լինելու դեպքում ներդրումը համարվում է ոչ շահավետ, քանի որ, դրանով պայմանավորված, դրամական արտահոսքը գերազանցում է ընդհանուր զեղչված ներհոսքին: Դրական գուտ ներկա արժեքը վկայում է ներդրման նպատակահարմարության մասին, քանի որ դրամական զեղչված ընդհանուր ներհոսքը գերազանցում է արտահոսքին:

ԶՆԱ-ն, դրամական արտահոսքը և զեղչված դրամական ներհոսքը հաշվարկվում են ելնելով վարկի օգտագործման պահի ու ակնկալվող հետագա արդյունքների ստացման ժամկետների միջև եղած տևողությունից: Օրինակ, այդ ժամանակահատվածը հիմնական արտադրական միջոցների համար հավասար է նրա օգտակար ծառայության ժամկետին:

Զուտ ներկա արժեքի ցուցանիշը մշակված է համընդհանուր օգտագործման համար: Այդ պատճառով որպես այդպիսին, լրիվ չափով չի արտացոլում գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող վարկային միջոցառումների առանձնահատկությունները: Այդ պատճառով առաջարկում ենք գյուղատնտեսության մեջ վարկերի օգտագործման միջոցառումների տնտեսական արդյունավետությունը գնահատել այնպիսի մի ընդհանրացնող ցուցանիշի օգնությամբ, որը կնպաստի գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող նյութատեխնիկական պաշարների, այդ թվում նաև հողի օգտագործման արդյունավետության հաշվարկմանը: Դա հնարավոր է կատարել վարկերի օգտագործման միջոցառումների իրականացումից հետո, հետևյալ բանաձևով, համապատասխան հաշվարկների միջոցով.

$$S_{\Sigma} = \Delta_{\Sigma} + V_{\Sigma} + \Delta U + (U_{\Sigma} + L_{\Sigma} + G_{\Sigma}) - V_{\Sigma} + U_{\Sigma} \quad (2.7.2.)$$

որտեղ՝

S_Σ –ն արտադրամիջոցների, այդ թվում հողի օգտագործման տնտեսական արդյունավետության գործակիցն է

Զ-ն իրացված արտադրանքից և մատուցված ծառայությունից ստացված գուտ եկամուտն է,
Վ-ն վճարված հարկերի գումարն է,
ΔԱ-ն վճարված աշխատավարձի մակարդակների տարբերությունը մինչև ներդրումը և ներդրումից հետո,
Մ-ն հիմնական արտադրական միջոցների մնացորդային արժեքն է,
Ը-ն միջին տարեկան շրջանառու միջոցների արժեքն է,
Գ-ն հողի դրամական գնահատման տարբերությունը մինչև միջոցառման ներդրումը և ներդրումից հետո,
Վ-ն տրամադրված վարկի տոկոսադրույքն է,
Ա-ն տարեկան ամորտիզացիոն մասհանումների գումարն է:
 Եթե արտադրամիջոցների, այդ թվում հողի օգտագործման տնտեսական արդյունավետության գործակիցը վարկերի օգտագործման միջոցառումների ներդրումից հետո մեծ է կամ նույնիսկ հավասար է 1-ի, ապա կնշանակի, որ վարկի օգտագործումը համարվում է արդյունավետ:
 Այսպիսով, գյուղատնտեսության մեջ վարկերի օգտագործման միջոցառումների տնտեսական արդյունավետության գնահատման մեր կողմից առաջարկված ընդհանրացնող ցուցանիշի օգնությամբ հնարավոր է դառնում ընկալելու արդյունավետությունը բնութագրող բոլոր գործոնների ազդեցությունը գյուղատնտեսական արտադրանքի ստացման արդյունքների վրա:
 Այժմ դիտարկենք ներդրումների գծով փոխհատուցման ժամկետը (**Նփժ**), որը որոշվում է այն ժամանակահատվածի համար, որն ընդգրկում է ներդրումային նախագծերի գործունեությունը սկզբից մինչև այն պահը, երբ նախագծի իրականացման հասույթի կումուլյատիվ չափը, այսինքն աճման արդյունքը նախորդ ժամանակահատվածի ու ամորտիզացիոն հատկացումների նկատմամբ կփոխհատուցեն նախագծի նախնական ներդրումների ծախսերը: Ինչքան փոքր է ներդրումների փոխհատուցման

ժամանակահատվածը, այնքանով էլ նախագիծը արդյունավետ է²⁷:
 Ներդրումների փոխհատուցման ժամկետի հաշվարկման ալգորիթմը կախված է ներդրումների կանխատեսման եկամուտների հավասարաչափ բաշխումից: Եթե եկամուտը հավասարաչափ է բաշխված, ապա փոխհատուցման ժամկետը որոշվում է միանվագ ծախսերը բաժանելով տարվա եկամուտի մեծության վրա: Եթե ստացվում է տասնորդական թիվ, ապա դա կլորացվում է դեպի ավելացում մինչև ամբողջ թիվը: Ասվածը ներկայացնենք բանաձևի տեսքով.

$$\text{Նփժ} = \text{Ն} : (\text{Շ} + \text{Ա}) \quad (2.7.3)$$

որտեղ՝

Շ - իրացումից հետո ստացած մաքուր շահույթն է,

Ն - ներդրումներ,

Ա - ամորտիզացիոն հատկացումներ:

Եթե շահույթը դինամիկայում անհավասար է բաշխված, ապա փոխհատուցման ժամկետը հաշվարկվում է տարիների քանակի ուղիղ հաշվարկով, որի ժամանակաշրջանում ներդրումները կմարվեն կումուլյատիվ եկամուտի միջոցով, այսինքն, յուրաքանչյուր մուտքը **Մ** պետք է ապահովված լինի հետևյալ պայմանի իրացվելիությունից հետո.

$$\text{Մ} = (\text{Շտ} + \text{Ա}) > \text{Ն} \quad (2.7.4.)$$

որտեղ՝

Շ-ն շահույթն է, որը ստացվել է նախագծի իրացվելիությունից հետո **տ** – տարում:

Փոխհատուցելիության մոդելը շատ պարզ է, հեշտ ընկալվող և թույլ է տալիս խուսափել բարձր աստիճան ռիսկից, եթե հանկարծ հրաժարվեն փոխհատուցման երկար ժամանակով տրա-

²⁷ Санду И.С. Проблемные вопросы инвестиционного развития АПК. М.ФГОУ РосАКО, АПК. 2005. 120с.

մադրված ներդրումներից: Սակայն դա հաշվի չի առնում փողի արժեքի փոփոխությանը տրված ժամանակահատվածում: Այդ թերությունը վերացվող է, եթե հնարավոր լինի օգտվել փողային հոսքերի դիսկանտավորումից:

Շուկայական պայմաններում նորամուծությունը կապված է շոշափելի ռիսկի հետ, ու այդ ռիսկը այնքանով է մեծ, որքանով երկար է ներդրումների փոխհատվելիության ժամկետը: Այդ ժամանակում էականորեն կարող են փոխվեն շուկայի ու գների կոնյուկտուրան (իրավիճակը): Այդ մոտեցումը արդիական է այն ճյուղերի համար, որտեղ բարձր են գիտատեխնիկական զարգացման տեմպերն, ու նոր տեխնոլոգիաների հայտնվելը կարող է շատ արագ գնազրկել նախկին ներդրումները:

Այժմ հաշվարկենք ներդրումային շահութաբերության ինդեքսը (շահույթի միջին նորման ներդրումների վերաբերյալ)՝ **Շի**, որը թույլ կտա գնահատել նախագծի շահութաբերության աստիճանը: Այս որոշվում է որպես մաքուր շահութաբերության գումարի հարաբերությունը ամորտիզացիոն հատկացումների այն ներդրումների նկատմամբ, որոնքը նշված են նախագծում.

$$\text{Շի} = (\text{Ետ} + \text{Ա}) : \text{Ն} \quad (2.7.5)$$

Նորամուծության շահութաբերության ինդեքսը կարող է հաշվառվել նախագծի իրականացման ուրեկ տարվա տվյալների հիման վրա: Այդ հաշվարկները կատարելու համար կարելի է օգտագործել նաև հաշվապահական հաշվարկի տվյալները:

Այս մեթոդում որպես արժանիք հանդես է գալիս նախագծի պարզությունը ու հուսալիությունը, որոնք իրացվում են մի տարվա ընթացքում: Իսկ որպես թերություն հանդես է գալիս այն հանգամանքը, որ հաշվի չեն առնվում փողային միջոցների արժեքի փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում ու ֆոնդերի օգտագործման տևողության ազդեցությունը, որոնք կազմավորվում են երկարատև ներդրման ընթացքում: Ներդրումների շահութաբե-

րության մեթոդը համատեղ կիրառում են փոխհատուցվելիության մեթոդի հետ, ինչը հնարավորություն է տալիս ստանալու ներդրումների արդյունավետության բազմակողմանի գնահատում:

Ելնելով վերանշվածից կարող ենք եզրակացնել, որ ցանկացած նախագծի վերջնական նվաճումը կախված է նորամուծության ու ֆինանսավորման մենեջերի զարգացման մակարդակից: Հարկ է նշել, որ որոշում ընդունելու համար գոյություն չունի միասնական ալգորիթմ: Ամեն կոնկրետ դեպքում կարող են գերակշռել տարբեր չափանիշներ, որոնք տվյալ հոդվածում մենք չենք քննարկել: Սակայն կարող ենք նշել, որ գոյություն ունեն տարբեր մեթոդիկաներ ներդրումային նախագծերի ուսումնասիրության համար, դրանք են. ֆինանսական, ներդրումային ու տեխնիկատնտեսական վերլուծություն, մաթեմատիկավիճակագրական մոդելներ, փորձագիտական գնահատման համակարգ և այլն: Ելնելով դրանից, գալիս ենք այն եզրակացության, որ ներդրումային նախագծերի ուսումնասիրությունն ու ընտրությունը կատարվում է տարբեր մեթոդների ու միջոցների հիման վրա, որը թույլ է տալիս կանխատեսել նորամուծության նախագծերի բոլոր կենսական փուլերի ծախսերը:

ԳԼՈՒԽ 3.

ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

3.1. ՀՀ ագրարային ոլորտի ներդրումային քաղաքականության բնորոշ գծերը

Հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման համար հարկավոր է ներգրավել լրացուցիչ ֆինանսական միջոցներ: Այդ հարցի լուծումը կախված է առաջին հերթին տեղական իշխանություններից, որոնք ապահովում են ներդրումային քաղաքականության մշակումն ու դրա իրականացումը: Ցանկացած մարզի գլխավոր խնդիրը կայանում է մարդկանց ապահովումը էկոլոգիական առողջ, հարմարավետ ապրելակերպով: Այդ նպատակին հասնելու համար, հատկապես պետք է ունենալ գրագետ ներդրումային քաղաքականություն ու դրա կառավարում: Ներդրումային գործունեության ակտիվացման ու մարզի տնտեսական գործընթացների բարելավման համար գոյություն ունեն տարբեր մոտեցումներ: Ներդրումային ռազմավարության գործունեությունը պետք է ուղղված լինի մարզի կայուն աճի ապահովմանն ու սոցիալական և ժողովրդագրական հարցերի լուծմանը: Ուստի մարզերում այդ հարցը կարող է լուծվել հիմնականում գյուղատնտեսության ոլորտի միջոցով: Ներկայումս, տվյալ բնագավառում զբաղված է աշխատունակ բնակչության 45.6%-ը, ինչը խոսում է հանրապետությունում գյուղատնտեսության բարձր դերի մասին²⁸: Չնայած նրան, որ հանրապետությունում տարբեր ժամանակաշրջաններում նկատվում էր որոշակի տնտեսական աճ, սակայն դրան համահունչ դեռևս

պարզ է, որ գոյություն ունեն մի շարք չլուծված խնդիրներ: Գյուղատնտեսության կայուն զարգացումը թույլ կտա ճյուղի կազմակերպություններին ակտիվացնել իրենց աշխատանքը, լիաբեռնել վերամշակող կազմակերպություններն արտադրական կարողություններով ու դուրս բերել իրենց ճգնաժամային վիճակից: ՀՀ-ի գյուղատնտեսությունը ունի մեծ հզորություններ ու կարճ ժամանակահատվածում կարող է եռապատկել ճյուղի արտադրության ծավալները: Որպեսզի պարզ լինի, թե ինչ թվերի մասին է գնում խոսքը, նշենք, որ ՀՀ-ում 2014 թվականին գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալն ըստ վիճակագրական տվյալների կազմել է մոտ 993.4 մլրդ դրամ, ապահովելով 7.2% աճ: Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ներդրումների շուկան մեծ է, ու օգտվելով այդ հանգամանքից ՀՀ-ն կարող է ավելացնել գյուղատնտեսական արտադրանքի մատակարարումը, որպեսզի ցույց տա օտար ներդրողներին իր առավելությունները: Օրինակ, ֆրանսիացի գինեգործները պատրաստվում են կառուցել Վայոց ձորում գինեգործարան: Իսկ իսպանացիներն էլ ցանկանում են ստեղծել մեր երկրում ջերմոցային տնտեսություններ: Որպես փաստացի օրինակ, պետք է նշել, որ օտարերկրյա ներդրումների շնորհիվ ստեղծվել է «Արարատ գրուպ»-ը, որը արտադրում է հանքային ջրեր ու ոչ ալկոհոլային խմիչքներ և բացի դրանից, հանրապետությունում գործում է ընկերություն, որն արտադրում ու արտահանում է մեղր:

Սկսած 1995 թվից ՀՀ-ում իրականացվել է 6 ծրագիր ընդհանուր արժեքով 78.2 մլն ԱՄՆ դոլարով, որը հատկացվել է գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի կողմից, և արդյունքում փորձը ցույց տվեց, որ հատկացնելով գյուղատնտեսությանն էական օգնություն, բավականաչափ կրճատել է աղքատության աստիճանը²⁹: Օգնության միջոցները հիմնականում կենտրոնանում են ամենաանապահով գյուղական

²⁸ ԱՎԾ Սոցիալ տնտեսական վիճակը 2014-2015թթ.:

²⁹ www.minagro.am

շրջաններում՝ բարձր լեռնային ու սահմանամերձ գոտիներում: Ներդրումային քաղաքականության նպատակը կայանում է նրանում, որպեսզի ստեղծվեն պայմաններ գյուղատնտեսական ապրանքի արտադրության ընդլայնումն ու աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացվի մասնավոր հատվածի զարգացման միջոցով: Ուստի այդ առումով գյուղատնտեսական տեղական ներդրումային քաղաքականությունը պետք է ձևավորվի հետևյալ ուղղություններով.

- Գյուղատնտեսության ոլորտում ներդրումային գործունեությունն իրականացնելու համար ձևավորել ֆինանսավորման բազա,
- ներդրումային գործունեությանն անհրաժեշտ է պետական հովանավորչություն և աջակցություն, ըստ որի անհրաժեշտ է գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացման համար ռազմավարության ծրագրերի մշակում ու իրականացում,
- մարզերում ներդրումային վերարտադրական ընթացքի հետագոտում ու շարունակական գնահատում:

Հիմնվելով վերոնշյալների վրա պետք է գյուղատնտեսությունում ներդրումային քաղաքականությունը, առաջին հերթին, կողմնորոշվի պետական աջակցության վրա, և այդ առնչությամբ գոյություն ունեն տարբեր կարծիքներ: Այսպես՝ որոշ տնտեսագետներ համարում են, որ հարկավոր չէ, որ պետությունը խառնվի ապրանքային արտադրանքի ձևավորման ու ագրարային ոլորտի գործընթացներին, իսկ ուրիշներն էլ, ընդհակառակը համարում են, որ պետությունը պետք է լրիվ հսկի գյուղատնտեսության արտադրանքը:

Օտարերկրյա փորձը ցույց է տալիս, որ գյուղատնտեսության զարգացման համար պետությունը պետք է անմիջականորեն մասնակցի ագրարային հատվածի գործունեությանը: Վերջինս կապված է գյուղատնտեսության արտադրանքի առանձնահատկություններից, այսինքն՝ սեզոնայնությունից, կլիմայական պայ-

մանների ազդեցությունից և այլն, որոնք ստեղծում են նախապայմաններ ներդրումային կապիտալի ռիսկայնության բարձրացման համար, առավել ևս, որ Հայաստանը գտնվում է անհավասարաչափ լեռնային տարածքում: Բոլոր զարգացած երկրներում, տնտեսության զարգացման համար, ագրարային ոլորտը հանդիսանում է առաջնային: Միայն պետական աջակցությամբ և ռիսկերի ապահովագրության շնորհիվ է, որ տեղական ու արտասահմանյան ներդրողները կկարողանան ներդրումները կատարել գյուղատնտեսության մեջ: Հասկապես այդ ոլորտում գործող արտադրական կազմակերպությունների մասնակցությունը պետական ծրագրերում պետք է իրականացվի մրցակցային հիմունքներով, որի դեպքում ամենալավ ներդրումային նախագծերին կհատկացվեն համապատասխան չափով ֆինանսական միջոցներ: Ներդրումները հատկացվում են որոշակի տոկոսով, իսկ վճարումն էլ պետք է կատարվի վարկ ստանալու հենց առաջին տարվանից, առանց հետաձգման, որը բավականին պրոբլեմատիկ է գյուղական տնտեսությունների համար, քանի որ դրանք ունեն երկար արտադրական փուլի տևողություն, և արդյունքում կարող է առաջանա արտադրական կազմակերպությունների կողմից պարտք բյուջեի առջև: Ուստի այդ պարագայում նպատակահարմար է հետաձգել ներգրավված ֆինանսական միջոցների մարման ժամկետը մինչև արտադրանքի արտադրության կայուն դառնալը:

Գյուղատնտեսության ապրանքարտադրողներին ներդրումային միջոցներ հատկացնելու ժամանակ պետությունը պետք է երաշխիքներ ունենա իր բաժնեմասը ստանալու համար, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է օգտագործել հողի կամ գույքի գրավադրման մեխանիզմը: Միաժամանակ ըստ գործող կարգի, մինչ ֆինանսական միջոցների վերադարձը պետությունը պետք է տեր կանգնի արտադրական կազմակերպությունների հիմնական միջոցներին համապատասխան բաժնեմասով ու

համամասնորեն մասնակցի դրա կառավարմանը:

Ագրարային ոլորտի նշանակությունը երկրի տնտեսության մեջ կայանում է նրանում, որ այն ունի զգալի ազդեցություն մի շարք տնտեսական գործընթացների վրա: Այսպես՝ օրինակ, տարբեր գյուղատեխնիկայի պահանջը խթանում է մեքենաշինության զարգացումը, իսկ հանքային պարարտանյութերի օգտագործումն էլ իր հերթին ակտիվացնում է քիմիական արդյունաբերությունը: Բացի դրանից, ագրարային ոլորտը մեծ դեր է խաղում պարենային անվտանգության ու երկրի պարենային անկախության մեջ:

Ներկա ժամանակ ՀՀ-ի ագրարային բերական համալիրի կայուն զարգացումը զսպվում է մի շարք սոցիալ-տնտեսական չլուծված խնդիրների պատճառով, դրանցից մեկն էլ գյուղատնտեսության տեխնիկական ու տեխնոլոգիական հագեցվածությունն է, քանի որ մինչև հիմա գործում են բարոյապես հնացած արտադրական միջոցներ: Չնայած այս բոլորին, պետք է նշենք, որ առաջավոր տեխնոլոգիաները ներդրված են որոշ խոշոր արտադրական կազմակերպություններում ու ֆերմերային տնտեսություններում, որն այնքան էլ հուսադրելի չէ: Նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը ՀՀ-ի գյուղատնտեսությունում թույլ կտա բարձրացնելու հայկական ապրանքատեսակների որակական հատկանիշներ, և դրանով իսկ կբարձրացվի նաև նրա մրցունակությունը արտաքին շուկաներում:

ՀՀ-ում աստիճանաբար ձևավորվում է նորովի գործող, այսպես կոչված, արդյունաբերական գյուղատնտեսություն, որտեղ խոսքը գնում է խոշոր ջերմոցային, այգեգործական ու ձկնաբուծական տնտեսությունների մասին, և հետազոտության արդյունքներն արդյունավետ են գնահատում այս ոլորտի գործունեությունը: Ըստ վիճակագրական տվյալների, գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ծավալները ու ձկնորսությունը 2015թ. կազմել էր 152.7 մլրդ դրամ, ավելանալով 2.9% նախորդ տարվա

համեմատ: Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ի այգեգործությանը, ապա այնտեղ լուրջ խոչընդոտներ զարգացման համար չկան: Ներկա պահին ՀՀ-ում գործում են 900 ջերմոցներ, ընդհանուր մակերեսով 130 հա, ընդ որում ամենամեծ ջերմոցը զբաղեցնում է 5 հա: Ջերմոցների 60%-ում աճեցնում են բանջարեղեն, իսկ 40%-ում՝ ծաղիկներ:

Ինչպես վկայում են հետազոտություններն ու դրանցով պայմանավորված վերլուծությունները (2005-2015թթ.), վերջին 10 տարվա ընթացքում ձկնաբուծության արտադրանքի ծավալի աճը կազմել է 28,5%, իսկ արտահանումը այդ ժամանակահատվածում աճել է 4,7 անգամ: Այսինքն՝ ստացվում է, որ տվյալ ոլորտն ունի մեծ կարողություններ: Միաժամանակ պետք է նշել այն իրողությունը, որ վերջին 2-3 տարիներին (2013-2015թթ.) բարձր արտադրողականությամբ գյուղատնտեսության ձևավորման համար տրամադրվում են խոշոր ներդրումային միջոցներ:

Այսպիսով, ընդհանրական առումով նշենք, որպեսզի ագրարային ոլորտի տնտեսությունների արտադրանքը լինի մրցունակ, անհրաժեշտ է դրանց արտադրական գործընթացներն ապահովել բարձր որակի հումքով ու կայուն մատակարարմամբ, այսինքն՝ արդյունքում չի կարելի տարանջատել գյուղատնտեսական հումք արտադրողներին վերամշակող կազմակերպություններից: Ուստի, ներդրումային նախագծերի քննարկման ժամանակ մրցակցային հանձնաժողովի կողմից պետք է դիտարկվեն և առաջնային համարվեն այն նախագծերը, որոնք կտրամադրվեն այն ագրոկազմակերպություններին, որոնք, ըստ էության, ավելի կայուն ու վճարունակ են:

3.2. ՀՀ ագրարային ոլորտում նորամուծական նախագծերի կիրառման դերն ու նշանակությունը

Շուկայական տնտեսության պայմաններում գյուղատնտեսական կազմակերպությունների գործունեությունն ու զարգացումը պայմանավորված է նրանց նորամուծական մեխանիզմի արդյունավետ աշխատանքով: Տնտեսության զարգացման ժամանակակից պայմանները պահանջում են գյուղատնտեսության կազմակերպություններից ոչ միայն նորամուծության գործունեության ակտիվացում, այլ նաև նրա կազմակերպման մեթոդների կատարելագործում³⁰: Մինչև հիմա նորամուծության մենջմենթի ժամանակակից տեսության մեջ ու պրակտիկայում գոյություն չունի նորամուծության արդյունավետության գնահատման միասնական կոնցեպցիա: Պատճառը կայանում է նորամուծության ու ներդրումային նախագծերի էական տարբերության մեջ, որի համար մշակված է միասնական ու բոլորի կողմից ընդունված գնահատման համակարգ եկամտաբերության հիմունքների վրա³¹: Առաջինը, նորամուծության եկամտաբերությունը ունի հետադգման ռազմագիտական բնույթ: Երկրորդը, նորամուծության գործունեությունը իրագործվում է անորոշության ու բարձր ռիսկային պայմաններում, քանի որ նախագծի մշակման ու իրականացման ընթացքը բավականին երկար է, իսկ արտաքին միջավայրը փոխվում է շատ արագ: Այդ պատճառով էլ, մասնագետներին դժվար է գուշակել ու գնահատել սկզբնական փուլում նորամուծության վերջին արդյունքը: Նորամուծության արդյունավետությունը որոշվում է նրա ընդունա-

կությամբ՝ խնայել աշխատանքի, ժամանակի, պաշարների ու փողի համապատասխան քանակը: Նորամուծության իրացվելիության արդյունավետության չափը անմիջապես արտահայտվում է հետևյալ նշանակությամբ. պարենային (արտադրության տեսակակազմում որակի ու աճի բարձրացում), տեխնոլոգիական (աշխատանքի արտադրողականության բարձրացում և պայմանների լավացում), ֆունկցիոնալ (կառավարման արդյունավետության բարձրացում):

Ուսումնասիրության արդյունքների հետևանքով ստացած նորամուծության արդյունավետության գնահատման մոտեցումները ու մեթոդները թույլ են տալիս անել հետևյալ եզրակացությունները. հայրենական պրակտիկայում օգտագործվող նորամուծության արդյունավետության գնահատման մեթոդները հնարավորություն չունեն սկզբնական փուլում անցկացնել ակնհայտորեն անհեռանկար նորամուծությունների մաղում, հաշվի չեն առնվում նորամուծության նախագծերի յուրահատուկ առանձնահատկությունները, նմանապես նորամուծությունների բազմաչափանիշ ոլորտը: Այդ պատճառով, նորամուծության նախագծերի մշակման ու համապատասխան նորամուծության քաղաքականություն իրականացնելու համար ագրոարդյունաբերական կոմպլեքսում տեղի է ունենում արտադրության արդիականացում գիտական նվաճումների հիման վրա: Գյուղատնտեսական արտադրանքի կայունացման ու արտադրության զարգացման կարևոր պայման է հանդիսանում գիտատեխնիկական առաջադիմության դերի բարձրացումը, որի շարժիչ հիմք է հանդիսանում նորամուծության գործընթացը: Նորամուծության գործընթացի զարգացման ուղիները սերտորեն կապված են կոնկրետ տարածաշրջանի առանձնահատկությունների հետ, որոնք նորամուծության զարգացման խթանման մեխանիզմներ են հանդիսանում, դրանք են՝ արտոնյալ վարկավորման համակարգը, փոխառության պետական ապահովագրումը, արա-

³⁰ Балабанов И.Т. Иновационный менеджмент. СПб.: Из. во “Питер”, 2009, 208с.

³¹ Масленков И.Н. Методика рекомендаций по организации инновационного проектирования в сельском хозяйстве. ФГУ: Российский центр сельскохозяйственного консультирования. 2005. 85с.

գացված ամորտիզացիան (մեղմացում), արտոնյալ հարկադրումը նորամուծական ցիկլերի բոլոր փուլերում:

Այդ կապակցությամբ, Հայաստանի տնտեսագիտության համար շատ կարևոր է գյուղատնտեսության մեջ արդյունաբերական տեխնիկատեխնոլոգիական հիմքերի փոփոխություններ անցկացնել, որն էլ կհանդիսանա երաշխիք գիտության ու տեխնիկայի ինտեգրացմանը ու նրանց ակտիվացմանը, նմանապես նորամուծության նախագծերի արդյունավետության բարձրացման գործում³²:

Դիտարկենք նորամուծության նախագծերի արդյունավետության գնահատման սկզբունքները, որոնք իրականացվում են հետևյալ բնութագրումների հիման վրա. ներդրված կապիտալի վերադարձի գնահատումը դրամական հոսքի ցուցանիշի միջոցով, որը ձևավորվում է նախագծի գործելու ընթացքում շահույթի ու ամորտիզացիոն հատկացումների ձևավորման ժամանակ: Ներդրումային ընթացքը իրականացվում է երկար ժամանակով: Ավելի բարձր տոկոսային դրույքը կիրառվում է այն նախագծերի դեպքում, որոնք ունեն դիսկի բարձր աստիճան: Համամասնորեն, երկու կամ ավելի նախագծերի համեմատության ժամանակ, տոկոսային ավելի բարձր դրույքը պետք է կիրառվի այն նախագծերի համար, որոնք ունեն իրականացման ավելի երկար ժամկետ: Նորամուծության նախագծերի տնտեսական արդյունավետության գնահատման ճշտությունը կախված է ծախսերի ու եկամուտների ճիշտ գնահատականից իրականացման ժամանակաշրջանում³³:

Ներկա ժամանակ տնտեսական արդյունավետության

³² Պետրոսյան Վ.Ա., Բարձր տեխնոլոգիական ճյուղերի զարգացման հիմնախնդիրները, ատենախոսության սեղմագիր, 2005թ., 21 էջ:

³³ Рыженкова Н.Е. Инновационный проект кай механизм повышения эффективности регионального АПК. М.Международный фонд Н.Д.Кондратьева, 2005. 60с.

գնահատման համար գործում է մեթոդների երկու խումբ. ստատիկ ու դինամիկ: Երկու դեպքերում էլ կատարվում է ֆինանսական վերլուծություն այն ներդրումների վերաբերյալ, որոնք. 1) ընդգրկվում են օբյեկտների ստեղծման կամ վերանորոգման համար ու 2)ստացվում են եկամուտներ ներդրված միջոցներից: Հետազոտվում են այդ երկու նշված դրամական հոսքերը (ծախսերը ու եկամուտները), գնահատվում են նրանց գումարային հոսքերը և դրա հիման վրա ընդունվում է որոշում տվյալ ներդրումային նախագծի արդյունավետության մասին:

3.3. Ներդրումանորամուծության ֆինանսավորման առանձնահատկությունները և գնահատումը

Տնտեսվարող սուբյեկտների կառուցվածքային փոփոխությունների և դրանց տնտեսական հետևանքների ներդրումանորամուծության նախագծերի ձևավորումը ներկայացնում է լուրջ բարդություններ, որոնք մի կողմից կապված են նորամուծության և մշակումների, իսկ մյուս կողմից ներդրումային ռեսուրսների ապահովման հետ: Ներդրումանորամուծության նախագծերի համար, որպես ելակետային սկզբունք հանդիսանում է արտադրական ճյուղի կամ կազմակերպության գիտատեխնիկական կառուցվածքի ստեղծումը, որն իրենից ներկայացնում է արտադրանքի տեխնիկատնտեսական և դրա արտադրության տեխնիկատեխնոլոգիական մակարդակի ամբողջությունը: Այստեղից էլ առաջանում է այդ ամբողջության և դրա բաղադրամասերի կազմավորման ու գնահատման մեթոդաբանության մշակման անհրաժեշտությունը: Ներդրումանորամուծությունների ձևավորումները կապված են գիտատեխնիկական մակարդակի, դրա թողարկման արդյունքի և իրացման խնդիր-

ների լուծման ու ֆինանսական միջոցներով ապահովման հետ: Այդ առումով անհրաժեշտ է հաշվի առնել³⁴.

1. նորամուծության մշակման և արտադրության նպատակով օգտագործվող միջազգային (չափորոշիչների) ստանդարտների կիրառումը, որոնք համապատասխանում են արտադրանքի շուկայական մրցակցության և իրացման նկատմամբ ներկայացվող պահանջներին,

2. նորամուծության տեսակների ընտրությունը, որը մի կողմից ապահովում է գիտատեխնիկական աստիճանը, իսկ մյուս կողմից արտադրության տեխնիկական հնարավորությունները,

3. ներդրումանորամուծության նախագծերի (ՆՆՆ) բարելավումը, որը պետք է պայմանավորել մի կողմից գիտատար ճյուղերի մասնակցության, մյուս կողմից ռեսուրսաապահովման հնարավորություններով: Վերոհիշյալ նախադրյալների իրականացմանը ներկայացվող պահանջներին վերաբերում է նաև գնային, արտահանման, ներդրումային և ծախսային մոտեցումների ու դրանց օգտագործման մեխանիզմների մշակումը: Այս պահանջները բխում են ոչ միայն դրանց առանձնահատկություններից, այլև կազմակերպությունների նորարարության ներուժի ձևավորման հնարավորությունից և ֆինանսավորումից: Ընդ որում՝ փոքր, միջին և խոշոր կազմակերպությունները տարբեր հնարավորություններ ու պահանջներ են ներկայացնում ներդրումանորամուծական նախագծերի ձևավորման և իրականացման նկատմամբ:

Եթե փոքր և միջին կազմակերպությունները գերակայվում են նոր տեխնոլոգիական գործընթացների մշակման, ապա խոշորները՝ նոր մեքենաների ու սարքավորումների յուրացման

ու թողարկման ուղղությամբ: Փոքր և միջին կազմակերպությունները, խոշորների համեմատությամբ, կարող են վերակառուցվել ավելի արագ ու համեմատաբար փոքր ներդրումներով:

Տնտեսապես զարգացած երկրներում տնտեսվարող սուբյեկտի գործունեությունը ընդգրկում է տնտեսության գրեթե բոլոր ճյուղերը³⁵: Հաշվի առնելով ներկա վիճակը, երբ արտադրությունների մեծ մասը պարապուրդի են մատնված կամ աշխատում են զգալի ձեռքբերումներով, սակայն դրանցից շատերը գտնվում են ֆինանսական ծանր վիճակում, այդ առումով ակնհայտ է դառնում, որ տնտեսվարող սուբյեկտի վերակառուցման ու զարգացման համար անհրաժեշտ են հսկայական ֆինանսական միջոցներ:

Նորամուծության և նոր տեխնոլոգիաների բնագավառում հարաբերական առավելությունը դրսևորվում է հատկապես արդյունաբերության այն ճյուղերում, որոնք գտնվում են արտադրական գործընթացի սկզբնական փուլերում: Դրանցում առավել կարևորվում են նորարական գործունեությունը և որակյալ մասնագիտական աշխատանքի կազմակերպումը:

Կազմակերպության կայունությունը հիմնականում կապված է իրական արտադրության զարգացման և մանր ու խոշոր կազմակերպությունների միջև տնտեսական սերտ կապերի ձևավորման հետ: Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ զարգացած շուկայական տնտեսությունում փոքր կազմակերպությունների զգալի մասը գտնվում է խոշոր կազմակերպությունների հետաքրքրությունների ոլորտում: Ընդ որում, փոքր կազմակերպությունների կայունությունը, ձևավորված եկամուտները, ֆինանսական և ներդրումային հնարավորություններն

³⁴ Санду И.С. Проблемные вопросы инвестиционного развития АПК. М. ФГОУ Рос АКО, АПК, 2005, 120с.

³⁵ Фридляков В. О межгосударственной инновационной политике содружества независимых государств.//общество и экономика. 2012. №9, с. 208-236.

անմիջականորեն կախված են խոշոր կազմակերպությունների հետ նրանց համագործակցության աստիճանից:

Ուստի հիմք ընդունելով վերոնշյալների կարևորությունը, կապված ՀՀ-ում տնտեսական աճի ապահովման հետ, արտադրական կազմակերպությունների զարգացման նպատակով անհրաժեշտ է իրականացնել հետևյալ միջոցառումները.

- մշակել կազմակերպությունների արդիականացման և զարգացման պետական քաղաքականությունը,
- ստեղծել կազմակերպությունների աջակցման պետական հիմնադրամ,
- սահմանել կազմակերպությունների գործունեության բարելավման նպատակով հարկային և մաքսային արտոնություններ,
- ապահովել պետական պատվերներով կազմակերպություններում իրականացվող նորովի գործընթացներ:

Հատկապես ՀՀ-ում նորամուծության արտադրանքի ծավալների ու եկամուտների աճի հետ կապված խնդիրների լուծումն առավելապես պայմանավորված է արտադրական կարողությունների վերականգման ու լրիվ գործարկման հետ: Կազմակերպությունների արտադրական գործընթացների վերամասնագիտացման դեպքում հնարավոր է ավելի մեծ չափով կրճատել ներդրումանորամուծական նախագծերի ձևավորման պարբերաշրջանի տևողությունը և իրականացվելիք ծախսատեսակները: Նշված նախագծերի կազմակերպումը թույլ է տալիս բացահայտել խոշոր կազմակերպությունների տեխնիկական իրավիճակների փոփոխությունների նախադրյալներն ու գործոնները և մշակել դրանց կարգավորման մեթոդները: Ներկայումս պահանջվում է կիրառել արտադրության տեխնոլոգիական կազմակերպման բազմաֆունկցիոնալ մոդելներ և դրանք օգտագործել վերոնշյալ նախագծերի կայացմանը՝ պարբերաշրջանների կրճատման, սարքավորումների շահագործ-

ման կառավարման նպատակով: Առավել ևս կազմակերպությունների արտադրության տեխնոլոգիական մոդելավորումը, որպես նորամուծության կառավարման մեխանիզմ, հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու ներֆիրմային այն արտադրական պահուստները, որոնք կարող են օգտագործվել նորամուծության թողարկման տևողությունների կրճատման, սարքավորումների օպտիմալ շահագործման և արտադրության տեխնոլոգիական կառուցվածքի փոփոխության դեպքում³⁶: Կազմակերպությունների գիտատեխնիկական գործունեությունը նպատակահարմար է դիտարկել ելնելով դրանց տնտեսական և ֆինանսական ծանր իրավիճակից:

Այդպիսի իրավիճակն ավելի ակնհայտ դարձավ հատկապես նոր արտադրանքի բնեղեն քանակի արտադրության անկման, կազմակերպությունների տնտեսական կապերի խզման, ինչպես նաև սեփական միջոցների անբավարարության պատճառներով, որոնք միաժամանակ դարձան ներդրումների ներգրավման ու կարգավորման սահմանափակման գործոններ:

Ներդրումների ներգրավմանը և կարգավորմանը վերաբերում է հատկապես արտադրական կազմակերպությունների ներդրումանորամուծական նախագծերի ֆինանսավորումը, որը կապված է համապատասխան ռազմավարության մշակման ու դրանց կիրառման ոլորտների հիմնավորման հետ: Միաժամանակ այդ նախագծերի ռազմավարությունը կապված է խոշոր կազմակերպությունների տեխնիկա-տեխնոլոգիական և ներդրումային ռեսուրսների ապահովման հետ³⁷: Այդ նպատակով պետք է կարևորել ռեսուրսային ռազմավարությունը, որը կիրառելի է

³⁶ Методика экономических исследований в АПК. Под ред. В.Р.Бабаева, М. РАСХН, 2003, 110с.

³⁷ Савенко В.Г. Состояние и перспективы развития инновационной деятельности в сельском хозяйстве. М. ФГОУ РосАко АПК, 2005, 120с.

տնտեսության զարգացման բոլոր մակարդակներում: Ներդրումների կառավարման համակարգում գործնական նշանակություն ունի ներդրումային միջոցների ներգրավման ուղիների գնահատումը, ինչը կապված է նախագծերի գնահատման, ընտրության և իրացվելիության հիմնավորման հետ:

Ներդրումների իրացվելիության հիմնախնդիրներին են վերաբերում դրանց ներգրավման գնահատումն ըստ ֆինանսական ռեսուրսների կորուստների, որոնք առաջանում են ոչ թե նորամուծությունով արտադրության ընդլայնման, այլ նրա տեխնիկական մակարդակի և որակի բարձրացման հետ կապված լրացուցիչ ներդրումների ներգրավման դեպքում: Ֆինանսական կորուստները նվազագույն են համարվում այն դեպքում, երբ դրանց ծավալը նախագծերում կազմում է 5%: Այդ կորուստները միջին չափով կազմում են 6-10%, իսկ մեծ կորուստները՝ 11-20%: Այսպիսով, նախագծերի ձևավորման և գնահատման համար նպատակահարմար է օգտագործել հետևյալ ինտեգրալ ցուցանիշները.

- կազմակերպության արտադրանքի շահութաբերության մակարդակը, որի բալային նշանակությունը կարելի է ընդունել 25%,
- կազմակերպության նորամուծության հեռանկարային զարգացման մակարդակը բալային նշանակությամբ՝ 20%:

Ներդրումային խնդիրներին է վերաբերում նաև իրական ներդրումների արժեքի գնահատում, և պետք է նշել, որ կապիտալ ներդրումների արդյունավետության գնահատման նախկին մեթոդներն ունեն մի շարք թերություններ: Այդ գնահատման ցուցանիշներում պետք է հաշվի առնել ժամանակի գործոնը՝ շահույթը, և ներդրումային միջոցները բերել նույն ժամանակահատվածի: Երկրորդ, ներդրումների հետզհետե ցուցանիշը հաշվառելիս հիմք ընդունել շահույթը և գուտ դրամական հոսքերը: Այդ առումով ներդրումային միջոցների օգտագործման արդյու-

նավետության գնահատման կարևոր ցուցանիշ կարելի է համարել նաև դրամական հոսքերի ցուցանիշը³⁸:

Հատկապես այդ առումով գյուղատնտեսական բնույթի արդյունաբերության ոլորտում գուտ դրամական հոսքերը պայմանավորված են ներքին և արտաքին շուկաներում արտահանվող նոր արտադրանքի իրացմամբ: Ուստի այստեղից գալիս ենք այն հետևության, որ, ներդրումանորամուծական նախագծերի նկատմամբ անհրաժեշտ է ունենալ շուկայական մոտեցում և դրանով էլ պայմանավորել այդ նախագծերի դրամական հոսքերը՝ ինչպես արտահանվող արտադրանքի, այնպես էլ ներմուծվող միջոցների ձեռքբերման դեպքում: Արտահանման գուտ դրամական հոսքերի կայացման համար հարկավոր են այնպիսի նորմատիվներ, որոնք իրենց էությամբ կնպաստեն գուտ շահույթի նորմայի ձևավորմանը, որն էլ իր հերթին կապահովի նորամուծության գծով ներդրումներ և դրանց կարճաժամկետ հետզհետե: Նախագիծը հիմնավորված կլինի ստավելապես այն դեպքում, եթե կանխատեսված լինեն դրանց հեռանկարային զարգացումը՝ հաշվի առնելով հանրապետության նորամուծական գործընթացների կայունությունը: Այստեղից հետևում է, որ ներդրման և արտահանման համալիր հիմնահարցերը պահանջում են ներդրումանորամուծական նախագծերին համահունչ դասակարգել այնպիսի խնդիրներ, որոնք կարող են ապահովել.

- հանրապետության տնտեսական ինքնուրույնությունը կապված գիտատեխնիկական նվաճումների հետ,
- միջազգային ազատ մրցակցության զարգացումը, որը կապված է արտադրանքի շուկայական իրացման ապահովման հետ,

³⁸ Семенова Н.Н. Факторы, влияющие на инновационное развитие аграрного сектора экономики. Сб.Национальные интересы: приоритеты безопасность. 2013. № 6, с. 19-24.

- արտահանման եկամտաբերության բարձրացումը, որը կապված է միջազգային շուկաներում առանձին ճյուղերի արտադրանքի մրցունակության մակարդակի բարձրացման հետ:

Այնուամենայնիվ ներդրումանորամուծական նախագծերի հիմնավորումը կապված է ինչպես նորամուծության և ներդրումների նախագծերի միասնության բարդության, այնպես էլ տնտեսական արդյունավետության կանխատեսման հետ: Դրա համար էլ այդ նախագծերի մշակման սկզբունքները պետք է ապահովեն նախագծի համատեղելիությունը և դրա եկամտաբերությունը, որը կապված է նախագծի արդյունք/ծախս արդյունավետ հարաբերակցության ապահովման հետ: Այստեղից էլ կարևորվում է նախագծի ձևավորման ֆինանսական գործիքների և դրանց կումուլյատիվ կորով գնահատման մեթոդաբանության մշակումը: Կումուլյատիվ կորը արտահայտում է նախագծի դրամական հոսքերը, որոնց բացասական ծավալը չպետք է գերազանցի արտադրական կազմակերպության ֆինանսական ռեսուրսների պաշարները, իսկ հակառակ պարագայում դրամական հոսքերը չեն կարող մասնակցել նախագծի ընտրությանը:

Արտադրության նորամուծության և ներդրումների համալիր նախագծերի ընտրությունն ու գնահատումը նպատակահարմար է անցկացնել մի խումբ չափանիշների միջոցով, որոնք դասակարգելիս պետք է նկատի ունենալ.

1. Կազմակերպության նորամուծության նպատակը և ռազմավարությունը.
- նորամուծության նախագիծը համատեղելի՞ է արդյոք կազմակերպության ռազմավարության քաղաքականության հետ,
- նախագիծը կարո՞ղ է արդյոք ապահովել ռազմավարության փոփոխությունը,
- նախագիծը համապատասխանո՞ւմ է արդյոք կազմակերպության ֆինանսական լծակի և դրա ռիսկի կողմից ներկայացվող պահանջներին:

2. Կազմակերպության նորամուծության շուկայական չափանիշները, որոնք ենթադրում են.

- շուկայի տարողությունը,
- արտադրանքի թողարկման փուլերը,
- վաճառքի ծավալի հավանականությունը,
- շուկայական գնագոյացումը,
- դիրքը՝ մրցակցության պայքարում:

3. Նորամուծության գիտատեխնիկական չափանիշները, որոնք անհրաժեշտ են արտադրական կազմակերպությունների ռազմավարության տեխնիկական հաջողության հաճախականության և գիտատեխնիկական առկա ռեսուրսների գնահատման համար:

4. Ֆինանսական չափանիշները, որոնք արտացոլում են.

- գիտական ռեսուրսների արժեքը,
- արտադրական ներդրումները,
- առկա ֆինանսական միջոցները,
- շահույթի տարեկան ծավալը,
- ներդրումային շահութաբերությունը:

Ներդրումանորամուծության միասնական նախագծի ընտրության վերը բերված չափանիշներից շատերը կիրառվում են որպես նախագծերի մոդելների ձևավորման և գնահատման գործիքներ: Այսպիսով, նորամուծության և ներդրումային նախագծերի հիմնավորման ելակետային սկզբունքը համարվում է կազմակերպության ֆինանսական իրավիճակի գնահատումը, որը թույլ է տալիս հիմնավորել նախագծերի ձևավորման նախադրյալները, բյուջեն, որոշել դրանց ռազմավարությունը ու կազմել նորամուծության երկարաժամկետ պլանի կառուցվածքը:

3.4. Ագրարային ոլորտում կլաստերների ձևավորման նպատակահարմարությունը

Հայաստանի տնտեսության վերակառուցման պայմաններում տնտեսվարման նոր հարաբերությունների ձևավորման հիմնական սուբյեկտ են դառնում միջճյուղային տնտեսական միությունները, կամ այլ կերպ, կլաստերները, որոնք իրականացնում են տեխնոլոգիական կապերի ռազմավարական կառավարում՝ սկսած հումքի արդյունահանումից, նոր արտադրանքի արտադրումից, ներառյալ նրա վերամշակումը և դրանց մեծածախ կամ մանրածախ իրացումը: Նշված մտահաղացումների մասին է վկայում կլաստերների ձևավորման գործընթացների ակտիվացումը տարածաշրջանի և ճյուղի մակարդակով:

Կլաստերը համառոտակի իրենից ներկայացնում է փոխկապակցված ընկերությունների և կազմակերպությունների համախումբ, որոնք գործում են որոշակի ոլորտում՝ ընդհանուր գործունեությամբ և փոխլրացմամբ³⁹:

Կլաստերների դերն ու կարևորությունը հանրապետության սոցիալ-տնտեսական ոլորտում պայմանավորում է պետական աջակցության անհրաժեշտությունը և ՀՀ-ում դրանց ներդրման ու զարգացման խրախուսումը: Կլաստերային քաղաքականությունը իրականացվելու է քաղաքային և մարզային կառավարման մարմինների կողմից որոշակի տարածքների վրա՝ հիմնվելով նորմատիվ-իրավական ապահովության, ներդրումային և տեղեկատվական միջավայրի աջակցության վրա:

Տարբեր երկրների փորձը վկայում է, որ կլաստերների ձևավորումը հանգեցնում է ագրոարդյունաբերական առանձին ոլորտներում փոխհամագործակցության արդյունավետության

բարձրացմանը՝ նպաստելով ազգային տնտեսության զարգացմանը, բնակչության զբաղվածությանը և տեխնոլոգիաների նպատակային ներդրմանն ու կիրառմանը:

Կլաստերների դրական ազդեցությունը տվյալ տարածաշրջանում մրցունակության վրա հիմնված է ընկերությունների արտադրողականության բարձրացման վրա, որում ընդգրկված է նորամուծական (ինովացիոն) գործընթացների արագացումը՝ հիմք ստեղծելով տնտեսվարող սուբյեկտների հետագա աճին և նոր ընկերությունների ու նոր բիզնեսների ձևավորմանը: Նման ինտեգրացումը հնարավորություն կտա մասնակիցներին առանց իրենց անկախությունը կորցնելու ձեռք բերել այն նույն առավելությունները, որոնցով կարող են մեծացնել արտադրանքի ծավալները և միաժամանակ իրականացնել լրացուցիչ փոխհամաձայնություն այլ կազմակերպությունների հետ:

Կլաստերների էությունը բնորոշվում է նաև նրանով, որ որոշակի ծրագրի արդյունքների իրականացումը չի սահմանափակվում պետության միջոցների ներգրավվածությամբ դրանից եկամուտներ ստանալու ակնկալիքով, այլ անհրաժեշտ է ներգրավել առավել ակտիվ գործարարություն ցուցաբերող մեծ թվով արտադրություններ: Միաժամանակ ըստ կլաստերների տարբեր տեսակի ռեսուրսների միասնական օգտագործման կամ արտադրական պոտենցիալի հաշվին ամրապնդվում է բիզնեսի և կառավարման մարմինների փոխհամագործակցությունը՝ նպատակային ծրագրերի իրականացման ու մշակման ժամանակ, որոնցով հնարավոր կլինի բարձրացնել մարզի համախմբված բյուջեի գծով եկամուտներ ստանալու ակնկալիքները: Դրա համար անհրաժեշտ է

- աջակցել ձևավորելու արդյունավետ հաղորդակցման ուղիներ տարբեր ընկերությունների և կազմակերպությունների միջև,

³⁹ Морозов Н.М. Агропромышленные кластеры малой формы. Экономика сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий, 2009. N 2. с. 30-33.

- մշակել ընդհանուր մարքեթինգային քաղաքականություն, շուկայում համապատասխան դիրքորոշում ունենալու համար,
- համաժողովների անցկացում ու աջակցություն, կազմակերպել մասնագիտական ցուցահանդես, ֆորումներ, հանդիպումներ, սեմինարներ և փոքր բիզնեսի խրախուսման նպատակով կլաստերների անդամների հետ շփումներ:

Կլաստերի քաղաքականության նպատակն է տվյալ ճյուղում ու առանձին ոլորտներում գործող կազմակերպությունների և նորարարական կարողությունների մրցունակության բարձրացումը, փոքր ու միջին բիզնեսի զարգացումը և տնտեսության մարզային (տարածաշրջանային) դիվերսիֆիկացիայի աջակցումը կլաստերներում ներառվող ճյուղերի զարգացման և խթանման միջոցով: Կլաստերային քաղաքականության հիմնական ուղղությունը՝ տնտեսվարող սուբյեկտների կապերի ամրապնդումն է. կլաստերների անդամների շահերը պարզեցնելու մուտքը նոր տեխնոլոգիաների կիրառման ոլորտ՝ կապված ռիսկի օպտիմալ բաշխման, գիտելիքների և հիմնական միջոցների համատեղ օգտագործման հետ: Հաշվի առնելով վերոնշյալը, կարելի է ասել, որ մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ռազմավարությունը պետք է լինի բարձր արդյունավետություն ունեցող կլաստերների ստեղծման վրա, որը մեկ ամբողջականության մեջ կներառի ենթակառուցվածքային և միմյանց լրացնող համատեղ ձեռնարկություններ, կազմակերպություններ, գիտական կենտրոններ և նմանատիպ այլ կազմակերպություններ: Կլաստերային քաղաքականության արդյունավետությանը կարելի է հասնել հատկապես գյուղատնտեսությունում և սննդի արդյունաբերությունում: Կլաստերների ձևավորման և դրանց գործունեության կարգավորման համար խորհուրդ է տրվում օգտագործել այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են արտադրանքի տեսակարար կշիռը գյուղատնտեսական արտադրության կառուցվածքում, տեղայնացման ու մասնագիտացման և մեկ շնչի հաշվով ար-

տադրության ծավալի գործակիցը:

Կլաստերների առաջացումը չպետք է ընկալվի որպես ինքնուրույն տարածաշրջանային զարգացում, այլ որպես մարզային և մունիցիպալ քաղաքականության մեխանիզմի իրականացում՝ նպաստելով միջմարզային և միջմունիցիպալ ինտեգրման գործընթացների ակտիվացմանը⁴⁰:

Գյուղատնտեսական արտադրանքը սերտորեն կապված է այլ ճյուղերի հետ և առաջին հերթին ապահովում է սննդի և վերամշակման արդյունաբերության զարգացումը: Ներկա փուլում գյուղատնտեսությունը և սննդի արդյունաբերությունը դեռևս հանդես է գալիս ոչ լրիվ օգտագործված հզորությունների և ռեսուրսների առկայությամբ՝ ունենալով նաև աճի զգալի պոտենցիալ: Հանրապետության համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող ոլորտներում և գերակա ճյուղերում կլաստերների ստեղծումը կնպաստի բնակչությանը սեփական արտադրության մթերքներով ապահովման մակարդակի բարձրացմանը:

Հացահատիկով իր ազգաբնակչությանն ապահովելը եղել և մնում է հանրապետության պարենային ապահովության հիմնական խնդիրներից: Պետությունը սեփական ռեսուրսների հաշվին պետք է ապահովի հացահատիկի արդյունավետ արտադրությունը ցանկացած տնտեսական և կազմակերպչական միջոցներով, նվազագույնի հասցնելով հացահատիկ ներմուծողներից կախվածությունը:

Հացի և հրուշակեղենի արտադրության բնագավառում նպատակահարմար կլինի գյուղատնտեսության նախարարության կառուցվածքում ստեղծել պետական կառավարման մարմին, որը կապող օղակ կհանդիսանա վերամշակող, գյուղացիական և հետազոտական կառույցների միջև, ֆինանսական աջակցություն կապահովի տարբեր նախագծերի իրականացմանը, պե-

⁴⁰ Некрасов Р.В. Опыт развития кластеров в Самарской области. Экономика с/х и перерабатывающих предприятий. 2009, N 6, с 28-31.

տական գնումների տեսքով կնպաստի տեղական արտադրողի մրցունակության բարձրացմանը: Գծապատկերում բերված է հացամթերքային կլաստերների կառուցվածքային մոդելը:

Հացի և հրուշակեղենի կազմակերպությունների գործունեության զարգացման ուղիները տրված են աղյուսակ 3.4.1-ում:

Կլաստերի ստեղծումը կնպաստի դրա մասնակիցների միջև երկարաժամկետ կայուն, փոխշահավետ տնտեսական կապերի ստեղծմանը և ամրապնդմանը, բնակչության զբաղվածության մակարդակի բարձրացմանը, կազմակերպությունների տեխնիկական վերազինմանը և հացի ու հացամթերքի որակի բարելավմանը: Հացի գործարանների և արտադրամասերի համար նոր սարքավորումների ներդրման և նյութատեխնիկական մատակարարումների գինն ավելի ցածր կլինի մեծածավալ գնումների կատարման շնորհիվ: Կլաստերի անդամների փոխգործունեությունը կրում է անընդհատ բնույթ, որը հնարավորություն է տալիս նվազեցնել ֆինանսական և առևտրային ռիսկերը գործարքների կնքման ժամանակ:

Ագրոարդյունաբերության համալիրի զարգացման հրատապությունը պայմանավորված է համաշխարհային միտումներով, որոնցով հնարավոր կլինի ընդլայնել գյուղմթերքների շուկան և սննդի արդյունաբերության արտադրանքի ծավալները:

Տնտեսական հեռանկարները հիմնված են խոշոր ագրոարդյունաբերական միությունների զարգացման վրա, մասնավորապես կապված հողի ընկերությունների հետ, որոնք ել բնորոշում են տարածաշրջանի դիրքորոշումը Հայաստանի ագրոարդյունաբերական շուկայում: Միևնույն ժամանակ տնտեսվարման նոր ձևերի զարգացումը թույլ է տալիս բարձրացնելու ագրարային ոլորտի կայունությունը, ինչն իր հերթին դրական ազդեցություն կթողնի գյուղական բնակավայրերում աղքատության կառուցվածքի վրա: Ներկայումս կլաստերները լայն տարածում են ստանում ագրարային ոլորտում, որոնք ըստ աշխարհագրական դիրքի փոխկապակցված ընկերությունների, մաս-

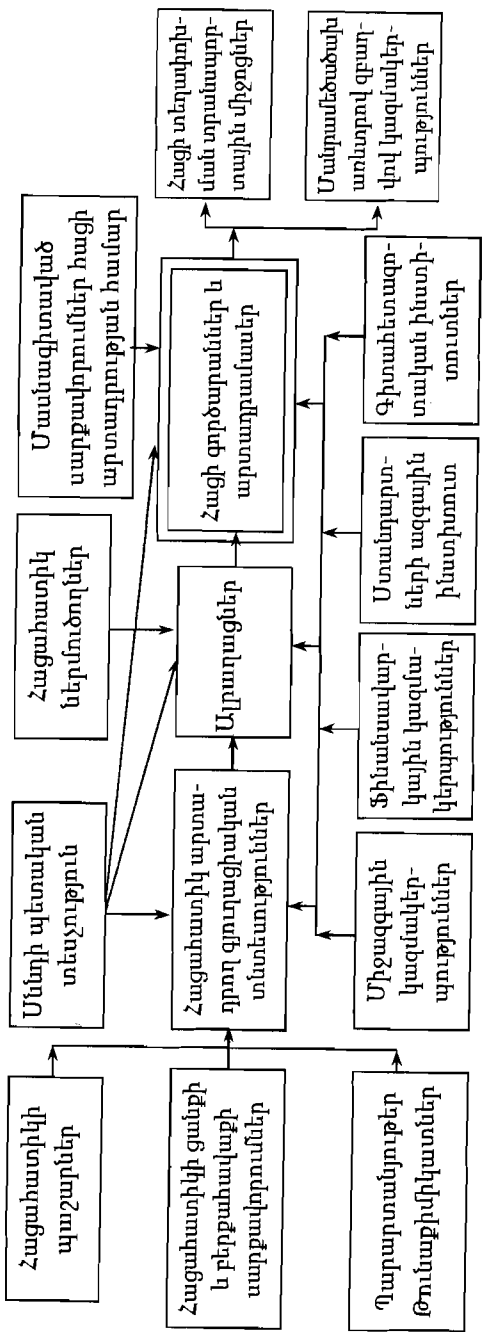
նագիտացված ծառայություններ մատուցողների, համապատասխան ճյուղերում ֆիրմաների, ինչպես նաև որոշակի ոլորտներում դրանց գործունեության հետ կապված, բայց միևնույն ժամանակ մրցակցող և միասնական աշխատանք տանող կազմակերպությունների խմբեր են:

Հայաստանում՝ Շիրակի շրջանում ստեղծվում են ֆերմերային կլաստերներ բանջարեղեն արտահանելու առումով: Ընկերությունները, որոնք արտահանելու են թարմ մրգեր և բանջարեղեն ՀՀ-ից, արդեն սկսել են գնել տեղական խոշոր ֆերմերներից և որպեսզի ապահովեն արտահանման անհրաժեշտ ծավալները, խոշոր տնտեսությունները սկսեցին տարբերակներ կազմել կլաստերներ, միանալով ավելի փոքրերի հետ: Ընկերությունները պատրաստվում են ֆերմերներից ստանալ գազար, կարտոֆիլ, կաղամբ և բազուկ, սկսած 5 հազար տոննայից յուրաքանչյուր տեսականիի համար: Նման փորձն իրենց գործընկերների հետ ուզում են ներդնել նաև Արարատյան դաշտավայրում:

Կարելի է ակնկալել, որ մոտ ապագայում կլաստերների մեծամասնության համար հաստատուն մրցունակություն ապահովելու գործում մեծ դեր կխաղան ռազմավարական նշանակություն և ուղղվածություն ունեցող կոալերատիվների արմատավորումն ու զարգացումը: Մասնավորապես կլաստերների զարգացման կարևորագույն գործառույթներ կհամարվեն արտադրողների և պատրաստի արտադրանքն իրացնողների կողմնորոշումը կոնկրետ մարզային շուկաներ՝ ավելացնելով որակն ապահովող դրանց ծավալները և դրանց համափունչ էլ պահպանել առաջատար լինելու դիրքերը նոր տեխնոլոգիաներում:

**Կլաստերով պայմանավորված հացի և հրուշակեղենի
կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության
բարձրացման խնդիրները և լուծման ուղիները**

Խնդիրները	Լուծման ուղիները
1. Արտադրողականության աճ	• հացի փոերի արտադրական կոդպերացում, • կազմակերպությունների տեխնիկական հնարավորությունների օպտիմիզացում, • մասնագիտացման խորացում,
2. Արտադրական բազայի վերազինում	• արտադրական կոդպերացիայի շնորհիվ, • կլաստերների ընդգրկման, ինովացիոն կազմակերպությունների ներգրավման միջոցով, գիտահետազոտական ինստիտուտների, կոնստրուկտորական բյուրոների, համագործակցության արդյունքում
3. Ռիսկերի նվազեցում	• հումքի համատեղ գնման արդյունքում, • մարքեթինգային հետազոտությունների համատեղ իրականացման արդյունքում, • հրուշակեղենի համատեղ արտահանման իրականացման արդյունքում, • նոր տեխնիկայի համատեղ ներդրման շնորհիվ
4. Որակի միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցում	Պետություն - կլաստեր համագործակցության արդյունքում ժամանակակից լաբորատորիաների ստեղծման և արտադրանքի որակի ստուգման և վերահսկման մեխանիզմների կատարելագործում
5. Ոլորտի կազմակերպությունների մրցունակության բարձրացում	Կլաստերի ձևավորումը հնարավորություն կտա բարձրացնել ոլորտում ընդգրկված կազմակերպությունների մրցունակությունը՝ գիտություն - արտադրություն կապերի ստեղծումն ու կատարելագործումը
6. Ձեռնարկատիրական գործունեության առնչվող իրավաօրենսդրական ակտերի և դրանցում տեղի ունեցող փոփոխությունների վերաբերյալ խորհրդատվության, տեղեկատվության աղբյուրների պակաս	Ձեռնարկատիրական կլաստերում դրանց ընդգրկումը կստեղծի անհրաժեշտ խորհրդատվություն և տեղեկատվություն ստանալու և փոխանակելու հնարավորություն

Գծապատկեր 3.4.1. Ագրարային ոլորտում կլաստերներին նպաստող ենթակառուցվածքներ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գյուղատնտեսությունը համարվում է ՀՀ տնտեսության զարգացման հիմնական ճյուղերից մեկը, ուստի նրա առաջընթացը, սկսած անհատ գյուղացիական տնտեսություններից մինչև խոշոր ֆերմերային կազմակերպությունները, շատ կարևորվում է Հայաստանի արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում:

Հայաստանի Հանրապետության ագրոպարենային համակարգում վերջին տարիներին կատարվել են զգալի ներդրումներ, տարեցտարի աճել են դրանց ծավալները, սակայն այն դեռևս չի կարող բավարարել գյուղատնտեսության պահանջները:

Ագրարային ոլորտում ձևավորված հարաբերությունների առանձնահատկությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այս ոլորտի կայունությունը և զարգացումը մեծապես պայմանավորված է նաև համապատասխան արտադրական ենթակառուցվածքների առկայությամբ և դրանց որոշակի չափով արդյունավետ գործունեությամբ:

Ագրարային ոլորտի ենթակառուցվածքները բաժանվում են արտադրատեխնիկական սպասարկումների, շուկայական տնտեսվարմանը համահունչ՝ գիտատեղեկատվական, խորհրդատվական ապահովման ենթակառուցվածքների ու նրանց սպասարկումների բարելավման գործում կարևոր դեր ունեն ռոզման համակարգի և տեխնիկական միջոցների արդյունավետ օգտագործումը:

Կատարված ուսումնասիրությունները և վերլուծությունները վկայում են այն մասին, որ գյուղատնտեսության տեխնիկական միջոցներով ապահովվածության մակարդակը դեռևս ցածր է, քանի որ յուրաքանչյուր 100 գյուղացիական տնտեսության հաշ-

վով տրակտորների քանակը կազմում է 4,4, իսկ սարքին վիճակում գտնվողներինը՝ 3,4-3,5, բեռնատար ավտոմեքենաներինը համապատասխանաբար՝ 4,5 և 3,4 միավոր:

Միաժամանակ բոլոր մարզերի գյուղացիական տնտեսություններում գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը խոչընդոտող պատճառները շատ են կապված՝ ֆինանսական, հարկային, վարկային համակարգերում, ինչպես նաև օրենսդրության ոլորտում տեղ գտած թերությունների հետ: Հետևաբար՝ պետական ֆինանսական միջոցների սղության, ոչ կայուն և նպատակային ֆինանսավորման արդյունքում դժվար է դառնում խոսել գյուղատնտեսության զարգացմանը նպաստող ֆինանսավորման հստակ ու նպատակաուղղված քաղաքականության մասին:

Անհրաժեշտություն ենք համարում նշել, որ արդեն բավականին ժամանակ է ինչ հանրապետությունում մի շարք առևտրային բանկերի ու վարկային կազմակերպությունների կողմից իրականացվում է գյուղատնտեսության վարկավորում, սակայն այդ գործընթացում կան դժվարություններ, որոնցից առավել շատ հանդիպողներից են՝

- վարկերի բարձր տոկոսադրույքները,
- միջին և երկարաժամկետ վարկերի գրեթե բացակայությունը,
- վարկերի դիմաց գրավադրման հետ կապված հիմնախնդիրները,
- վարկատու կազմակերպություններում դիմումների (բիզնես պլանների) առջև դրվող խիստ պահանջները,
- բիզնես պլանների ցածր որակը և այլն:

Ժամանակակից տնտեսության արդյունավետ և կայուն գործունեության ու դինամիկ զարգացումը հնարավոր չէ պատկերացնել առանց շուկայական տնտեսության: Հետևապես, փոքր և միջին ձեռնարկատիրական գործունեությունը ժամանակակից շուկայական տնտեսության անբաժանելի մասն է կազմում:

Այն էական դեր ունի ազգային տնտեսության բնականոն արդյունավետ կենսագործունեության ապահովման և վերջինիս համահունչ արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում:

Փոքր ու միջին ձեռնարկություններն իրենցից ներկայացնում են տնտեսության բավականին լայն հատվածը, ներառելով արհեստագործությունը, մանրածախ և մեծածախ առևտուրը արտադրական և վերամշակող կազմակերպությունների, ծառայությունների և սպասարկման ոլորտները:

Առաջարկվում է գյուղացիական տնտեսություններում արտադրական սպասարկման և պարարտանյութերով, թունաքիմիկատներով, այլ նյութական միջոցներով ապահովման խնդրի լուծման նպատակով, համայնքներում ստեղծել վճարովի ծառայություն կատարող կառույց: Միաժամանակ պետության կողմից տարբեր ծրագրերով հանրապետություն ներկրված գյուղատնտեսական տեխնիկան, պարարտանյութերը, թունաքիմիկատները տրամադրել ոչ թե առանձին անհատ հողագործներին, այլ համայնքներում ձևավորվող մասնագիտացված կազմակերպությանը (կոոպերատիվին) գյուղացիական և այլ տնտեսություններին՝ օբյեկտիվ և հավասարաչափ սպասարկման սկզբունքով:

Գյուղատնտեսության զարգացման համար կարևոր նշանակություն ունի գիտական հետազոտությունների արդյունքների ներդրումը: Ուստի այդ առումով ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ կիրառական նշանակություն ունեցող նվաճումների ներդրումը հնարավոր է իրականացնել որևէ կառույցի համակարգման միջոցով, իսկ այդ գործառնության իրականացումն էլ հնարավոր կլինի կատարել գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոններով կամ տարածաշրջանային կտրվածքով կոոպերացման սկզբունքով:

Գյուղատնտեսության ոլորտում իր ուրույն տեղն ունի շուկայական մարքեթինգը, որի կարևոր տարրերից է մրցունակու-

թյունը, որն էլ առավել կարևորվում է փոքր բիզնեսի համար: Մասնավորապես խոշոր բիզնեսը կարող է մեծ գումարներ ներդնել իր մրցունակությունը բարձրացնելու համար և շուկայում հնարավորինս մեծ մասնաբաժին ունենալ:

Ագրոմարքեթինգին համահունչ բոլոր գործող տարրերն էլ անչափ կարևոր են, սակայն դրանց փոխկապակցված և համալիր կիրառումն է, որ բնութագրում է մարքեթինգի բուն էությունը: Միաժամանակ շուկայական հարաբերությունները սկսվում են հենց շուկայի ձևավորումից գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության, պատրաստի արտադրանքի վաճառման համար անհրաժեշտ շուկայական ազատ կառուցվածքների ու ենթակառուցվածքների ստեղծումից և դրանց գործողության մեջ դնելուց: Ներկայումս հանրապետությունը գտնվում է ագրարային բարեփոխումների շարունակական փուլում: Շարունակվում է գյուղատնտեսական սպասարկման, գյուղմթերքների վերամշակման ու իրացման ոլորտների գործունեության բարելավման գործընթացը:

Անհերքելի է նաև այն փաստը, որ արտադրությունն արդյունավետ կարելի է կազմակերպել միայն այն դեպքում, երբ այն գիտատար է, իսկ գիտության ձեռքբերումներն էլ հաջողությամբ և ժամանակին ներդրվում են արտադրության մեջ՝ նպաստելով ինտեգրման գործընթացին: Ուստի շուկայական հարաբերությունների զարգացումը պետք է ուղեկցվի գիտատեխնիկական առաջընթացի նկատմամբ արտադրության հարկման զգալիորեն բարձրացմամբ, ստեղծագործական նախաձեռնության խթանմամբ և գիտատեխնիկական արտադրանքի շուկայի ձևավորմամբ:

Գյուղատնտեսության արդյունավետության ապահովման համար կարևոր նշանակություն ունի արտադրական գործընթացների վարկավորումը և որքան էլ այն մատչելի չլինի գյուղացիական տնտեսությունների համար, այնուամենայնիվ ամեն տարի գարնանը գյուղատնտեսական աշխատանքները սկսելիս

ատաճին հերթին բախվում են դրամական միջոցների հայթայթմանը: Ուստի տարեցույցի գյուղատնտեսական վարկավորման ծավալների ավելացումը առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների կողմից իր դրական ազդեցությունն է թողնում ագրարային ոլորտի զարգացման վրա: Գյուղատնտեսության վարկավորման բարելավման համար կարևոր է գրավադրման մեխանիզմների կատարելագործումը, վարկային տոկոսադրույքի իջեցումը, սուբսիդավորման մասնաբաժնի ավելացումը, մարման ժամկետների ավելացումը: Մակայն դրան կարելի է հասնել միայն մեկ ճանապարհով՝ պետության կողմից սուբսիդավորվող վարկերի տեսակարար կշռի ավելացմամբ, քանի որ սուբսիդավորման նպատակով պետության կողմից ատաճարկված միջոցները միշտ ավելի սահմանափակ են, քան իրական պահանջարկը տնտեսվարողների կողմից: Մասնավորապես սուբսիդավորման շրջանակներում տրամադրվող վարկերը պետք է ունենան հասցեականություն կոնկրետ ճյուղի զարգացման կամ արտադրանքի արտադրության գծով, իսկ տրամադրվող վարկերի գումարն էլ պետք է դարձնել երկարաժամկետ մինչև 10տ և նվազեցնել տոկոսադրույքը՝ 2-3%-ի չափով: Միջազգային կազմակերպություններից և հիմնադրամներից ստացվող միջոցներն էլ պետք է օգտագործել երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացման համար: Միայն այս դեպքում գյուղատնտեսությունում հնարավոր կլինի ներդրումային գործընթացի ապահովում:

Գյուղատնտեսության զարգացման գործում կարևոր նշանակություն ունի ագրարային ոլորտի վարկավորման հետագա բարելավումը: Այն դեռևս մնում է ոլորտի կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Անհրաժեշտ է ստեղծել մասնագիտացված ֆինանսական կառույցներ՝ զարգացած կամ զարգացող երկրների օրինակով: Հնարավոր պայմաններ ստեղծել ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով մասնավոր կապիտալի

մուտքը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտ:

Գյուղատնտեսությունում շատ կարևոր է տեխնիկայի ռացիոնալ օգտագործումը: Ներկայումս գյուղատնտեսական տեխնիկան օգտագործվում է 15-20%-ի սահմաններում, և դրա հիմնական պատճառը ոչ թե տրակտորային աշխատանքների բացակայությունն է, այլ տրակտորների օգտագործման ցածր աստիճանը, գյուղացիական տնտեսությունների սահմանափակ հնարավորությունները և այլ պատճառներ: Որպես գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռքբերման հնարավորության ընձեռման մեխանիզմ կարևորվում է լիզինգի զարգացումը, որը հնարավորություն կտա երկարաժամկետ ֆինանսավորմամբ ձեռք բերել պահանջվող տեխնիկան և դրա դիմաց մարումներն իրականացնել երկարաժամկետ ժամանակահատվածում պարբերական վճարումների միջոցով:

Պետական քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի շուկայում գրավիչ պայմաններով լիզինգային ծառայությունների մատուցման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը գյուղացիական տնտեսությունների համար, այդ թվում՝ տոկոսադրույքների սուբսիդավորման միջոցով:

Այսպիսով, ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը գյուղատնտեսության ֆինանսավորման ոլորտում պետք է նպատակաուղղված լինի մասնավոր կապիտալի համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը, որոնք ֆինանսական շուկայի և շուկայական մեխանիզմների միջոցով կուղղորդվեն գյուղատնտեսական գործընթացների բարելավմանը: Կառավարության միջամտությունը կարող է արտահայտվել մի քանի ձևով՝ արտահանման ուղղակի սուբսիդիաներ, պետական բանկից արտահանման վարկ, տոկոսադրույքի սուբսիդիաներ կամ արտահանման վարկի երաշխալիքային սխեմաներ: Արտահանման վարկ է երաշխավորման հիմնադրամի կազմակերպումը բխում է առևտրի համաշխարհային կազմակերպության մեթոդներից:

Այս հիմնադրամը հաջողությամբ նվազեցնում է քաղաքական ռիսկերը միջազգային առևտրում:

ՓՄՁ ոլորտում կարևորվում է աշխարհում մրցունակ միջավայրի ապահովումը, ֆինանսական միջոցների հասանելիությունը, ինչպես նաև «Պետության մասնավոր հատված» երկխոսության ամրապնդումը: ՓՄՁ ոլորտի զարգացումը գույակցված կոոպերատիվների, այլ առևտրային կազմակերպությունների գործունեության հետ անմիջականորեն կնպաստի Հայաստանում միջին խավի, որպես կայուն հասարակական գոյության, երաշխիքի ձևավորմանն ու հետագա ընդլայնմանը:

Արտահանողների համար գոյություն չունի պաշտոնական ֆինանսական օգնություն վարկային գծերի երաշխիքների և արտահանման ապահովագրական գործիքների միջոցով: Ագրոքիզնեսի ոլորտում արտահանողների համար գործում է սեզոնային վճարումների ժամանակացույցը, որի դեպքում նրանք ներդրումները կատարում են տարեսկզբին, բայց վճարումները ստանում են միայն բերքահավաքից հետո: Նրանց գործունեության ռիսկերը հավասարապես բաշխվում են ամբողջ արտադրական գործընթացով: Ե՛վ ՓՄՁ-ները, և՛ ավելի մեծ ընկերությունները բախվում են դժվարությունների հետ, երբ վարկային միջոցները փորձում են ստանալ ճիշտ ժամանակին: Երբ արտահանող բիզնեսը չի կարողանում վարկ վերցնել պոտենցիալ եկամտաբեր արտահանման գործարքները ֆինանսավորելու համար, ապա դա կոչվում է շուկայի ձախողում:

Տեղեկատվական և խորհրդատվական աջակցության շրջանակներում ձևավորվող կոոպերատիվներին տրամադրել օրենքներում կատարվող փոփոխությունները՝ արտաքին տնտեսական գործունեության իրականացման, նորարարությունների և տեխնոլոգիաների ներդրման, գործընկերների որոնման, ֆինանսական միջոցների ներգրավման, գործարար և ներդրումային ծրագրերի մշակման գործում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կոոպերացիան հանդիսանում է ժամանակից շուկայական տնտեսվարման արդյունավետ միջոցներից մեկը, ուստի տնտեսական բարեփոխումների համակարգում կարևորագույն դեր է հատկացվում տնտեսվարման կոոպերատիվ ձևին: Անհրաժեշտ է կոոպերատիվների զարգացմանն ուղղված մարքեթինգային, վարկային, լիզինգային ու խորհրդատվական և այլ աջակցությունների ընդլայնում: Լայնորեն օգտագործել պետական ռեսուրսները, միջազգային դոնոր կազմակերպությունների դրամաշնորհները, գյուղատնտեսական ենթակառուցվածքների պահպանման ու նորացման համար, իսկ փոխառու միջոցները կնպաստեն գյուղացիական տնտեսություններին, կոոպերատիվներին տրվելիք վարկային և այլ տիպի ֆինանսավորման ավելացմանը: Միաժամանակ վարկային ֆինանսավորման կարևորությունը կայանում է նրանում, որ Հայաստանում, ինչպես անցումային տնտեսության պայմաններում գտնվող ցանկացած պետությունում, բացակայում է նոր ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար անհրաժեշտ նախնական կապիտալը, ուստի անհրաժեշտ է նրանց տրամադրել մատչելի պայմաններով՝ երկարաժամկետ և ցածր տոկոսադրույքով վարկեր, առաջիկա 5 տարիներին ազատել հարկերից:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Պաշտոնական աղբյուրներ

1. Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին. ՀՀ օրենք, «Հայաստան», 1991:
2. Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրք, ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր N 17 (149), 2001, էջ 71:
3. ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությունը և ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին, Երևան, 2010թ.:
4. ՀՀ գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման հայեցակարգ, 2011թ.:
5. ՀՀ կառավարության ծրագիրը, Երևան, 2012թ.:
6. Հայեցակարգ ՀՀ գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացման, 2013թ.:
7. «Հողերի կատեգորիան փոխելու մասին» ՀՀ կառավարության 29 հուլիսի 2010թ. թվականի N955-Ն որոշումը:
8. «ՀՀ-ում 2010-2014 թվականներին ցորենի սերմաբուծության և սերմաարտադրության զարգացման ծրագրերը հաստատելու և սերմերի ներմուծումը թույլատրելու մասին» ՀՀ կառավարության 29 հուլիսի 2010 թվականի N971-Ն որոշումը:
9. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N51, 2010թ.:
10. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N56, 2010թ.:
11. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N60, 2011թ.:
12. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N63, 2011թ.:
13. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N64, 2011թ.:

14. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N12, 2012թ.:
15. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N13, 2012թ.:
16. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N16, 2012թ.:
17. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N17, 2012թ.:
18. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N20, 2012թ.:
19. Հայաստանի Հանրապետության «Պաշտոնական տեղեկագիր», N20, 2014թ.:
20. ՀՀ կառավարության 2014 թվականի գործունեության միջոցառումների ծրագրի և գերակա խնդիրների իրականացման արդյունքների մասին ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության հաշվետվությունը:
21. Հաշվետվություն ՀՀ 2012թ. պետական բյուջեի կատարման մասին:
22. Հաշվետվություն ՀՀ 2013թ. պետական բյուջեի կատարման մասին:
23. Հաշվետվություն ՀՀ 2014թ. պետական բյուջեի կատարման մասին:

Վիճակագրական նյութեր

24. Տնտեսական վերափոխումները անցումային շրջանում. Տեսություն և արդյունքներ. «Պետական ծառայություն», 1999, 416 էջ:
25. Գյուղացիական տնտեսությունների, առևտրային կազմակերպությունների քանակի և դրանց պատկանող գյուղատնտեսական հողատեսքերի մասին, 2006 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան, 2006, էջ 4:
26. Կայուն զարգացման ծրագիր. ՀՀ կառավարություն, 2008, 316 էջ:
27. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2008, 81 էջ:
28. Պարենային ապահովություն և աղքատություն. ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2008-2010-2011-2012-2013-2014թթ.:
29. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2010թ.:

30. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2011թ.:
31. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2012թ.:
32. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2013թ.:
33. ՀՀ մարզերը թվերով: ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն, 2014թ.:
34. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2012-2013-2014թթ.:
35. ՀՀ ՓՄՁ - ԶԱԿ – 2012-2013-2014թթ.:
36. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2010թ.:
37. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2011թ.:
38. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2012թ.:
39. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2013թ.:
40. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2014թ.:
41. ՀՀ արտաքին առևտուրը 2013-2014թթ.:
42. ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն:
43. ՀՀ կառավարության ծրագիր 2012, 2013, 2014թթ.:
44. ՀՀ գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացման 2013թ. հայեցակարգ:
45. Գյուղատնտեսական ասոցիացիաների ֆեդերացիա, զարգացման ծրագիր 2012-2016թթ.:

Մասնագիտական գրականություն

46. Ամերիկյան տնտեսության ուրվագծերը, Միացյալ Նահանգների լրատվական գործակալություն:
47. Ազոյան Վ., ՀՀ գյուղատնտեսության վիճակն ու զարգացման միտումները (ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության նյութեր), 2010:
48. Ավետիսյան Ս., Գյուղացիական տնտեսությունների մասնագիտացման և չափերի օպտիմալացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում,

- ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարություն, զեկույց, 2007, էջ 42:
49. Ավետիսյան Ս., Ծայնեցյան Հ., Գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման անհրաժեշտությունը և սկզբունքը. ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտական հոդվածների ժողովածու, 2008, էջ 242 – 251:
50. Ավետիսյան Ս., Արիստակեսյան Ա., Գյուղատնտեսության պետական աջակցությունը զարգացած երկրներում, «Գիտելիք», 2008, էջ 237-242:
51. Ավետիսյան Ս., Ծայնեցյան Հ., Գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման անհրաժեշտությունը և սկզբունքները, «Գիտելիք», 2008, էջ 242-251:
52. Բայադյան Ա.Հ., Տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության ֆինանսական վերլուծության անհրաժեշտությունը, Երևան, «Աստղիկ», 1999, 60 էջ:
53. Բայադյան Ա.Հ., Ֆինանսավիճակագրական բացատրական բառարան, Երևան, «Լիմուշ», 2008, 514 էջ:
54. Բայադյան Ա.Հ., Ֆինանսական վերլուծություն, Երևան, «Լիմուշ» հրատ., 2013, 298 էջ:
55. Բայադյան Ա.Հ., ՀՀ գյուղատնտեսական արտադրության զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հարտ., 2013, 144 էջ:
56. Գևորգյան Ս., Գյուղատնտեսական կոոպերացիա, Անցյալը և ներկան: Երևան, «Տնտեսագետ», 2002, 177 էջ:
57. Դավթյան Գ., Ագրարային հարաբերությունների կատարելագործման մի քանի հարցեր: «Ագրոգիտություն», N 9-10, 2006, էջ 400-405:
58. Իսկանդարյան Ս., Ներդրումային միջավայրի բարելավման ուղիները Հայաստանում, «Գիտելիք», 2009, էջ 337-344:
59. Ծայնեցյան Հ., Գյուղատնտեսությունում կոոպերացիայի ձևավորման խնդիրները. «Ագրոգիտություն», N 4, 2003, էջ 151-158:
60. Ծայնեցյան Հ., Գյուղատնտեսության արտադրական ենթակառուցվածքների զարգացումը որպես աղքատության կրճատման կարևորագույն ուղղություն, Հայաստանի սոցիալական միտումները, տեղեկատվական վերլուծական պարբերական, նոյեմբեր, 2004, էջ 10-14:
61. Ղազարյան Ս., Ղազարյան Է., Տնտեսական քաղաքականությունը և

- գյուղատնտեսական արտադրության զարգացման հիմնադրույթները: ՏՀԻ, ժողովածու, գիրք 2, Երևան, 1997, էջ 36-42:
62. Ղազարյան Ս., Ղազարյան Է., Փաշինյան Ա., Գյուղացիական տնտեսությունների հեռանկարային զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, «Գիտելիք», 2008, էջ 206-211:
 63. Ղազարյան Ս., Ղազարյան Է., Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման հիմնահարցերը, Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդյի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում (հանրապետական գիտաժողովի նյութեր), Եր. «Գիտություն» հրատ., 2009, էջ 12-16:
 64. Ճուղուրյան Ս.Գ., Ֆինանսական վերահսկողություն ագրոբիզնեսում, N6, Երևան 2011:
 65. Շտրոբել Հ., Բայադյան Ա. և ուրիշներ, Գյուղատնտեսական էկոնոմիկայի հասկացությունների և սահմանումների բացատրական բառարան ՀՊՏՀ, Երևան, 2010, 266 էջ:
 66. Ոսկանյան Ա., Սարուխանյան Ռ., Կոռապերացիան որպես արտադրատնտեսական հարաբերությունների կատարելագործման միջոց, «Ագրոգիտություն», N5-6, 2007, էջ 228-231:
 67. Սուվարյան Յու. Չոբանյան Մ., ՀՀ տարածքային կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները: ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտական հոդվածների ժողովածու, 2007, էջ 164-169:
 68. Սուվարյան Յու., Չոբանյան Մ., ՀՀ տարածքային կառավարման արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտական հոդվածների ժողովածու, 2007, էջ 164-169:
 69. Ամերիկյան տնտեսության ուրվագծեր:
 70. Армения может стать транзитной страной (из зарубежной прессы). “Деловой Экспресс”, Ер., N30, 2009.
 71. Власов М. – Инвестиции целевых комплексных экономических программ. Автореферат кандидатской диссертации, Екатеринбург, 2004, 34 стр.
 72. Ильин С.С., Бабков А.М. “Крестьянское (фермерское) хозяйство и рынок (20-ые годы и современность)”. -М., 1996, с. 268.
 73. Казарян С. “Аграрная наука Армении на подъеме” /ж. АПК: “Производство и управление”. N7, -М., 2004.
 74. Ким Сэнг – 1001 способ мотивации. Пер. с англ. М., “Росмэнпресс”, 2004, 90 стр.
 75. Летов В. – Потребительская кооперация как фактор развития мелкотоварного производства. “Аграрная наука”, N1, М., 2010, стр. 3-7.
 76. Мадатова О.В., Касьянова С.А., Плеханова Г.В.- Развитие системы кредитных гарантий малым сельскохозяйственным предприятиям, Финансовый менеджмент, 2015 г., стр 19-25.
 77. Ткач А. – Сельскохозяйственная кооперация. Учебное пособие, “Дашков-Ко”, М., 2006, 431 стр.
 78. Blobaum R., Behar H. Organic Agriculture 101. Midwest Organic and Sustainable Education Service, La Crosse, WI, 2006.
 79. The State of Armenian Agriculture: Alpha Plus Consulting, Prepared for Friutful Armenia Project, a Quantative and quailtative analysis, Yerevan, 2006.

ԱՇՈՏ ԲԱՅԱԴՅԱՆ

**ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ,
ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԵՎ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀՀ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

Հրատ. խմբագիր՝

Ա. Հովակիմյան

Էջադրումն ու ձևավորումը՝

Ս. Համբարձումյանի

Հրատ. պատվեր N686

Չափսը՝ 60x84 1/16, թուղթ օֆսեթ N 1:

Ծավալ՝ 11.5 տպ. մամուլ: Տպաքանակ՝ 100:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ ՍՊԸ»-ի տպարանում:

ք.Երևան, Դ.Մալյան 45:

հեռ.՝ 010 62-22-20, E-mail: info@limush.am